ויעתר לו ה׳ - למודים בקללת התפלה

ז יט וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת יִצְחָק בֶּן־אַבְרָהָם אַבְרָהָם הוֹלִיד אֶת־יִצְחָק: כ וַיְהִי יִצְחָק

יט וְאִלֵּין תּוֹלְדַת יִצְחָק בַּר אַבְרָהָם אַבְרָהָם אוֹלִיד יָת יִצְחָק: כ וַהֲוָה

לקט בהיר

יט) וכל מה שאמר הכתוב מקודם אינו הפסק שהכתוב מסדר האיך בא לתולדות אלו, תוך מאומרו אברהם הוליד את יצחק שאין כאן מקומו כדלקמן (במ״ח), עי״ל הכוונה שהכ׳ הקדים ואלה וגו׳ לומר שדוקא אלה ולא היו ליצחק בנים תוך מאלה, ואח״כ חזר לפרש בפרטות היאך היו אלה התולדות (ב״ב), ואינו מפרש תולדות מאורעות ומקריים והוא ג״כ פשוטו של תיבת תולדות לפי שסמוך לתיבת יצחק, והמקריים אינם תולדות יצחק אלא תולדות הזמן כמו מה יולד יום, זולת במקום שהכתיב לפרש כן כגון אלה תולדות יעקב יוסף (רא״ם): ב) ההכרח פשוט שהתמיל בתולדות יצחק ופייס בתולדות אברהם (רא״ם): בא) הגם שהיו לאברהם בנים ישמעאל ובני קטורה, היו אומרים שאברהם והגר היו שוויים במזגם, וכן שרה עם אבימלך, משא״כ אברהם ושרה (נח״י):

רש״י

(יט) **ואלה תולדות יצחק.** יעקב ועשו האמורים בפרשה*(יט): **אברהם הוליד את יצחק.** (לאחר שקרא הקב״ה שמו אברהם אח״כ הוליד את יצחק[ב]), ד״א) על ידי שכתב הכתוב יצחק בן אברהם החקק לומר אברהם הוליד את יצחק, לפי שהיו ליצני הדור אומרים מאבימלך נתעברה שרה שהרי כמה שנים שהתה עם אברהם ולא נתעברה הימנו[בא], מה

שינוי נוסחאות * בסוף הענין.

ב) הגם שהיו לאברהם בנים ישמעאל ובני קטורה, היו אומרים שאברהם והגר היו שוויים במזגם, וכן שרה עם אבימלך, משא״כ אברהם ושרה (נח״י):

אור החיים

יט. ואלה תולדות וגו׳. צריך לדעת מ׳ במקום שהכיר תולדות יצחק הזכיר לידת יצחק[א], ב׳ לא היה צריך להודיע כי אברהם הוליד את יצחק[ב]. אכן כוונת הכתוב הוא על זה הדרך ואלה תולדות יצחק פירוש האמורים בסוף הפרשה וכיון שזכר בניו של יצחק וכבר קדם לנו כי יצחק כשנולד לא היה במדרגה שיוליד כי בא מסערא דנוקבא וכמו שכתבנו למעלה (לעיל כ״ב ד׳), אם כן מנין לו תולדות לזה גמר אומר אברהם הוליד את יצחק פי׳ הפעיל כח הלידה ביצחק[ג] שהמשיך אליו נפש שהיא במדרגת המוליד וזה היה באמצעות העקידה כמו שכתבנו (שם). עוד ירלה על דרך אומרם ז״ל (יבמות ס״ד.) ויעתר לו ה׳ לפי שאין דומה וכו׳ לתפלת צדיק בן צדיק ע״כ. הא למדת כי לגד היות לו אב צדיק מתרלה ה׳ לו ונתן לו בנים, והוא אומרו אברהם הוליד וגו׳ פי׳ באמצעות זכות אברהם הוליד וגו׳. עוד ירלה על פי דבריהם ז״ל (בראשית רבה ס״ג) בפסוק (ישעי׳ כ״ט כ״ב) אל בית יעקב אשר פדה את אברהם כי בזכות יעקב גילגל אברהם מכבשן האש חולתו כבר היה ח״ו אברהם נשרף באור כשדים, והוא אומרו אלה תולדות יצחק בן אברהם[ד] שבאמצעותם אברהם הוליד את יצחק כי זולת יעקב שהוא תולדות יצחק כבר היה אברהם נשרף קודם שיוליד יצחק. עוד ירמוז על עיקר תולדות הצדיקים שהם מצות ומעשים טובים, כי להיות שיצחק לא נודעו נסיונותיו וגדר צדקותו, והגם שפשט לוארו על גבי המזבח אין דבר זה מבואר בתורה ועד היום יש מפרשים (רא״ע כ״ב ד׳) כי בעל כרחו נעקד, לזה מודיע הכתוב באומרו ואלה תולדות יצחק בן אברהם הבט וראה המוליד והמורם כיולא בו[ה]. ורמז גם כן בחיבת בן אברהם על דרך אומרו (משלי י׳) בן חכם[ו] פי׳ כי הוא אברהם בבחינת הצדקות והפלגת חיבתו יתברך. וכפי זה ידוייק גם כן אומרו ואלה בתוספת וא״ו לומר מוסיף על תולדותיו של אברהם המפורסם לעובד בכמה נסיונות גם

אור בהיר

א) פי׳ אם הזכיר לידת בניו הרי היא כבר גדול בשנים והאיך באותו זמן ובאותו מקום חכיר שנולד. או אפשר כוונת הקושיא במקום שהיה לו להזכיר וכו׳, כלומר התחיל ואלה תולדות ולא סיים דבריו. **ב)** שהלא בן אברהם זה משמעו. **ג)** ויהיה פירוש הוליד עשה שיוליד וכן בדרך הנ׳ ובדרך הו׳ לא כן בשאר הדרכים. **ד)** שהם יעקב ובניו על ידי אלה התולדות וכו׳ הוליד. **ה)** פי׳ ניכר תולדות של יצחק מהיותו בן אברהם. **ו)** אין הפי׳ בנו של חכם, אלא בן שהוא חכם, כ״כ בן שהוא אברהם.

R. Simon

(1)

יצחק בר ארבעין שנין כד נסיב ית רבקה בת בתואל ארמאה

בֶּן־אַרְבָּעִים שָׁנָה בְּקַחְתּוֹ אֶת־רִבְקָה

רש״י

עשה הקב״ה לר קלסתר פניו של יצחק דומה לאברהם והעידו* הכל מעידים, ויכול לומר יצחק בן אברהם שאין לחוש מלגני הדור, והוסיף רש״י תיבת היה מפני ב׳ דברים, הא׳ שלא יקשה לך לא יאמר הכתוב בן אברהם ולא יצטרך לעדות, לזה אמר שאה״נ כדי להמשיך הסיפור די לומר ואלה תולדות יצחק, אבל רצון הכתוב לומר שבן אברהם היה דוקא ולהביא ראיה ועדות כדי לסתום פיהם של הנלים (ג״א), ודוקא כאן לפי שבא לומר יעקב ועשו וזה מחזק

שינוי נוסחאות * שאמרו הכל (רבינו)

זרועות לגיס שהוליד יצחק את עשו משום אבימלך אביו חו״ש (נח״י), עוד טעמו של רש״י ז״ל להוסיף תיבת „היה״, שכפי מה שהוא לא שייך להביא העדות שהכתוב לא סיפר לנו כאן שהיה יצחק בן אברהם, אלא אמר שאותו יצחק בן אברהם שדיברנו ממנו למעלה אלה הם תולדותיו יעקב ועשו האמורים בפרשה, ואנו צריכים לומר שנשאלו כאן בכח איזהו חיבות וכאילו כתב עו״ה, ואלה תולדות יצחק בן אברהם ובן אברהם היה שאברהם הוליד את יצחק (רא״ם): בב) אין הכוונה בחשבון זה להביא ראיה על בן ארבעים שנה, כי אין הכתוב צריך סעד והוכחה, אלא לתרץ למה מהיה זאת, שאברהם שהיה מתאוה לראות בנים ובני בנים ועושר וכבוד אין מתפאר עם בנו יחידו עד מ׳ שנה, ויותר חימה על יצחק הלא

אור החיים

תולדותיו של יצחק בדומין. עוד ירמוז על זה הדרך ואלה תולדות יצחק בן אחד היה אברהם[ו] פירוש כדומה לו שלא דמו לאברהם ב׳ תולדותיו של יצחק. עוד ירמוז באומרו אברהם הוליד וגו׳ על זה הדרך שהגם שדיומה תולדות הטוב של יצחק לשל אברהם כרמוז באומרו ואלה בתוספת וא״ו עם כל זה לא תשוה מעלתו לשל אברהם כי הוא האב זיכה לו, והוא אומרו אברהם הוליד את יצחק בחיות הטוב שבו באה מכח המוליד מה שאין כן אברהם כי אביו עובד עבודה זרה היה והוא נתעלם להסיג בורלו ומעלת אברהם נשגבה, ולזה נקרא (ישעי׳ מ״א ח׳) אברהם אוהבו יתברך פי׳ הוא קדם להיות אוהב לקונו קודם שיאיר ה׳ אליו אהבתו בו הוא רדף אחריו בהתעלמות נפלא מה שאין כן יצחק כי בגה בו אברהם בנין אהבת הטוב וכספקה עינו בעולם כבר נחה עליו רוח ה׳. עוד ירמוז על זה הדרך כי תולדות יצחק היו בבחינה יותר מעולה מתולדות אברהם כי אינו דומה לדיק בן לדיק לצדיק בן רשע (יבמות ס״ד) שהוא אברהם בן תרח, והגם שאמרו ז״ל (ב״ר ל״ח) שעשה תשובה עם כל זה בעת לידת אברהם עד סמוך למיתתו לא היה אלא במדרגת רשע ופעולת האב רשע[ז] תחסיך מאור נפש הבן, ובבחינה זו נתרבית הכשרת מעשה יצחק, והוא אומרו ואלה בתוספת על הראשון, ונתן טעם באומרו אברהם הוליד וגו׳. עוד נתכוין לומר על זה הדרך ואלה תולדות פירוש מאורעות אשר עברוהו ליצחק כמפורסים בסדר הפרשה וכאומרם ז״ל שכולם שלימים בלא שום מאורע של לער וברוב טוב עושר וכבוד וכמבואר בפירוש רמב״ן ז״ל (כ״ה ל״ד) מה שלא היה כן לאברהם שכמה עברוהו מהלרות, ונתן הכתוב טעם לזה כי אברהם הוליד את יצחק ולזה שאביו לדיק היה חיבה לו העושר והכבוד וכו׳[ח] מה שאין כן אברהם שלא היה אב שחבה לו:

כ. ויהי יצחק בן ארבעים וגו׳. טעם שהולרך להודיע זמן נישואיו מה שלא נהג כן

אור בהיר

ז) פי׳ בן הוא לשון יחיד, ויהיה פירושו ואלה, מאלה ב׳ התולדות בן אחד וכו׳. **ח)** פי׳ פעולתו בשעת ההזרעה וכבל משך מיוכו. **ט)** אפשר שכוונת המחבר ז״ל לפי מאמרם ז״ל לדיק וטוב לו, זה לדיק בן לדיק, או אפשר שכוונתו פשוט, שאברהם המיל

בַּת־בְּתוּאֵל הָאֲרַמִּי מִפַּדַּן אֲרָם אֲחוֹת מִפַּדַּן אֲרָם אֲחָתֵהּ דְּלָבָן אֲרַמָּאָה

לקט בהיר

בן י״ח לחופה, לזה עשה התשבון שיצא ממנו שעד העקידה שהיה ל״ז שנה פשפש ולא מצא זיווג הגון, ואחר העקידה הרהר שלא טוב עשה והיה לו להשיא לו אשה אע״פ שאינה הגונה, ונתבשר ברבקה שהיא זווגו, ואח״כ אדרבה מיהר ולא המתין שתהא ראוי להריון אלא מיד שהיתה ראויה לביאה נשאה (רא״ם), וטעם המהירות אם אינה ראויה להריון כתב בספה״ק דברי יחזקאל ממרן קוה״ק משייעווע זי״ע (והוא מכי״ק) כדי להוציאה מבין הרשעים שאין סומכין על הנס, ובס״ת כתב הטעם כדי לאפוקי נפשיה מהרהורי עבירה, לפע״ד אין לומר כן על אביו יצחק מקור קדושתיו ע״כ תוכן דבריו: בד) ובהכרח לומר כן, שלמה המתין עוד אחר הנשורה ולא נשב לה מיקף אחר שנתבשר (רא״ם): בה) פי׳ אמת שגם בלא יתור הכתוב היינו יודעים כל זאת שכל סביבותיה היו רשעים והיא לבדה, אבל אם הכתוב מגיד זאת הרי זה ראיה על הפלגת רשעתם, והפלגת צדקותה, ושבבר גדול היא זאת שלא למדה מהם, שאם אין מידוש בדבר לא היה הכתוב מספר דבר הרגיל להיות (רא״ם), גם היינו יכולים לתלות הדבר מתמת קטנותה שלא היתה עדיין בת דעת ללמוד, וגם הם לא ניסו ללמדה, ולא מתמת שבתה, אבל הכתוב מספר שלא נתפעלה לא מתמת ירא אביה ולא מאהבת אחיה, ולא מהרגל סביבותיה (ג״א), והיתור מורה על זה כי כן הוא הנהוג לומר דבר אחד ג׳ פעמים כשהרצון להדגיש אותו דבר (בא״י): כו) ולמעלה קורא אותו אדם נהריס, והעניין הוא קורא

אור החיים

בחברהם, בא לחת טעם לעיכוב הזמן שעכב יצחק בלא נשואין עד עבור מ׳ שנה ואמר הטעם בקחתו את רבקה בשביל קיחת רבקה שהיה עד מ׳ שנה וכמו שגמר אומר לו לאשה פי׳ לו מיוחדת היא בת זוגו כא למדת שקודם לה לא היתה לו בת זוג וכמו שכתבנו בפרשה הקודמת (סוף וירא) והיא קטנה היתה שנולדה בעקידה כשהוכשר לילד׳), ומעתה אין תרעומת על יצחק שעכב עד מ׳ שנה גם על אברהם שעכב עד מ׳ שנה כי אז היתה בת ג׳ שנים כפי התשבון:

בת בתואל הארמי וגו׳ אחות וגו׳. טעם שחזר הכתוב להודיע זה לא להשמיענו בת מי היא״) אלא ללמד סניגוריא על רבקה, לפי שאומר בסמוך ויעתר לו ה׳ לו ולא לה הסברא לומר כי טעם הדבר לגד פחיתות רבקה ח״ו כי לא ראויה

רש״י

הטעקידה שמתה שרה ל״ז שנה (היו), בת* ל׳ היתה כשנולד יצחק, ובת קכ״ז כשמתה, שנאמר ויהיו חיי שרה וגו׳ הרי ליצחק ל״ז שנים, ובו בפרק נולדה רבקה[בד], המתין לה עד שתהא ראויה לביאה ג׳ שנים ונשאה (סד״ע מ׳ - סוף מסכ׳ סופרים): **בת בתואל מפדן ארם אחות לבן.** וכי עדיין לא נכתב שהיא בת בתואל ואחות לבן ומפדן ארם, אלא להגיד שבחה[בה] שהיתה בת רשע ואחות רשע ומקומה אצל רשע ולא למדה ממעשיהם[בו] **מפדן ארם.** [בז] על שם שני ארם היו ארם נהריים וארם צובה קורא

שינוי נוסחאות * ובת - שבת - דבת.

אור החיים

היא לשמוע אליה אלהים לזה הקדים לומר בת בתואל לומר כי זו היא סיבה למה שבעתיד ה׳ ליצחק כי הוא בן אברהם והיא בת בתואל, וכפל לומר הארמי מפדן ארם להעיר כי נתכוון באומרו הארמי לומר הרמאי כי אם נתכוון לכנותו לשם עירו הרי הוא אמור״), והכוונה בזה לגד שלא נתפרסם רשעותו בעולם בא להודיעו כי רשע היה ובאמצעותו לא הוכשרה תפלת רבקה בתפלת יצחק. ואומרו אחות לבן ללא זוכר ומוסף שבבר ידענו, אלא הטעם הוא שבא ללמד זכות על רבקה בראותנו שילדה בן רשע מובהק, ואמר איך מצבן ברוך ילא אחרור, לזה אמר כי הוא זה סיבה לדבר היותה אחות לבן הארמי פירוש הרמאי בתוספת רשע על אביו״), וכבר קדמו חז״ל (ב״ב ק״ו.) רוב הבנים, לטעם הידוע, ולזה יצא עשו חולת זה

אור בהיר

ליצחק עושר רב וגם המיל לו הכבוד בעבור שהיה אברהם נדיב ונשיא אלקים בכל העולם. י) פירוש יצחק הוכשר להוליד, ומקודם שהוכשר אי אפשר שתולד בת זוגו. יא) שבבר ידענו. יב) מפדן ארם, ואם כן צריך לומר מפדן ארם כדי שתהיה מיבת הארמי מיותר לדרוש. יג) שאם לא כן הרי אחות לבן בת לומר שהיה רשע, גם זאת מיותר, ואם כן מיבת הארמי בת לומר שהיה

לָהּ לְאִנְתּוּ: כא וְצַלִּי יִצְחָק קֳדָם יְיָ לְקֳבֵל אִתְּתֵהּ אֲרֵי עֲקָרָה הִיא וְקַבֵּל צְלוֹתֵהּ יְיָ וְעַדְיָאַת רִבְקָה לָבָן הָאֲרַמִּי לְוֹ לְאִשָּׁה: כא וַיֶּעְתַּר יִצְחָק לַיהוָה לְנֹכַח אִשְׁתּוֹ כִּי עֲקָרָה הִוא וַיֵּעָתֶר לוֹ יְהוָה וַתַּהַר רִבְקָה

רש״י

לותו פדן, לשון למד בקר[כז] (ס״מ ר״מ ז׳), תרגום פדן תורין, ויש פותרין פדן ארם כמו (בהסט ר״ב ר״ג) שדה ארם, שבלשון ישמעאל קורין לשדה פדן: (כא) **ויעתר.** הרבה וכפליר[כח] בתפלה (ב״ר): **ויעתר לו.** נתפלר ונתפיים ונתפתה לו, ואומר אני כל לשון עתר לשון כפלרה וריבוי הוא, וכן (יחזק׳ מ׳ י״מ) ועתר ענן הקטורת, מרבית עלית* הטשן, וכן (מש ל״ה ר״ג) והטעתרתם עלי דבריכם, וכן (משלי כ״ז ו׳) ונעתרות נשיקות שונא, דומות* למרובות[כט] והגם למשא, אנקריסר״א בלע״ז: **לנכח אשתו.** זה עומד בזויות זו[ל] ומתפלל חו עומדת בזויות זו ומתפללת (ב״ר - ינחומא ס״ד.): **ויעתר לו.** (ולא לה,)[לא] שאין דומה תפלת לדיק בן רשע* לתפלת לדיק בן לדיק, לפיכך לו

ש״נ * חקטורת עולה, מרבית העשן. * דומה. * בן צדיק לתפלת צדיק בן רשע.

הפלירו, ועשה זאת רבינו לעשות הקדמה על דיבור הסמוך, שרצונו שם לפרש וַיֶּעְתַּר שנתקבלה תפלתו ותיבה זו היא ממשקל נתפעל, ואין טעם לומר שנתרבה לו ה׳, לזה הלך ממדרינה למדרינה, שמאחר שתיבה זו כשהיא פועל פירושו הפליר ל״כ כשהוא נתפעל פירושו נתפלר, וגם בזה אין טעם, לזה הוסיף ונתפיים שעל ידי ההפלרה שהרבה לשאול נתפיים, וגם זאת אינו די שלא היתה רוגזה או מרון אף, לזה הוסיף ונתפתה לפי שתיבת נתפתה ונתפיים ענינם אחד, ובזה בתנו לפירושו האמיתי שנתפתה לו לעשות מבוקשו ולקבל תפלתו, וזה הוא הטעם שהקדים רש״י לפרש לו ויעתר לו המאוחר קודם לנוכח אשתו המוקדם (ראי״ם): כט) אין הטוענ עושה את שונאו, ואם יקרה זאת לפעמים מתמת הכרת הרי הוא ממעט בכל מה דאפשר, ואינם מרוצות, אלא קורא אותם מרוצות לפי שהמקבלו מוצא בהם ואנלו הם מרוצות (ראי״ם): ל) „על״ אשתו לא נאמר אלא לנוכח אשתו מלמד ששניהם עקורים היו (גמרא), פי׳ והיו מתפללים כל אחד על עצמו. (ומה שאמר הכתוב דוקא כי עקרה „היא״, מפני שאפילו רחם לא היתה לה כדאיתא בב״ר - נה״ק), והיה זאת לנוכח, אבל אין זה אומר שהיה פגיהם פוגות זה לנוכח זו, כי מן הסתם היו פגיהם אל הקיר כדקא יאות בשעת תפלה, אלא זה בזויות זו וכו׳ כדי להתרחק זו מזה, וכדי שלא יתבלבלו (ראי״ם): לא) אי הכי ויעתר להם מיבעי ליה, לפי שאינו דומה וכו׳ (גמרא), ופירש״י בשלמא אי אמרת תפלת

אור החיים

לאלאיה לדיקים היו יוצאים ממנה כי לדקת גמורה היתה והעד לנכח אשתו ואמרו ז״ל (יבמות ס״ד) ״) וכו׳. ושלא תאמר ואם כן ומה לא נתן לב יצחק לבדוק באחיה, לזה גמר אומר לו לאשה וכמו שפירשתי למעלה, חולת זה לא היה מוצא אחות רשע. עוד רמז בהודעת אחות לבן על דרך אומרם ז״ל (ב״ר ס׳) שטעם רבקה שהיתה עקרה הוא לגד ברכת לבן כדי שלא יראה כי ברכתו תעשה מעשה טוב, לזה קודם שאמר הכתוב כי עקרה היא קדם לומר טעם הדבר ואמר אחות לבן פי׳ חו היתה סיבה שנעקרה רבקה עד שהולרכו לתפלה:

כא. ויעתר לו וגו׳. טעם שלא אמר וידע יצחק

אור בהיר

בתוספת. יד) שהיתה מתפללת כמו יצחק.

אִשְׁתּוֹ: כב וַיִּתְרֹצְצוּ הַבָּנִים בְּקִרְבָּהּ
וַתֹּאמֶר אִם־כֵּן לָמָּה זֶּה אָנֹכִי וַתֵּלֶךְ
אֹתָהּ: כב וְדַחֲקִין בְּנַיָּא בְּמֵעָהָא
וַאֲמַרַת אִם כֵּן לְמָה רְנָן אֲנָא
וַאֲזָלַת לְמִתְבַּע אוֹלְפָן מִן קֳדָם יְיָ:

לקט בהיר

יצחק היתה על אשתו היינו דכתיב ויעתר לו כמו שהיה מתפלל עליה ותהר רבקה אשתו, אלא מי אמרת על עצמו היה מתפלל ולעולם אשתו משמע שניהם היו לועקים זה מול זו ויעתר להם מבעי ליה עכ"ל, ומה שהאריך רש"י כאן לפיכך לו ולא לה כבר פירשנוהו בד"ה מפדן ארם עיי"ש, ואפשר לומר עוד שהפלת צ"ל הוא בזכות אבותיו, אבל רבקה שהיתה בת רשעים התפללה בזכות עצמה ואמרינן בברכות י' התולה בזכות עצמו תולין בזכות אחרים, וכו', חה שאמר לפיכך לו ולא לה פי' כין תפלתה שתלתה בעצמה וכין תפלתו שתלה בזכות אבותיו היו מתקבלים בזכותיה דיצחק (ב"ב): לב) פי' הכ' לא רצה שנפרש כפשוטו רציצה הרגילה בכל נשים מעוברות, מאחר שלא כתב ותאמר למה זה אנכי, אלא הוסיף לומר „אם כן" שפירושו תוך לדרך הטבע (רא"ם), וחז"ל הוכרחו לדרוש כפי מה שנתברר לבסוף שהיה האחד רשע בתכלית והשני יכול להפך, ומביא רש"י ג' דרשות, לדרך הראשון יהיה נכון מיבת בקרבה פי' היה דבר זה תמהת שהיו בקרבה ואינם יכולים לילך למקום תאות נפשם, ויהיה מיבת ויתרוצצו מלשון רציצה, וזה דחוק, שבתיבת רציצה אין בה אלא צד"י אחד והיל"ל וירוצו, לזה הביא דרוש השני מלשון רציצה מריבה ומלחמה, ולדרך זה מיותר מיבת בקרבה כי משיטת היא (מ"ל): לג) אין הפי' שכל א' רצה בב' עולמות שהיאך יסלק אדעתיה שכולו שלו וחברו יהיה נקי, אלא הפי' שעשו בחר לו העוה"ז ומפליג בשבתו וממתיק בחיי עוה"ב, ויעקב להפך, וזה היה המריבה וההתווכחות ביניהם (במ"ח): לד) פי' הביבור שלי אשר משוגה מדרך אשר נשים (רא"ם): לה) וכל זה מונח בתיבת אנכי לפי פשוטו, אלא שנשאר בכת, ופי' למה לי זו הצרה אשר אנכי הנאתי על עצמי, וממילא נשמע שהיתה זאת בתאותי ובתפלתי (בד"א): לו) למה ותלך, ולמה לא דרשה במקומה, ודאי שהלכה לבקש נביא, ואמר של שם, כי הוא

רש"י

ולא לה (יבמות שם): (כב) **ויתרוצצו.** ע"כ המקרא הזה אומר דרשוני[לב]*, שסתם מה היא רציצה זו, וכתב אם כן למה זה אנכי, רבותינו (ב"ר) דרשוהו לשון ריצה, כשהיתה עוברת על פתחי תורה של שם ועבר יעקב רץ ומפרכס לצאת, עוברת על פתחי* עבודת כוכבים עשו מפרכס לצאת, דבר אחר מתרוצצים זה עם זה ומריבים בנחלת שני עולמות[לג] (ילקוט ק"ר): **ותאמר אם כן.** גדול צער העיבור[לד]: **למה זה אנכי.** מתאוה ומתפללת[לה] על הריון (ב"ר): **ותלך לדרוש.** [לו] לבית מדרשו של שם (ועבר) (ב"ר):

שיטתי מוסחאות • דרשני. • פתח.

אור החיים

אח וגו' כאומרו (בראשית ד' ח') והאדם ידע, וידע אלקנה וגו' (ש"א א'), אולי שהיתה התפלה אחר שידע ותוך ג' ימים כאומרם ז"ל (ברכות ס'.) שלשה ימים הראשונים יתפלל שלא יסריח, חו היתה תפלתו של יצחק[ט]):

כב. ויתרוצצו הבנים וגו'. צריך לדעת אומרו ויתרוצצו. גם אומרה למה זה אנכי. ורש"י פי' אם כן גדול צער העיבור למה זה אנכי מתאוה ומתפללת על הריון ע"כ. ופירושו ז"ל אין הדעת מסכמת עליו שתתאוה הצדקת בהריונה לצד הצער, גם במה נחה דעתה באמור לה האלהים ב' גויים וגו' בזה לא יוסר צערה. ורז"ל דרשו דרשות הרבה אבל פשט הכתוב לא נודע. אלא פשט הכתוב הוא ויתרוצצו לשון ריצוץ פירוש היו נדחקים ביותר כשיעור שיהיו מתרוצצים[י] ולא יתקיימו במעיה וזה יורה כי הריונה היו מתקיים, ותאמר אם כן למה זה אנכי פי' (תיבת) זה מורה באצבע אחר אל ההריון למה אנכי הרה לריק יגעתי, ותלך לדרוש את ה' פי' לבקש רחמים על קיום הריונה ולדעת דבר הסובב הפסדם[יא]) כי מן השמים לא יעשה גם לשקר שתפקד בדבר שאינו מתקיים, ולעולם לא הקפידה על צער ההריון כי הצדיקים יסבלו צער גדול בעולם הזה לתכלית טוב הנלחי:

אור בהיר

טו) שלא יצ' זרעו לאיבוד. טז) פירוש לשון שניה. כלומר נמעטים ונשתברים מתמת הדוחק. יז) שתוכל להשמר

(3)

כג וַאֲמַר יְיָ לַהּ תְּרֵין עַמְּמִין
בְּמֵעָיְכִי וְתַרְתֵּין מַלְכְּוָן מִמֵּעָיְכִי
יִתְפְּרָשָׁן וּמַלְכוּ מִמַּלְכוּ יִתְקַף
וְרַבָּא יִשְׁתַּעְבַּיד לְזְעֵירָא:

לְדָרֹשׁ אֶת־יְהוָה: כג וַיֹּאמֶר יְהוָה לָהּ שְׁנֵי
כתוב גיים קר גוֹיִם בְּבִטְנֵךְ וּשְׁנֵי לְאֻמִּים
מִמֵּעַיִךְ יִפָּרֵדוּ וּלְאֹם מִלְּאֹם יֶאֱמָץ וְרַב

רש"י

לדרוש את ה'. שיגיד* לה מה תהא בסופה[לו]: (כג) **ויאמר ה' לה.** על ידי שליח, לשם נאמר[לז] ברוח הקודש והוא אמר לה (ב"ר): **שני גוים בבטנך.** גייס כתיב[לח], (כמו גאים) אלו אנטוניוס ורבי שלא פסקו מעל שלחנם לא לגון ולא חורת לא בימות החמה ולא בימות הגשמים (פ"ז י"ח.): **ושני לאמים.** אין לאום אלא מלכות[מ]: **ממעיך יפרדו.** מן הכמעים הם נפרדים[מא] זה לרשעו* חה לתומו: **מלאם יאמץ.** לא ישוו בגדולה[מב] כשזה קם זה נופל, וכן הוא אומר (יחז' כ"ו ב') אמלאה החרבה,

שיטתי מוסחאות • מגיד. • חה לצדקו וחה לרשעו.

לקט בהיר

היה מי מז ומן הסתם לא הלכה אל עבר במקום שם זקנו קיים (רא"ם): לז) האם לא תמיד קודם שחלל מז תפיל עוברה, מז תלד בריות משונות (אוה"ח), ודעת רבינו שאין דרישה זו תפלה שיתפלל שם עבורה, שמהשובה ראינו שהיתה שאלה, כי הלא ה' השיב לה, ומצינו כן (שמות י"ח ט"ו) כי יבא אלי העם לדרוש וכו' ותרגם אונקלוס למיתבע אולפן מן קדם ה', וכן רבים כזה, גם ואלך לדרוש פירושו שרבקה דרשה ולא הגביא (רא"ם): לח) כבר מבואר שהלכה לבית מדרשו של שם, ומן הסתם היה שם השלים, שאם לה ממש דיבר ה' למה הלכה והיודע מהשבות יעניה בביתה, ובמס' מגילה שמנו מז"ל ז' נביאות אין רבקה

ביניהם (רא"ם), ומה שנראה לש"ת לרש"י לא נראה שלפי סברתו היל"ל ויאמר אליה, אבל רש"י סובר להפך וידבר לה פירושו לנרבה, ויאמר לה פירושו לה ממש (מ"ל): לט) ולא"כ הקרי גויים שבא היו"ד במקום האל"ף וכן מצינו במקומות רבים, ופירושו גדולים ונשיאים, ופי' רש"י שם בע"ז אנטוניוס ורבי זה בא מעשו וזה בא מיעקב, כ"ל שהכתוב מרמז מתסרון הוא"ו על שני גדולי עולם שהיו בשורש נשמתם של התאומים הללו שהיו כמו כן ביחד (רא"ם), ולא זה גאותם וגדולתם שהיו להם לגון וחזרת בשפע, ובפרו רבינו הקדוש שלא נהנה מעוה"ז אפילו באצבע קטנה שלו, אלא שלגון וחזרת נוחנים על שלחן לחתך בהם המאכל וכדי לעורר את התאוה, והרי זה מראה שהיה מעודתם גדול ואוכלי שלחנם מרובה (חוספת), וירקות אלו אינם בגמלא אלא בימות החמה, אבל יחידים מגדלין אותם בבית מקורה בזכוכית ואינו עולה במולף אלא על שלחן מלכים (מהרש"א): מ) שאם פירושו גויים הרי כבר אמר שני גויים בבטנך, אלא ודאי לומר שלא רק שיהיו לב' גויים אלא גם יהיו למלכות עולם דור דור (רא"ם): מא) מיקן כאן כמה דברים, אמר זה לרשעו וזה לתומו שזאת יקרא פירוד, אבל פירוד הגופים פשיטא כל תאומים יפרדו בגופן, והיל"ל יצאו כמו שנאמר ומלכים מחלציך יצאו, ושינה לומר „מן" במקום מ"ס שלא תטעה לומר שהמ"ס מציין המקום אשר גרם להפרד והוא המעיים, גם מטעם זה עצמו הוסיף ה"א בתיבה ובוטל הכינוי, שבמקום מעייך אמר המעיים, שאין הכוונה לומר שמעיים שלה גרמו זאת, אלא הכוונה שלא רק כשיצאו לאויר העולם ויגדלו אז יפרדו זה לרשעו וזה לתומו כמהוג בשאר בני אדם, אלא הפירוד יהיה בתוך המעיים, גם תיקן רש"י שעשה מן העתיד הווה, שלא רק לעתיד יהיה כן שיפרדו אלא עתה בשעה שאני דובר עמך הוא כן שהם נפרדים, וכל זה תשובה על הפלגת הרציצה (רא"ם): מב) אין הפי' יאוו שוים במדריגה, שזה פשיטא, וזה היה דיוקו של רש"י

אור החיים

כג. ויאמר ה' לה וגו'. מקרא זה רבו בו הפירושים ועודנו בר נחיתא טעם ותבלין בדרך אור ישר[יב]), והוא כי בא להשיבה על השאלה שאין הריונה מתקיים לרוב דחקם וכודיעה סיבת הדומק אשר ידחקו זה את זה ויתעלמו זה על זה כי משונה הריון זה מכל הריון שבעולם כי כל הריון שיהיה מב' יהיו הב' נוחים וטבעם שוה כאומרו (שיר השירים ד' ה') תאומי צביה וידורו יחד בבטן מה שאין כן הריונך, והטעם הוא כי ב' גויים בבטנך כל אחד מהם הוא בחינת גוי אחד[יג]),

אור בהיר

ממנו. יח) פירוש בפשטות הענין. יט) ולכך ב' גויים להלחם ונלחם זה את זה, ומכל שכן המלכים עלמה שנוחים זה

מן החטא. הרשות עכירה: עבורי מיעברא במלה. טמה לרלות ומעברת על מדומיה: פומא. לקבל ולנדף עד זמן סעדתה כדי לעברו: ומחדדא ליה גבא. שלא לסכול עמו ומלעברמו: מתפקקין. נסמקין לשון דפק [מפסח דף קנ"ח]: מן מוקין הנקבים [מפסח דף קנ"ח]: צרחה בצרה. יפה לחדת חלנה: בחברתה. מקבלת מוכחת יותר: בטילתא. קיל: מגריר. יוס כגל ורוחו: דלף מורד וגו' ואשת מדינים נשתוח. שון סן: חלוין בכספר. שלון לו ומיעם מקרקע דכל שעה מיער ומדוכר מיקיר המבוסה לו יעבוו שעדי שבר: אין אלהים. מי שאתר לון אלהים קרי תורה אור נכל: חברי. מרבעים כמרים לכל ומנוון

צרתה בלדס · רבא לעומתה לאחר בבא. שלא לסכול עמו ומלעברמו: מתפקקין. נסמקין לשון דפק [מפסח דף קנ"ח]: צרחה בצרה. יפה לחדת חלנה: בחברתה. מקבלת מוכחת יותר: בטילתא. קיל: מגריר. יוס כגל ורוחו: דלף מורד וגו' ואשת מדינים נשתוח. שון סן: חלוין בכספר. שלון לו ומיעם מקרקע דכל שעה מיער ומדוכר מיקיר המבוסה לו יעבוו שעדי שבר: אין אלהים. מי שאתר לון אלהים קרי תורה אור נכל: חברי. מרבעים כמרים לכל ומנוון

שיתקיים פ"י אחרים · אחר"ג דמקמנא בפרק אל"ף

מן החטא *מקרי ליה רב יהודה לרב יצחק *יומצא אני כי ממות את האשה א"ל כגון מאן כגון אבך (ה) והא *מחני ליה רב יהודה לרב יצחק בריה אין אדם מצא קורת רוח אלא מאשתו ראשונה שנאמר *יהבי בזרה. אמר לה מפני שלמה עבירות מקורן ברוך ושמחן מאשת נעוריך וא"ל כגון מאן כגון אבך מתרוקן תמיפא ועבורי מיעברא במלה היבי דמי אשה רעה אמר אביי מקשטא ליה חבא ומקשטא ליה פומא רבא אמר מקשטא ליה חבא ומחרורא ליה נבא אמר רבי חמא בר רבינא *כיון ששאא אדם אשה עונותיו מתפקקין שנאמר *מצא אשה מצא טוב ויפק רצון בחברתה ולא בס"לחא אמרי ליה הכי מצא אי מצא מצא דכתיב מצא אשה מצא טוב מצא דכתיב ומצא אני מר ממות את האשה אבר רבא אשה רעה מצוה לגרשה דכתיב *גרש לץ ויצא מדון וישבתה דין וקלון ואמר רבא אשה רעה וכתובתה מרובה צרתה בצרה דאמרי אינשי בחברתה ולא בס"לחא ואמר רבא אשה רעה כיום סגריר שנאמר *דלף מריר ביום סגריר ואשת מרינים נשתוח ואמר רבא בא וראה כמה טובה אשה טובה וכמה רעה אשה רעה כמה טובה אשה טובה דכתיב מצא אשה מצא טוב אי בגוה משתעי קרא כמה טובה אשה שהבתיב משבחה אי בחורה משתעי קרא כמה טובה אשה טובה אשה שהתורה נמשלה בה כמה רעה אשה רעה דכתיב ומוצא אני מר ממות את האשה אי בגוה משתעי קרא כמה רעה אשה רעה שהכתוב מענה א' ביניהם משתעי קרא כמה רעה אשה שניהם נמשלה בה *הנני מביא רעה אשר לא יוכלו לצאת ממנה אמר רב נחמן אמר רבה בר אבוה *נתנני ה' בידי לא איכל קום אמר רב חסדא אמר מר עוקבא כר חייא זו אשה רעה וכתובתה מרובה במערבא אמרו זו שמונותיו תלוין בכספו *בגיך ובנותיך נתונים לעם אחר *אמר רב חנן בר רבא אמר רב זו אשת האב *בנוי נכל אביעים אמר רב חנן בר רבא אמר רב זו אשה רעה וכתובתה מרובה רבי אליעזר אומר אלו הצדוקים וכן הוא אומר *אמר נבל בלבו אין אלהים וגו' במתניתא תנא אלו אנשי כרבריא ואנשי מרמנאי שמהלכין בשוק ערומים ואנשי מחוזיב לפני המקום יותר ממי שמהלך בשוק ערום רבי יוחנן אמר אלו חברים אמרו ליה לר' יוחנן אתו חברי לבבל שגא נפל אמרו ליה מקבלי שוחרא חריץ יחיב גזרו על נ' מפני נ' גזרו על הבשר מפני המחנות גזרו על הבריצאות מפני הטבילה קא מיתסיא שבבי מפני שמשחתים ביום אדום שנאמר *ותיחתו ירד ה' בכם ובאבותיכם אמר רבה בר שמואל זו חטוטי שבבי דאמר מר בעון חיים מתים מרחמטון א"ל רבא לרבה בר מארי כתיב *לא אחפוד ולא יקברו לרומן על פני האדמה יהוי וכתיב *וגנוחר מות מחיים אמר ליה נבחר מות לרשעים שלא יהוו בעולם הזה ויתחטאו ויפלו בגיהנם *כתוב בספר בן סירא אשה טובה מתנה טובה (ג) לבעלה וכתיב טובה בחוק יראת אלהים תנתן אשה רעה צרעת לבעלה מאי חקנתיה יגרשנה ויתרפא מצרעתו אשה יפה אשרי בעלה בספר ימיו בפלים העלם עינך מאשת חן פן תלכד במצורתה אל תט אצל בעלה למסוך עמו יין ושכר כי בתואר אשה יפה רבים הושחתו ועצומים כל הרוגיה רבים חיו פצעי דוכל המרגילים לדבר ערוה כניצוץ מבעיר גחלת כבלוב מלא עוף בן בחיתם מלאים מרמה אל תצד צדה מחר כי לא תדע מה ילד יום שבא מחר כא ואינו נמצא מצשטר על העולם שאין שלו מעע רבים מתוך ביתך ולא הכל תביא ביתך רבים יהוו דורשי שלומך גלה סוד לאחד מאלף *אמר רבי אבי אין בן דוד בא עד שיבלו כל הנשמות שבגוף שנאמר *כי רוח מלפני יעטוף ונשמות אני עשיתי הניא רבי אליעזר אומר *כל מי שאין עוסק בפריה ורביה כאילו שופך דמים שנאמר *שופך דם האדם באדם דמו ישפך וכתיב בתריה ואתם פרו ורבו רבי *יעקב אומר *באילו ממעט הדמות שנאמר *כי בצלם אלהים עשה את האדם וכתיב בתריה ואתם פרו וגו' בן עזאי אומר באילו שופך דמים וממעט הדמות שנאמר ואתם פרו ורבו אמרו לו לבן עזאי יש נאה דורש ונאה מקיים נאה מקיים ואין נאה דורש ואתה נאה דורש ואין נאה מקיים אמר לה בן עזאי וכה אעשה *שנפש השקה בתורה אפשר לעולם שיהקים על ידי אחרים תניא אידך רבי אליעזר אומר כל מי שאין עוסק בפריה ורביה כאילו שופך דמים שנאמר *שופך דם האדם ומסוך ליה ואתם פרו וגו' רבי אלעזר בן עזריה אומר באילו ממעט הדמות בן עזאי אומר וכו' אמרו לו לבן עזאי יש נאה דורש וכו' *ת"ל *ובנתה יאמר שובה ה' רבנות אלפי ישראל מלמד

מן החטא *מקרי ליה רב יהודה לרב יצחק *יומצא אני כי ממות את האשה א"ל כגון מאן כגון אבך (ה) והא *מחני ליה רב יהודה לרב יצחק בריה אין אדם מצא קורת רוח אלא מאשתו ראשונה שנאמר *יהבי בזרה. אמר לה מפני שלמה עבירות מקורן ברוך ושמחן מאשת נעוריך וא"ל כגון מאן כגון אבך מתרוקן תמיפא ועבורי מיעברא במלה היבי דמי אשה רעה אמר אביי מקשטא ליה חבא ומקשטא ליה פומא רבא אמר מקשטא ליה חבא ומחרורא ליה נבא אמר רבי חמא בר רבינא *כיון ששאא אדם אשה עונותיו מתפקקין שנאמר *מצא אשה מצא טוב ויפק רצון בחברתה ולא בס"לחא אמרי ליה הכי מצא אי מצא מצא דכתיב מצא אשה מצא טוב מצא דכתיב ומצא אני מר ממות את האשה אבר רבא אשה רעה מצוה לגרשה דכתיב *גרש לץ ויצא מדון וישבתה דין וקלון ואמר רבא אשה רעה וכתובתה מרובה צרתה בצרה דאמרי אינשי בחברתה ולא בס"לחא ואמר רבא אשה רעה כיום סגריר שנאמר *דלף מריר ביום סגריר ואשת מרינים נשתוח ואמר רבא בא וראה כמה טובה אשה טובה וכמה רעה אשה רעה כמה טובה אשה טובה דכתיב מצא אשה מצא טוב אי בגוה משתעי קרא כמה טובה אשה שהבתיב משבחה אי בחורה משתעי קרא כמה טובה אשה טובה אשה שהתורה נמשלה בה כמה רעה אשה רעה דכתיב ומוצא אני מר ממות את האשה אי בגוה משתעי קרא כמה רעה אשה רעה שהכתוב מענה א' ביניהם משתעי קרא כמה רעה אשה שניהם נמשלה בה *הנני מביא רעה אשר לא יוכלו לצאת ממנה אמר רב נחמן אמר רבה בר אבוה *נתנני ה' בידי לא איכל קום אמר רב חסדא אמר מר עוקבא כר חייא זו אשה רעה וכתובתה מרובה במערבא אמרו זו שמונותיו תלוין בכספו *בגיך ובנותיך נתונים לעם אחר *אמר רב חנן בר רבא אמר רב זו אשת האב *בנוי נכל אביעים אמר רב חנן בר רבא אמר רב זו אשה רעה וכתובתה מרובה רבי אליעזר אומר אלו הצדוקים וכן הוא אומר *אמר נבל בלבו אין אלהים וגו' במתניתא תנא אלו אנשי כרבריא ואנשי מרמנאי שמהלכין בשוק ערומים ואנשי מחוזיב לפני המקום יותר ממי שמהלך בשוק ערום רבי יוחנן אמר אלו חברים אמרו ליה לר' יוחנן אתו חברי לבבל שגא נפל אמרו ליה מקבלי שוחרא חריץ יחיב גזרו על נ' מפני נ' גזרו על הבשר מפני המחנות גזרו על הבריצאות מפני הטבילה קא מיתסיא שבבי מפני שמשחתים ביום אדום שנאמר *ותיחתו ירד ה' בכם ובאבותיכם אמר רבה בר שמואל זו חטוטי שבבי דאמר מר בעון חיים מתים מרחמטון א"ל רבא לרבה בר מארי כתיב *לא אחפוד ולא יקברו לרומן על פני האדמה יהוי וכתיב *וגנוחר מות מחיים אמר ליה נבחר מות לרשעים שלא יהוו בעולם הזה ויתחטאו ויפלו בגיהנם *כתוב בספר בן סירא אשה טובה מתנה טובה (ג) לבעלה וכתיב טובה בחוק יראת אלהים תנתן אשה רעה צרעת לבעלה מאי חקנתיה יגרשנה ויתרפא מצרעתו אשה יפה אשרי בעלה בספר ימיו בפלים העלם עינך מאשת חן פן תלכד במצורתה אל תט אצל בעלה למסוך עמו יין ושכר כי בתואר אשה יפה רבים הושחתו ועצומים כל הרוגיה רבים חיו פצעי דוכל המרגילים לדבר ערוה כניצוץ מבעיר גחלת כבלוב מלא עוף בן בחיתם מלאים מרמה אל תצד צדה מחר כי לא תדע מה ילד יום שבא מחר כא ואינו נמצא מצשטר על העולם שאין שלו מעע רבים מתוך ביתך ולא הכל תביא ביתך רבים יהוו דורשי שלומך גלה סוד לאחד מאלף *אמר רבי אבי אין בן דוד בא עד שיבלו כל הנשמות שבגוף שנאמר *כי רוח מלפני יעטוף ונשמות אני עשיתי הניא רבי אליעזר אומר *כל מי שאין עוסק בפריה ורביה כאילו שופך דמים שנאמר *שופך דם האדם באדם דמו ישפך וכתיב בתריה ואתם פרו ורבו רבי *יעקב אומר *באילו ממעט הדמות שנאמר *כי בצלם אלהים עשה את האדם וכתיב בתריה ואתם פרו וגו' בן עזאי אומר באילו שופך דמים וממעט הדמות שנאמר ואתם פרו ורבו אמרו לו לבן עזאי יש נאה דורש ונאה מקיים נאה מקיים ואין נאה דורש ואתה נאה דורש ואין נאה מקיים אמר לה בן עזאי וכה אעשה *שנפש השקה בתורה אפשר לעולם שיהקים על ידי אחרים תניא אידך רבי אליעזר אומר כל מי שאין עוסק בפריה ורביה כאילו שופך דמים שנאמר *שופך דם האדם ומסוך ליה ואתם פרו וגו' רבי אלעזר בן עזריה אומר באילו ממעט הדמות בן עזאי אומר וכו' אמרו לו לבן עזאי יש נאה דורש וכו' *ת"ל *ובנתה יאמר שובה ה' רבנות אלפי ישראל מלמד

מוסף רש"י מסולתא. נקמת עכס (בראש קנ:). זו חטוטי שבבי. מתים כמלים. מרוב הגלה תפוזין מסלפים (בסנהדרין ק:). רבים הין מצעני רוכל. מתם ומתה מקבל הרוגי המתרר מקיר ומתה מכבדים מתולמת כעלה מתים מתרוקן עם לאחרון ומסוכן ומפלגו (מגר). המרגילים לדבר ערוה. ומלוף הרי הן כניצוץ המבעיר לאש לאינו, שמת חוא חיים (סוס). בנגא מצטער על העולם שאין שלו. מתלוי מי יוחוק מי יוחוק מי מוחוק מי מוחוק מי מ

שבעל פה שהן שתים ועשרים ושבעה אותיות שבתורה. וכשתסיר כל אחיצו אז ישארו עשרים ותשעה תיבות[3]. והמגיהים כל אחיצו כתו משום מעין תמימה סמוך לתמימה ואינם צריכים כי כל הברכה איירי באחיצים. וראה שיש לומר וכשא דוד בתוכה תכין כי קגנון הברכה כולה מוכיח ומעולם נתתי לבי לקיים מצבע שבעו מכמים בלי מסור וייתור. לרפתים אינם אומרים ואור חדש על ציון תאיר כי אין זה לא מעין תמימה ולא מעין פתיחה. ואני אומר שהוא מעין תמימה ופתיחה כי יולר אור היינו אור שברא הקדוש ברוך הוא בששת ימי בראשית ולא היה העולם כדאי להשתמש בו גנזו לצדיקים לעתיד לבוא. ועל אותו אור נאמר[4] והלכו גוים לאורך והיינו אור חדש של ששת ימי בראשית שעתיד הקב"ה לחדשו לנו אמן במהרה בימינו יבנה. ואתה ותורתך שלום כנפש שארך

אשר בן ה"ר יחיאל ז"ל

כא

תנן בפרק הקורא את המגלה עומד[1] קומא פורס על שמע ומתרגם רבי יהודה אומר כל שלא ראה מאורות מימיו לא יפרוס על שמע ומשמע לר' יהודה דוקא שלא ראה מאורות מימיו הא ראה ונסתמא יכול לפרוס על שמע. וקשיא מהא דאמרינן בפרק המובל[2] גבי קומא וכן היה רבי יהודה פוטרו מכל מצות האמורות בתורה, אלמא אפי' ראה ונסתמא פוטרו מן המצות וכיון שהוא פטור אינו יכול להוציא אחרים. ומירושלמי[3] פריך לה על הא דתנא דמגלה תמן תניא קומא אינו גולה דברי ר' יהודה ר' מאיר אומר גולה ושניהם מקרא אחד דרשו אלא דאות ר"מ אומר לרבות את הקומא ר"י אומר פרט לקומא וכא תנינן ר"י אומר כל שלא ראה מאורות מימיו לא יפרוס על שמע הא ראה פורס. ר' חגי בעא קומי ר' יוסי מיתלפא שיטתיה דר' יהודה תמן הוא אומר פרט וכא הוא אומר לרבות. אמר ר' תנינא ברי' דר' הלל מיושב בתית אפל היא מתניתא היושב בתית אפל לא יפרוס על שמע. פי' שכל ימיו נתגדל במערה ולא ראה מאורות מימיו אע"פ שהוא רואה. אבל קומא אע"פ שראה מאורות לא יפרוס על שמע אליבא דר"י לפי שהוא פטור מן המצות ואינו יכול להוציא אחרים. ור"י ז"ל פירש[4] דע"כ גמרא דידן פליג אירושלמי דמשמע בתגלה[5] דפליגי בקומא ממש ואפי' הכי קאמר ר' יהודה דוקא שלא ראה מאורות מימיו הא ראה ונסתמא פורס על שמע, דאמרי' בתגלה תניא אמרו לו לר' יהודה והלא הרבה לפו בתרכבה ולא ראו אותה בימיהם, ור' יהודה התם בתוכחתא דליצא תליא מילתא והכא משום הגאה הוא והא ליתא ליה הגאה, ורבנן אית ליה הגאה שבעל פה שהן שתים ועשרים ושבעה אותיות שבתורה. וכשתסיר כל אחיצו אז ישארו עשרים ותשעה תיבות[3]. והמגיהים כל אחיצו כתו משום מעין תמימה סמוך לתמימה ואינם צריכים כי כל הברכה איירי באחיצים. וראה שיש לומר וכשא דוד בתוכה תכין כי קגנון הברכה כולה מוכיח ומעולם נתתי לבי לקיים מצבע שבעו מכמים בלי מסור וייתור. לרפתים אינם אומרים ואור חדש על ציון תאיר כי אין זה לא מעין תמימה ולא מעין פתיחה. ואני אומר שהוא מעין תמימה ופתיחה כי יולר אור היינו אור שברא הקדוש ברוך הוא בששת ימי בראשית ולא היה העולם כדאי להשתמש בו גנזו לצדיקים לעתיד לבוא. ועל אותו אור נאמר[4] והלכו גוים לאורך והיינו אור חדש של ששת ימי בראשית שעתיד הקב"ה לחדשו לנו אמן במהרה בימינו יבנה. ואתה ותורתך שלום כנפש שארך

אשר בן ה"ר יחיאל ז"ל

כב

בן י"ג יכול להתפלל בתקרתי אבל שלית צבור קטנ אין לתנותו עד שיתמלא זקנו[1].

ומה שכתבת שנהגו בגלו המקומות למנות חזי המשפטות לשלית צבור ויש בדבר הזה חזי מלוה כאלו אינה

3 בדפוס קושטא ובדפוס ויניציאה א: עשרים ושבעה תיבות. ובדפוס ויניציאה ב: "עשרים ותשעה ושבעה" — וכפי הנראה תקנו "עשרים ותשעה" ולא הסירו את הנוסח הקודם. 4 ישעיהו ס, ב.

כא 1 מגילה כד, א (פ"ד מ"ו). 2 ב"ק פז, א. 3 מגילה פ"ד ה"ז (עה, ב).

כר' יוסי דתניא אמר ר' יוסי כל ימי הייתי מצטער על מקרא זה[6] והיית ממשש בצהרים כאשר ימשש העור באפלה, וכי מה לו לעור בין אפלה לאור עד שבא מעשה לידי פעם אחת הייתי מהלך באישון לילה ואפלה ורמיתי קומה ואצוקה בידו אמרתי לו בני אצוקה זו למה, אמר לי כל זמן שאצוקה בידי בני אדם רואין אותי ומצילין אותי מן הפחתים ומן הקוצים והברקנים. וטעם זה לא שייך אלא בקומא ממש דכשאדם רואה יפה וטולד במערה ולא ראה מאורות מימיו לא שייך האי טעמא. ואם כן מזרה הקושיא לדוכתה מההיא דפרק המובל. ומירץ ר"י[4] אע"ג דפטר ר' יהודה קומא מכל המצות מכל מקום מדרבנן ממויב בכל המצות. ואע"ג דאשה מיפטרא ממ"ע שהזמן גרמא ולא ממויבין אפי' מדרבנן, משום שיש עדיין מצות הרבה שהיא מיינא בהן אבל קומא אי פטרת ליה מכל המצות ואפילו מדרבנן ג"כ הוה ליה כעין גוי שאינו נוהג בתורה ישראל כלל לכן מיצוהו בכל המצות מדרבנן. ולפיכך אותו שלא ראה מימיו אפילו מדרבנן לא יפרוס על שמע כיון דליתא ליה הגאה, אבל אם ראה ונסתמא מייב מדרבנן ומוציא אחרים מידי חובתן דאמרינן לא ממיבי אלא מדרבנן דקריאת שמע מדרבנן היא כדאמרינן בברכות בפרק מי שמתו[7] ואתי רבנן ומיקן מדרבנן, כדאמרי' פ' ערבי פסחים[8] קומא פטור מלומר הגדה דכתיב[9] בעבור זה, ופריך והא אמר רבא[10] מאן אמר אגדתא בי רב ששת ובי רב יוסף, ומשני דקסברי רב ששת ורב יוסף מצה בזמן הזה דרבנן וקומא מיחייב מדרבנן ואתי דרבנן ומיקן מדרבנן. ואע"ג דקתני שהגיע לתנוך מחויב מדרבנן אינו פורס על שמע, שאני מיובא דקתני דאינו אלא לתנוכו. הרי הוכחתי דלפי גמרא דידן אפילו לר' יהודה פקח ונסתמא פורס על שמע ומתפלל דק"ש ותפלה דרבנן ואתי דרבנן ומיקן דרבנן. ומיהו אין אנו צריכין לכל זה להלכה כרבנן דקומא חייב בכל המצות וגם הוא נהנה מן האור הלכך אפילו לא ראה מאורות מימיו פורס על שמע ומתפלל ובלבד שלא יקרא בתורה בעל פה. והנראה בעיני כתבתי.

אשר בן ה"ר יחיאל ז"ל

כב

בן י"ג יכול להתפלל בתקרתי אבל שלית צבור קטנ אין לתנותו עד שיתמלא זקנו[1].

ומה שכתבת שנהגו בגלו המקומות למנות חזי המשפטות לשלית צבור ויש בדבר הזה חזי מלוה כאלו אינה

4 תוספות מגילה כד, א ד"ה מי ותוס' ב"ק פז, א ד"ה וכן (השני) ובתוס' רבינו פרץ שם. 5 כד, ב. 6 דברים כח, כט. 7 כא, א. 8 קטו, ב. 9 שמות יג, ח. 10 לפנינו שם: והאמר מרימר שאלתיגהו לדבנן דבי רב יוסף וכו'.

כב 1 פסקי הרא"ש מגילה פ"ג סי' טו. וראה לעיל סי' יח.

רואה למיוחסים שבישראל אינו כשאר אומניות בעלמא. ואילולא להיות מלאכת הסם אומנות אינו עטרה לראש. גם אני נתרעמתי מיום בואי הנה על מזיד הארץ הזאת. אבל לא נתרעמתי על שלא שתלית הדבר ביסם המשפחה ואינו כן בעיני המקום, אם הוא מיוחס ורשע מה תועלת לפני המקום ביסם שלו, ואם הוא ממשפחה נכריה וצדיק שלום שלום לקרוב ולרחוק אמר ה' ורפאתיו. אבל נתרעמתי כי חזיר הארץ הזאת הם להנאתם לשמוע קול ערב ואפילו הוא רשע גמור אין מושבין רק שיהיה נעים זמירות, והקב"ה אומר[2] נתנה עלי בקולה על כן שנאתיה.

ומה שכתבת שממנין חזן הכנסת להתפלל כל השנה קודם שנתמלא זקנו ומומכין על זה שיש להם חזן אחר שמתפלל בשבת ויום הכיפורים, טעות הוא כי זה נקרא חזן קטן כיון שמנוהו להתפלל אף על פי שיש אחר שהוא גם כן ממונה, ודוקא בערלי (ס"א בפקרלי) בלא מנוי יכול להתפלל אחר שהגיע שני שערות.

כלל חמישי

דיני קדושת בית הכנסת ומקומותיו ונרותיו

א

ילמדני אדוני על בית המדרש שהקהל רוצים לשנותו וכך היה הענין, מתחלה היה הרב לומד בבית הכנסת ונמלכו הקהל והסכימו לעשות בית המדרש ובנו שני עליות להגיד באחת ושניה לתלמידים ועתה רוצים הקהל להשכיר העליות לדירה ואומרים שיחזור הרב ללמוד בבית הכנסת כמקדם וברו הקהל אנשים להשתדל בעניני הקהל והם המרימו לעשות דבר זה. ועתה הורני אם יש לאל ידם לדבר הזה הא אמרינן[1] מצי רב לבי כנישתא אסור, כל שכן לדבר הרשות. או דילמא בהסכמת טובי העיר יכולין לעשות מה שירצו. ואם אין יכולין אם המרם אלה להלריך המרה. וכמדומה לי שמתחלה בנאוהו ממעות ההקדש שהיו בידם.

תשובה כיון שטובי העיר הסכימו לשנותו הרשות בידם אפילו לדבר הרשות כדאיתא במגלה בפרק בני העיר[2] אמר רבא לא שנו אלא שלא מכרו שבעה טובי העיר במעמד אנשי העיר אבל מכרו שבעה טובי העיר במעמד אנשי העיר אפילו למשמי בית שכרא שפיר דמי. ואע"ג דבי רבנן תמיר מצי כנישתא הייט לענין זה שאין לעשות ממדרש בית הכנסת אבל כולי האי לא תמיר שלא יוכלו בני העיר לשנותו. ועוד דמילתא דרבא קאי אכל מה שהחכר במשנה[3] אפי' דברים שהם ממורים מביהכ"נ ואכולהו אמר רבא שבני העיר יכולין לשנותו.

ב

מה ששאלת בענין מתלת קטנה הנקראת פגאדה בלשון ערבי שדרך ישמעאלים להתפלל עליה ויש בה כמו צורת משקל שאור אם מותר לתלותה בבית הכנסת לצד ההיכל אחד מכאן ואחד מכאן ולהתפלל כנגדה, ואף על פי שאלילה ואם לשום אדם אחד מישראל להתפלל בשום כונה לדבר אסור. דבר זה שאלתי בעצורו ותקרתי עליו ונתברר לי שנהגו איסור בכאן בטוליטולא להניח מתלת כזו בבית הכנסת כדי לישב עליה כל שכן לתלותה בצד ההיכל, לפי שאומרים שאותה צורה שחורה הנעשית בה היא צורת המקום שהולכים לחוג לשם בחרלם. וגם יש אומרים שיש בה צורת מרקולים ודרכם להתפלל עליה ולכרוע עליה' בתפלתם. ועוד אמרו לי מפני זה קורין למתלת פגאדה לפי שמוגדין עליה. וכיון שכן נראה לי שאסור לתלותה בבית הכנסת כדי שלא יאמר לה שום זכר בבית הכנסת כי מה לנו להניח בבית הכנסת שלנו דבר כזה שהוא מוכן ומזומן לתפלתם. ואין ראוי לשום אדם מישראל לערער על זה כדי להניח מתלת כזו בבית הכנסת וכל העובר על זה הוא נוטה מדרך ישרה לדרך רעה וראוי ליסרו. הנראה בעיני לרבות לכתוב ותתמתי עליו.

אשר בן ה"ר יחיאל ז"ל

ג

שאלה ראובן יש לו מקום מושב בבית הכנסת סמוך למקום מושבו של שמעון. וראובן הנזכר רוצה לעשות מחילה בין מקומו למקום שמעון ושמעון מעכב עליו שהוא אומר כי עתה הוא ראשון וכשיהיה שם מחילה לא יהיה ראשון ונמצא שהוא מפסידו. וראובן אומר שאינו יכול לעכבו לפי שבידו הוא להשבית מקומו ולעשות בשלו מחילה כי לא נשתעבד לו לכך.

תשובה יראה לפי דעתי שהדין עם ראובן שבשלו שני מקומות שהם שותפין יש בהם כדאי לזה וכדאי לזה ומנן[1] כל שאלו יחלק ושמו עליו מולקין. ועוד דאפילו שותפות אין כאן דראובן אין לו כח להשתמש בחלק שמעון ולא שמעון בחלק ראובן אלא שכנים הם וכל אחד ואחד בדידיה קא בנה. אמנם ראובן יעמיד כל המחילה בחלקו כי אין לו כח למעט חלק שמעון כיון דמן הדין איט יכול לכופו לחלוק. ומה שטוען שהוא ראשון לא בקינא בהאי דינא[2] כי פעמים אחלעי משומם ופעמים

2 ידמיהו יב, ח.

א 1 מגילה כו, ב. 2 שם כו, א. 3 שם כו, א (פ"ב מ"א).

ג 1 ב"ב יא, א (פ"א מ"ו). 2 בדפוס ויניציאה ב נוסף כאן: ס"א סעמא.

שהוא שקר, שצריך לפייסו כו' אבל אין בו צד תשלומין לשלם לו מה שהפסידו בעניין החזנות, משום דהוי גרמא בנזיקין. ודחק לחלק מאד שזהו קרוי גרמא בנזיקין ולא גרמי, ותיפוק ליה דאפילו הוה גרמי אין בו צד חיוב והיזק ממון אלא מניעת הטוב, שהרי בלאו הכי יכולים הקהל להורידו ולומר אין אנו חפיצים בו, אם כן לית ליה ממונא גבייהו אלא שזולתו לא היו הקהל מורידין אותו והוא גרם ומנע הטוב, ודומה לאחד שרוצים הקהל לשכרו ובא השני וגרם בידים שלא ישכרו, וכי זה הוא היזק ממון אלא מניעת הטוב ואינו דומה אפילו לגרמא. אלא שמע מיניה שאפילו כל הקהל אין יכולים לחזור בו ולהורידו מאומנתו, אם לא שהוציא עליו קול ניאוף וגרם לקלא דלא פסק עד שהורידו, ואם כן הפסידו ממון ומשום הכי פטרו מהרר"י מכח דינא דגרמא.

ועוד אומר אני דשבקי להו כל טעותייהו דאפילו אם תמצא לומר שפשע הש"ץ ועשה שלא כהוגן, מאחר שעומד ואמר בשבועה לא חטאתי ואם נראה בעיניכם שחטאתי הריני מוכן לקבל תשובה, וכי יכולים להורידו. דנראה בעיני אפילו מכר טריפות במזיד בחזקת כשרה ובא והודה על עונותיו ורוצה לקבל תשובה, שאין יכולין להורידו תוך זמנו, דאפילו לראבי"ה שכ' שמחמירין עליו ומורידין אותו מאותו אומנות, ואפילו מוכר קליות ואגוזים אינו ראוי היינו שקנסוהו מעין מלאכתו הראשונה שהרי לא אמר שקנסוהו שלא יהיה עוד רצען או חייט או צורף אלא דווקא בעל חנות כעין מלאכתו הראשונה, אבל להיות ש"ץ שהוא אומנות אחרת מאן לימא לן דמורידין ומקפחין מחייתו מאחר שהוא תוך שנתו, וכי אתה רוצה לומר שמאחר שחטא אם כן תפלתו אינה מקובלת אין הדלת ננעלת בפני בעל תשובה ומנשה מלך יהודה יוכיח, ואין לומר שיש בדבר הזה בזוי מצוה אדרבא אין צדיקים עומדים כו'.

ויותר הוא מסתבר להכשירו ממה שכתב הרא"ש בתשובה וז"ל, מה שנתרעמתי שנהגו באילו המקומות למנות בזויי משפחה לש"ץ ויש בדבר כזה בזויי מצוה כאילו אינו כדאי אלא למיוחסים בישראל כו', עד לא נתרעמתי על שלך שתלית הדבר ביחס המשפחה, ואינו כן בעיני המקום אם הוא מיוחס ורשע מה תועלת לפני המקום ביחס שלו ואם הוא משפחה בזוייה וצדיק טוב לקרב מזרע רחוקים כו', עד כאן. ויש להשיב על דברי הרב הלא מצינו בדברי רבותינו ויעתר לו ולא לה, לפי שאינה דומה תפלת צדיק בן צדיק לתפלת בן רשע, אלא צריך אתה לומר שאין חילוק לבן צדיק אלא אתפלת עצמו שזכות אבות יסייעיה, אבל המתפלל בעבור העם ואין בו עולה ומרמה, אדרבה חשובה היא לפני המקום שמניח מעלת אבותיו והולך בדרכי הש"י עליו גם כן שלום לרחוק ולקרוב שהוא מזרע רחוקים ונתקרב, ק"ו בעל תשובה עצמו המודה על עונותיו ורוצה להסגף בתשובה שעליו נאמר שלום לרחוק ולקרוב, ואם תאמר שאין לו תשובה עד שילך למקום אחר כו' כדמשמע פרק זה בורר [כה ע"א], אם כן אתה נועל דלת בפני בעלי תשובה כי לפעמים יש אנשים שאינם יכולים לילך למקומות אחרים, כי הטפלים והבית מוטלים עליו בפרט בימים הללו בגלותינו אטו לא יהיה להם תשובה עד שילך למקום אחר, וכן מימינו לא שמענו שהורו חכמי הדור שילך למקום שאין מכירין וילבש שחורים כו', אלא נותנים לו תשובה לפי גודל עונו בסיגוף גופו ושאר עניינים לפי ראות עיני החכם.

ולישנא דתלמודא משמע הכי, דגרסינן בפרק זה בורר [שם] ההוא טבחא דאישתכח דנפקא

ה. טור:
ו. מולין כ״ד [ע״ב]:
וי״. מידושי הרשב״ם מולין שם ד״ה נתמלא וכמ״ש תפילה ס, יא:
ז. משנת הרמ״ם כלל ל׳ [סימן כב ומגילה פ״ג סימן טו וכשב״ם שם ורי״ן מולין ה, ב ד״ה גרס׳ וכל ט סימן יא בשם הר״ר נתן מרש ספר המפלגים]:

ציונים לרמ״א

ג) מרדכי סוף פרק קמא דחולין [רמז תקמ] בשם תשובת הגאונים שערי תשובה סימן שנב] ואור זרוע [מ״ש סימן קטו]:
ד) תשובת אור זרוע במסכת ברכות [שם סימן קיט]:

עטרת זקנים

ב) וי״ש לי נשימה וקולו ערב. כתוב בפסיקתא [רבתי פיסקא כו] כבד [אתן ה׳ מהונך [משלי ג, ט], קרי ביה מחונך יג], שאם היה קולך ערב עמוד וכבד ה׳ מקולך. ואם אינו הגון [שניחדים] [וניחדו״ר] אותו להתפלל משום. נעימות קולו, אין הקב״ה מקבל תפלתו, שנאמר [ירמיה יב, ח] נתנה עלי בקולה על כן שנאתיה:
ג) שעבר עבירה בשוגג כגון שהרג הנפש כו׳ אבל אם נשה במזיד לא. ודווקא שהרג נפש אז אין מועיל לו תשובה להיות כשר לש״ץ, אבל אם עבר שאר עבירות בין אדם למקום, שיצא מכלל הדת בילדותו דשב בתשובה שלימה, ראוי למנותו ש״ץ, ותכף אחר שהרהר בתשובה שלימה [ט״ז] כשר (מהרש״ל בשו״ת סימן כ׳). ואין נכון להעביר ש״ץ קבוע בשביל אחר שקולו ערב, אלא ישרתו שניהם כאחד (מהר״ל בן חביב סימן ט״ו). ואם העבירו אותו לסיבות ידועות, אין מחזירין אותו אלא בתשובה ידוע [לו] [ט״ז]:
ד) אין ממנין אלא מי שנתמלא זקנו מפני כבוד הצבור כו׳. ואף אם הציבור רוצים למחול על כבודם, לא מהני. וכן בכל מקום שתקנו הז״ל מפני ככוד הציבור, אין ביד הציבור למחול על כבודם. כגון לגדול ספר תורה בציבור [יומא ט, ב], וכן אשה לא תקרא בציבור [מגילה כג, ב], וכן קטן לא ישא כפיו [שם כה, ב] (מורי בב״ח ד״ה ולקן). וכן משמע בב״י [ד״ה ומתוקפות], וכן כתב הרא״ש [שם פ״ג סימן טו; טו״ח כלל ד סימן נב] והרשב״א [מולין כד, ב ד״ה נתמלא] והר״ן [שם ה, ב ד״ה גרס״] ותוספות סוף פרק לולב הגזול [סוכה מב, ב ד״ה היודע]. ולא כתוספות סוף פרק קמא דחולין [שם ד״ה נתמלא]. דמשמע מרבריהם דשרי:
ה) אבל באקראי משהביא שתי שערות כו׳. ואם הוא בן י״ג שנים ויום אחד, יכול להתפלל באקראי בלא בריקה אחר השערות, דסמכינן ארוב שיש להם שערות (מהרש״ל [שם סעיף י]). ויש אומרים שלא ירד לפני התיבה בראש השנה וביום כיפור או בעת צרה ח״ו כי אם אדם מופלג (אור זרוע פ״ל סימן קיד). אדם שפגע כו׳ מרת הדין שנפלו זרועותיו, ראוי וראוי הוא להיות ש״ץ, שהקב״ה תפץ להשתמש בכלים שבורים, רכתיב [פסלים נא, יט] לב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה (של״ה מסכת פסחים תנא עשירה רים דרוש רעיקי מסנה). ולא נפסל השי״ץ כמומין, יהיה איזו שיהיה, אלא בשנים (מהרש״ל בהגהות סמוך בשם ש״ם מהר״ם דשם קרימוסה סימן רמנו). ולא נפסלו במומין, אלא כהנים:

ז אפילו בילדותו. היינו אלא למנותו לכתחלה, אבל אין מעבירין אותו מפני זה. וכשיולא עליו שם רע עתה והוא אלא פסק, אפילו יחיד יכול למחות להעבירו (רמב״ם תלק ב׳ מיס עמוקים סימן (מ״ח) [מב]). (עיין לקמן סעיף כ״ה בהגה). כל שכבר העבירוהו ועמד כך ימים ושנים בהסכמת הקהל, ורוצים למנותו, הוי עכשיו כתחלת קבלה, ואפילו מיעוט יכולין למחות (רמב״ם תלק ב׳ שם סימן (כ״ז) [מב] ורשב״ם תלק א׳ ס״ם סימן ג, וחלק יו״ד סימן קיג ומשפט לדק תלק (י׳) [כ] סימן ע״ז). אם המחים הם המנהיגים, הוי כאלו מחים כל הקהל, אם לא במקום שיש (ברוריים) [ברוריים] ויש חרם שלא לשנות גזירתם, אז אין מועיל מחאת הפרנסים (משפט לדק שם). ראוי שש״ץ יהיה לו בגדים ארוכים שלא ירואה רגליו, ויכנס לבית הכנסת ראשון ויצא אחרון (ר״מ מינץ סימן (מ׳) [פא]): ח מותר להיות שליח צבור. ולא מקרי אין פרקו נאה אלא דוקא שהיה מועד לעשות דברים שאינן מהוגנים, אבל מי שבאה לידו שגגת מעשה ומתפרסם, הרי זה נדיק גמור לכל (דרכי משה סוף הסימן, בשם אור זרוע פ״ל סימן קיג). ומזה הלשון משמע דאפילו עבר פעם אחת במזיד ושב שרי, עד שיהא מועד לכך, ועיין מיו״ד סימן ג׳ [סעיף ג ופעיף ו], ול״ע למה כתב רמ״א דבמזיד לא. ור״א שאון [פורת אמת] סימן קנ״ז כתב בשם רא״ש סימן (פ״ז) [פח] ז דאפילו המיר ושב יכול להיות ש״ץ קבוע, וכן כתב בכנסת הגדולה [הגה״ט] בשם מהר״ל [די טטון] בתשובות כ״י [אמת רנ] סימן ג׳. ועיין רמב״ם תלק ב׳ [מיס עמוקים] סימן (מ״ח) [מב] והרי״ט [בכמ״, מופת בכנסת הגדולה שם]. ובמשפט לדק תלק א׳ סימן י״ח כתב דמי שנעשה מוגר ומזר יכול להיות ש״ץ לכולי עלמא. ורש״ל בתשובה סימן כ׳ כתב דלא בעינן כל המדות הללו אלא בתענית ציבור, ע״ש. ועיין בתשובות ר״ש הלוי חלק יו״ד סימן (נ״ה) [כח] ורש״ך תלק ב׳ סימן ק״ו. ש״ך שיצא פעמים רבות טריפה מתחת ידו מסלקין אותו מש״ך (משפט לדק תלק ב׳ סימן ע״ה), ועיין ברש״ל סימן כ׳. ונראה לי דאם עבר עבירה באונס, לכולי עלמא מותר, וכמו שכתוב סימן קכ״ח [סעיף לה]. טוב למזור אחר ש״ך בן לדיק, כי אינו דומה תפלת לדיק בן לדיק כו׳ [יומא סד, א] (ב״מ ד״ה ח״ל, בשם רש״ל בתשובה הטור ויש של אלמה מולין פ״א סימן מ״ח ז). מי שנפלו זרועותיו, מותר להיות ש״ץ, שדרך הקב״ה להשתמש בכלים שבורים, כדאיתא במדרש [ילקוט שמעוני פסלים רמז תשמז]. וראוי אלא יהיו ש״ץ טיפש בכלים שבורים, עמוד קע״ג [מ״ג ג, ב] כי איתא דהא דהקב״ה משתמש בכלים שבורים היינו דבא ושפל רוח [שעיה נז, טו], אבל מי שיש בו מום הוא פגום, ע״ש שהאריך בזה. ולכן כהן בעל מום פסול לעבודה, וא״כ גם בש״ץ יש ליזהר. ועוד, הקריבהו נא לפחתך וגו׳ [מלאכי א, ח]: ט מפני כבוד הצבור. ח ואם רצו הצבור למחול על כבודן רשאים (אלטר גבורים מגילה טו, א סוף אות ג וכן כתב הרב ב״י ד״ה וכתב הרשב״א לדעת הרמב״ם תפילה ת, יא). אבל ממה שכתוב בסמוך אלא יתמנה מפי הצבור, משמע אפילו הצבור מותלין אמור. וכן כתב הב״ח [ד״ה ואין], עיין ב״י [שם]. ומכל מקום לכתחלה אין לעשות כן. ולענין תענית משמע בסימן תקע״ט [סעיף ח] דבעינן זקן ממש, דלא כדמשמע בתוספות דמגילה [כה, א ד״ה ואיט] דבתמלא זקנו פגי: י משהביא שתי שערות. וכל שאלא לכלל י״ג אין מדקדקין בשערות, כמו שכתוב סימן נ״ה סעיף ה׳ [בהגה]:

משמע דאבל אדם קטי. וכבר כתב רמ״א בסימן נ״ה [סעיף ז] שנהגו לעמוד כשאומרים ישתבח. ובמהרי״ל [הלכות תפילה עמוד תלא] כתב שמהרי״ש פג״ל לא היה עומד לא לקדיש ולא לברכו, אך כל קדיש שתפסו מעומד נשאר מעומד עד שסיים אמן יהא רבא. וכן ראיתי בספר כוונות האר״י ז״ל [שער הכוונת סוף ענין הקדיש]. ונראה לי שגם המור והשו״ע לא נתכוונו שצריך לעמוד בתמירת ישתבח, אלא נתכוונו שהש״ץ צריך לעמוד לפני התיבה בהתחלתו לומר ברכו, יקדיש עצמו בתמירת ישתבח, שיאמר גם זה בעמידה, כדי שיהיה זה מצורף אל מה שאומר אחריו בלי הפסק: (ב) מפני כבוד הצבור. כן כתב הרמב״ם [תפילה ת, יא]. וכתב ב״י [ד״ה וכתב הרשב״א] דלפי זה אם הצבור רוצים למחול על כבודם שפיר דמי לקבלו, אלא דהרא״ש [שו״ת כלל ד סימן יז] לא סברא ליה הכי. ודבריו תמוהים, דהאי אף לרמב״ם לא מהני מחילה, דהאי כבוד הצבור הוא כבוד שמים, שמתכוונים לכבד השם יתברך בש״ץ שהוא ראוי להיות מלך בעל הקהל נגדו יתברך. וזהו מוכח ממה שכתוב בפרק הניזקין [גיטין ה, א] אין קורין בחומשין בצבור מפני כבוד הצבור, וכסימן קמ״ג [סעיף ב] כתבו הפוסקים אתם אין קורין בחומשים בצבור ולא זכרו טעם לכבוד צבור, ואם איתא דמהני מחילה, היה להם להזכיר הטעם, כדי שנלמוד מזה דמהני מחילה. אלא ודאי דלא מהני מחילה בדברים אלו שנוגעים בכבוד שמים: [(ג) אבל באקראי כו׳. בב״י [ד״ה והתוקפות] מביא דעת התוקפות פרק לולב הגזול [סוכה מב, א ד״ה היודע] דלירד בתענית ומעמדות הוי כמו ש״ץ קבוע ולריך שיתמלא זקנו דוקא, וכן כתבו הרשב״א [מולין כד, ב ד״ה נתמלא] והרא״ש [שו״ת שם]. בטור כתב בשם הרא״ש [שם סימן כב] אין מעלת הש״ץ אלא בימות משפחה, דאם הוא מתפפחה בוויה ולדיק, טוב לקרב מזרע רחוקים, שנאמר [שעיה נו, יט] שלום שלום לרחוק ולקרוב. וכתב רש״ל [בהגהות הטור] מכל מקום אם שייסה שיש בולאי מיותם קודם לשאינו מיותם, כי אינו דומה תפלת לדיק בן לדיק כו׳, עכ״ל. ונענ״ד נראה מדכתב הרא״ש טוב לקרב מזרע רחוקים, שמע מינה שיש כאן עוד אחר מזרע שאינם רחוקים, דלשון טוב לקרב משמע שיש ברירה, ואפילו הכי טוב לקרב זה שהוא אינו מיותם כדי לקרבו לאותו זרע לשמינה, שכתוב סימן נ״ה סעיף ה׳ [בהגה]:

[ז] ג ושלא יצא עליו שם רע ז אפילו (ז) בילדותו ושיהיה עניו ומרוצה לעם ח ויש לו נעימה וקולו ערב ורגיל לקדות תורה נביאים וכתובים:

ה [ח] אם אין מוצאין מי שיהיה בו כל המדות האלו יבחרו הטוב שבצבור בחכמה ובמעשים טובים: הגה [ט] ג ואם היה כאן עם האדם זקן וקולו נעים והעם תפלים בו ובן אלא עשרה שנה המבין מה שאומר ואין קולו נעים הקטן הוא קודם: ג [י] [יא] ד מי שעבר עבירה בשוגג כגון שהרג הנפש בשגגה ומזר בתשובה ח מותר להיות שליח צבור [יא] אבל אם עשה במזיד לא דמכל מקום יצא עליו שם רע קודם (ח) התשובה:

ו [יב] אין ממנין אלא מי שנתמלא זקנו [יג] (ב) ט מפני כבוד (ט) הצבור [יד] (ג) [טו] אבל באקראי [יא] משהביא שתי שערות [יב]. ולא נפסל בשום מום אלא בכהנים, אבל אין מעבירין אותו מפני זה. ובשיולא עליו שם רע עתה והוא אלא פסק, אפילו יחיד יכול למחות להעבירו (רמב״ם תלק ב׳ מיס עמוקים סימן (מ״ח) [מב]). (עיין לקמן סעיף כ״ה בהגה). כל שכבר העבירוהו ועמד כך ימים ושנים בהסכמת הקהל, ורוצים למנותו, הוי עכשיו כתחלת קבלה, ואפילו מיעוט יכולין למחות (רמב״ם תלק ב׳ שם סימן (כ״ז) [מב] ורשב״ם תלק א׳ ס״ם סימן ג, וחלק יו״ד סימן קיג ומשפט לדק תלק (י׳) [כ] סימן ע״ז). אם המחים הם המנהיגים, הוי כאלו מחים כל הקהל, אם לא במקום שיש (ברוריים) [ברוריים] ויש חרם שלא לשנות גזירתם, אז אין מועיל מחאת הפרנסים (משפט לדק שם). ראוי שש״ץ יהיה לו בגדים ארוכים שלא ירואה רגליו, ויכנס לבית הכנסת ראשון ויצא אחרון (ר״מ מינץ סימן (מ׳) [פא]): ח מותר להיות שליח צבור. ולא מקרי אין פרקו נאה אלא דוקא שהיה מועד לעשות דברים שאינן מהוגנים, אבל מי שבאה לידו שגגת מעשה ומתפרסם, הרי זה נדיק גמור לכל (דרכי משה סוף הסימן, בשם אור זרוע פ״ל סימן קיג). ומזה הלשון משמע דאפילו עבר פעם אחת במזיד ושב שרי, עד שיהא מועד לכך, ועיין מיו״ד סימן ג׳ [סעיף ג ופעיף ו], ול״ע למה כתב רמ״א דבמזיד לא. ור״א שאון [פורת אמת] סימן קנ״ז כתב בשם רא״ש סימן (פ״ז) [פח] ז דאפילו המיר ושב יכול להיות ש״ץ קבוע, וכן כתב בכנסת הגדולה [הגה״ט] בשם מהר״ל [די טטון] בתשובות כ״י [אמת רנ] סימן ג׳. ועיין רמב״ם תלק ב׳ [מיס עמוקים] סימן (מ״ח) [מב] והרי״ט [בכמ״, מופת בכנסת הגדולה שם]. ובמשפט לדק תלק א׳ סימן י״ח כתב דמי שנעשה מוגר ומזר יכול להיות ש״ץ לכולי עלמא. ורש״ל בתשובה סימן כ׳ כתב דלא בעינן כל המדות הללו אלא בתענית ציבור, ע״ש. ועיין בתשובות ר״ש הלוי חלק יו״ד סימן (נ״ה) [כח] ורש״ך תלק ב׳ סימן ק״ו. ש״ך שיצא פעמים רבות טריפה מתחת ידו מסלקין אותו מש״ך (משפט לדק תלק ב׳ סימן ע״ה), ועיין ברש״ל סימן כ׳. ונראה לי דאם עבר עבירה באונס, לכולי עלמא מותר, וכמו שכתוב סימן קכ״ח [סעיף לה]. טוב למזור אחר ש״ך בן לדיק, כי אינו דומה תפלת לדיק בן לדיק כו׳ [יומא סד, א] (ב״מ ד״ה ח״ל, בשם רש״ל בתשובה הטור ויש של אלמה מולין פ״א סימן מ״ח ז). מי שנפלו זרועותיו, מותר להיות ש״ץ, שדרך הקב״ה להשתמש בכלים שבורים, כדאיתא במדרש [ילקוט שמעוני פסלים רמז תשמז]. וראוי אלא יהיו ש״ץ טיפש בכלים שבורים, עמוד קע״ג [מ״ג ג, ב] כי איתא דהא דהקב״ה משתמש בכלים שבורים היינו דבא ושפל רוח [שעיה נז, טו], אבל מי שיש בו מום הוא פגום, ע״ש שהאריך בזה. ולכן כהן בעל מום פסול לעבודה, וא״כ גם בש״ץ יש ליזהר. ועוד, הקריבהו נא לפחתך וגו׳ [מלאכי א, ח]: ט מפני כבוד הצבור. ח ואם רצו הצבור למחול על כבודן רשאים (אלטר גבורים מגילה טו, א סוף אות ג וכן כתב הרב ב״י ד״ה וכתב הרשב״א לדעת הרמב״ם תפילה ת, יא). אבל ממה שכתוב בסמוך אלא יתמנה מפי הצבור, משמע אפילו הצבור מותלין אמור. וכן כתב הב״ח [ד״ה ואין], עיין ב״י [שם]. ומכל מקום לכתחלה אין לעשות כן. ולענין תענית משמע בסימן תקע״ט [סעיף ח] דבעינן זקן ממש, דלא כדמשמע בתוספות דמגילה [כה, א ד״ה ואיט] דבתמלא זקנו פגי: י משהביא שתי שערות. וכל שאלא לכלל י״ג אין מדקדקין בשערות, כמו שכתוב סימן נ״ה סעיף ה׳ [בהגה]:

ביאור הגר״א

לענין תענית. ועיין לקמן סימן תקע״ט [סעיף א]: [ז] ושלא יצא כו׳ [יב]. טור, וכפירוש מה שכתוב שם [בהענית] וכיתו ריקם, וכן כתב [הסור] בסימן תקע״ט, וכתב שם בשם הרמב״ם [שם] שמפרש בבניו ובני ביתו וכל הנלוים אליו כו׳, וכן כתב בשו״ע שם [סעיף ב], והוכיח שם בב״י [ר״ה ומ״ש ובינו הרמב״ם] כפירוש הרמב״ם, דלפירוש הטור למה לי, מפרקו נאה שמע מינה: [ח] [סעיף ה] אם אין כו׳. ממה שכתוב [תענית שם] ויהבי ביה רבנן כו׳: [ט] [הגה] ואם היה כו׳. עיין רש״י שם ד״ה אע״ג כו׳, והוא הדין כאן: [י] מי שעבר כו׳. עיין מ״א [ס״ק ח] בשם דרכי משה, וכמו שכתב ר״ת [ספר הישר שער העשירי] דעל שבא לידו עבירה במקרה ושב, על זה אמרו [ברכות לה, ב] במקום שבעלי תשובה עומדין כו׳: [יא] אבל כו׳. מתניתין פרק ג׳ דמגילה כ״ר א׳, ועיין תוספות

הגהות רעק״א

יהורה כלא השמיע לאזנו יצא, דזה שאינו שומע אפילו לכתחילה יוצא, דלכתחילה כדעבד רמי, ע״ש. ותמוה לי דבריו הא מבואר בפרק ב׳ דברכות [שם] וכמגילה דף י״ט [ע״ב] דמתניתין דאין קורין אפילו כו׳ יהודה אחיא דלכתחילה צריך שישמע לאזנו, וכן פסקינן להלכה [סימן סב סעיף ג], הרי דבאין שומע כיון דלכתחילה צריך ששמיע לאזנו אינו מוציא אחרים לכתחילה: ד) (סנ״א סק״ח) דאפילו המיר ושב יכול. עיין בכור שור סוף מסכת (רשם הסנה) [מעמת] [מת, ב] מולק על זה: ה) (שם סק״ט) ואם רצו. ואם מעעוט יבולים לעבב,

יא פרים. נראה לי דוקא שנראו בו סימני קרים, כמו שכתוב סימן נ״ה סעיף ה׳. ורש״ל כתב בחולין [יט של שלמה פ״ט] סימן מ״ח שמין זה כנגד לבור למעוט קרים: יב ערבית במוצאי שבתות. דהא מינו מוליח הרבים יצ״ל תוגנתן, רק שאומר קדיש וברכו: יג אין לו שלש עשרה. פירוש, דבמדינתנו מתפללין ערבית מבעוד יום, והוא לא נכנס בשנת י״ד עד תחילת ליל שבת שהוא יום שבולד בו. אבל אם מתפללים ערבית בלילה, מותר לעבור לפני התיבה. והא דאמרינן בכל מקום י״ג שנה ויום אחד, פירוש דבעינן, י״ג שנה שלמים, (יא) וכיון שמתחיל היום שבולד בו, יום א׳ קרינן ביה (ב״ח סוף הסימן). ונראה לי שגם יב דעת רמ״א כך היא, עיין מה שכתוב סימן נ״ה סעיף ט׳, יג וכן כתב הש״ך בחו״מ סימן ל״ה [ס״ק ג] בחורך, ובקמ״ע [ס״ק ג]: יד שליח צבור שמאריך בו׳. מי שיש לו קול נעים, ירגן להקב״ה, ולא שאר רננות. ואם רק, יקנא, ואחר כך יתפלל (ספר תפילה סימן רנ״א): טו לאלפי״ן עייני״ן. פירוש, הברת העי״ן הוא בתחוק ועמוקה יותר מהברת האל״ף, והוא הדין למי שקורא חיטי״ן הסי״ן. ואם כולם מדברים כך, מותר להיות ש״ץ (רדב״ז ח״ב סימן מ״ה מ״א סימן שנד ורי״ט מלק

(יב) דרחמנא לבא בעי, ומהיכי תפלתו נשמעת יותר מלדיק בן לדיק, וזה נלמד מפסוק לרחוק ולקרוב, כן נראה לי. (ד) לעתים ידועים. דזה הוה קביעות לאותם העתים. ופשוט שאין בכלל זה אם מינוהו הקהל שיהיה הוא מוכן להתפלל בשם לפעמים לא יהיה המזן בנים הכנסת שיעמוד זה להתפלל, אין בזה איסור כלל, דאין זה מקרי קבוע כלל כיון שאפשר שלא יבא לידי כך, ולא אסרו בקבוע אלא לעתים ידועים, שלאותו עת הוא קבוע בודאי: (ה) יש ללמד זכות בו׳. לפי שבתפלה ההיא אין אומרים קדושה: (ו) דהרי עדיין וכו׳. מבואר שם [מהרי״ל הלכות תפלה עמוד שמב] הטעם, שהרי אנו מתפללין ערבית בערב שבת מבעוד יום, משמע דאם מתפללין ערבית אחר יציאת כוכבים שפיר דמי. וכן כתב מו״ח ז״ל [ב״ח בסוף הסימן]:

(יג) שתי שערות יובל לירד לפני התיבה יד [יב] ובלבד שלא יתמנה מפי הצבור או מפי שליח ציבור הממנה אותו להקל מעליו להתפלל בעדו (ד) לעתים (יא) ידועים:

ז מ [יג] אם אין שם מי שיודע להיות שליח ציבור כי אם בן שלש עשרה ויום אחד מובב שיהא הוא שליח ציבור משיבטלו מלשמוע קדושה וקדיש:

ח מ [יד] מי שאינו בעל זקן כל שניבר בו שהגיע לכלל שנים שראוי להתמלאות זקנו נתמלא זקנו קרינן ביה הילכך בן עשרים שנה אף על פי שאין לו זקן ממנין אותו: הגה מ) וכן אם היה לו זקן אפילו מעט קרינן ביה נתמלא זקנו אם הוא מן שמונה עשרה ולמעלה:

ט יא (יב) פרים יש אומרים שמותר למנותו אם הוא בן עשרים:

י (ה) יש ללמד זכות (טו) על מקומות שנוהגים שהקטנים יורדים לפני התיבה להתפלל תפלת יב ערבית (מ) במוצאי שבתות: הגה נ) וממקומות שלא נהגו כן אין לקטן לעבור לפני התיבה אפילו בתפלת ערבית [טז] אפילו הגיע לכלל שלש עשרה (שנים) [יז] ביום השבת אין להתפלל ערבית של שבת (ו) דהרי עדיין יג אין לו שלש עשרה (יח) שנה:

יא יד [יט] שליח צבור שמאריך בתפלתו כדי שישמעו קולו ערב אם הוא מחמת ששמח בלבו על שנותן הודאה לשם יתברך (יב) בנעימה תבא עליו ברכה [יח] והוא שיתפלל בכובד ראש ועומר באימה ויראה [יט] אבל אם מבוין להשמיע קולו ושמח בקולו תרי זה (טו) מגונה [כ] ומכל מקום כל שמאריך בתפלתו לא טוב (טז) עשה מפני טורח הצבור:

יב מ אין ממנין מי שקורא טו לאלפי״ן (יז) עייני״ן ולעייני״ן אלפי״ן:

ציונים לרמ״א

ה) ב״י [ד״ה וכיכא וד״ה ומנהג] בשם מסכת סופרים פרק י״ד [הלכה ז] ונימוקי יוסף פרק הקורא עומד [מגילה כד, ב ד״ה נתמלא]:

ו) מהרי״ל [הלכות תפילה עמוד שמב]:

עטרת זקנים

ז) יש ללמד זכות על מקומות שנוהגים שהקטנים יורדים לפני התיבה להתפלל תפלת ערבית כו׳. ודוקא תפילת ערבית שהוא רשות, אבל שאר תפילות אין קטן מוציא את הרבים ידי חובתן:

הגהות והערות

כב) עיין מהרדכי קו, ג שם כתוב הקב״ה נגא בעי, ובר״י שם ד״ה רחמנא נמצ רחמנא נגא בעי:

כג) בשו״ת הגאונים שערי תשובה סימן כה מובאת תשובה זו מרב האי גאון:

כד) בוזנתו לנאר הגולה:

כה) ש״ש בנוסח הגר״א אות ק שהביא נוסחא אחרת:

כו) תוספת מהדורא קמאה אל״ם:

כז) דברי הרמב״ד מובאים ג״כ בספר הבהלכה ברכות מג, ב בתר אריכות, והביא שם ג״כ שיטת הרמב״ן אל״ד סימן מז, ע״ב ובתוב שם ברשת לה, ב:

כח) עיין הערה יג:

כט) עיין הערה יב. ומובאת זה מובא ברש״י מבלי שם בתוך פוגרים, וכנראה הוא מוקפא דפיקים מאומרים. וע״ב מרש אפרים שם אות ב, ובפיקפא דרב המנא פיקפא יא הוצאת בובר שם הערה ה:

שערי תשובה

פי חכם חן. וכבר הארכו בזה בכמה ספרים מראשונים ואחרונים, והיראה את דבר ה׳ ישית לבו לזאת: (י) שתי שערות. עיין באר היטב. ואין זה רק לתפלה שהיא דרבנן, וכמו שכתוב לקמן סימן נ״ה [סעיף א]. ובימים נוראים נתמלא זקנו בעינן, כמבואר בס״ק שאחר זה [בבאר היטב]. ובמג״א ס״ק ט׳ כתב דבסימן תקע״ט משמע דזקן ממש בעינן לענין תענית, ולא סגי בנתמלא זקנו, ועיין סימן תקפ״א [סעיף א בהגה]: (יא) ידועים. עיין באר היטב. ומה שכתב ופשוט וכו׳, עיין ב״ח [ד״ה ח״ל] שכתב שגם זה מיקרי קבוע, כיון שנתחמנה לכך. ואקראי הוי כשלא נתחמנה כל עיקר, ע״ש. והביאו האליה רבה [ס״ק יא]. וכתב שכן עיקר: (יב) פרים. עיין באר היטב. ועיין בתשובות פאר הדור להרמב״ם ז״ל סימן קס״ו שנשאל בבן ארבעים שלא צמח בזקנו, והשיב זה דינו כסריס חמה, או מפני חולי אשר סבל אין שערו צמח בו, באופן כי זה האיש יכול להיות ש״ץ, עכ״ל. ועיין במחזיק ברכה [אות ג] ובשו״ת אורח לצדיק סימן ה׳: (טז) עשה. עיין באר היטב. ועיין באמונת שמואל סימן ט״ז בזקן שקולו נמוך וחלש ומאריך בתפלה, יכולים לדחותו. ועיין בתשובות

באר היטב

(י) שתי שערות. וכל שבא לכלל י״ג אין מדקדקין בשערות, כמו שכתוב סימן נ״ה, [מ״א ס״ק י]: (יא) ידועים. דזה הוי קביעות לאותם העתים. ופשוט שאין בכלל זה אם מינוהו הקהל שיהיה הוא מוכן להתפלל בשם לפעמים לא יהיה המזן בנים הכנסת שיעמוד זה להתפלל, אין בזה איסור כלל, דאין זה מקרי קבוע כלל כיון שאפשר שלא יבא לידי כך, ולא אסרו בקבוע אלא לעתים ידועים, שלאותו עת הוא קבוע בודאי: (ה) יש ללמד זכות בו׳. לפי שבתפלה ההיא אין אומרים קדושה: (ו) דהרי עדיין וכו׳. מבואר שם [מהרי״ל הלכות תפלה עמוד שמב] הטעם, שהרי אנו מתפללין ערבית בערב שבת מבעוד יום, משמע דאם מתפללין ערבית אחר יציאת כוכבים שפיר דמי. וכן כתב מו״ח ז״ל [ב״ח בסוף הסימן]:

(יב) דרחמנא לבא בעי. ר״ל, והשם יתברך יראה הכוונה של המיטר, שעושים זאת כדי לקרבו לאותו זרע, כי הצדיק בן צדיק יתקרב מעצמו, וע״י זה יקבל השם יתברך תפלתו יותר מתפלת צדיק בן צדיק: (יג) שתי שערות. הוא הדין ערבית דחול, אלא דהמנהג שנהגו אותם המקומות הוא בנעלמי סמך: (יד) מג״א סק״ג וביון שמתחיל היום. עיין בכסף משנה אבל אם מתחיל ביום ד׳ ותשובת הגר״א סימן קמ״ה:

(ד) מ״ז סק״ג דרחמנא לבא בעי. ר״ל, והשם יתברך יראה הכוונה של המיטר, שעושים זאת כדי לקרבו לאותו זרע, כי הצדיק בן צדיק יתקרב מעצמו, וע״י זה יקבל השם יתברך תפלתו יותר מתפלת צדיק בן צדיק: (ה) שו״ע סעיף י במוצאי שבתות. הוא הדין ערבית דחול, אלא דהמנהג שנהגו אותם המקומות הוא בנעלמי סמך: (ו) מג״א סק״ג וביון שמתחיל היום. עיין בכסף משנה אבל אם מתחיל ביום ד׳ ותשובת הגר״א סימן קמ״ה:

לתפלת ערבית רשות דאם שפעל איזה פעמים שוי עליו חובה. והאידנא קיבלו עליהם חובה. אבל לישב במקום שלא הנו לאומרו ומעלו לומר אין בזה שיעור מנא כלל:

ה) **מידו** שליח ליבור שאומר שלא מדעת ליבור. ודאי אינו רשאי לעשות כן. כי אין לשליח לעשות יותר ממה שעלאו. ואין לו להאריך עליהם. ושמא אין שעלים בכך. וגם בעכן וידוי יש משמרים שלא לומר גם כן. יש"ל רשב"ל ריש חולין ברבוי קרבנות דיש חשש שפעל זה יסתוך לחטוא. כן יש לומר ברבוי וידויין. וגם כי מבואר בספרים קדושים כי המתודה ואחר ק שובר מעורר קטרוג. סוף דבר אין לשליח ליבור לעשות כן שלא מדעת ליבור:

ו) **אך** אם ירצו רוב ליבור מדעת רב שבעיר להתנהג מנהגן ולהבא לומר י"ג מדות עם וידוי אין בזה חשש כלום. ואין זה תלוי בספרד ואשכנז. והרבה כמו מדרשים שמתפללין אשכנזים ואף על פי כן אומרים וידוי עם י"ג מדות. אך כל זמן שלא חדשו מנהג לא יתפלל שליח ליבור לא וידוי ולא י"ג מדות. ויכול לסות שאם גדול העיר שהכל מומכין על דעתו ירד לפני התיבה רשות בידו לומר י"ג מדות גם וידוי שמסתמא מתרצים. אבל אינם דעלמא לא יעשה כן כלל. ואם לא יביא ראי לעשות כו. ממה שקולות יחדלון. ואין כאן מקום למחלוקה וכו' בזה שלום:

סק' אברהם.

סימן ל.

ב"ה ה' תבא תרנט"ל.

לק"ק בראשקע ילי.

א) **בדבר** שאלה עם להם בעלי תפלות בל ראש השנה שיש בני עורה וראי שמיר. ושוד שנים גם כן בני עורה וראי שמיר כמותם. ויש להם קול ערב יותר. אך יש פגם במשפחתם. אחד מ' אביו שו"ב בשני כפרים. ושני רבנים שבעירותו מתמת שלא הוסמו סכיני בעיניהם. והלך לכפר אחד במדינות פרייסין ושמש עם ושמני יש לו אח מאב ומאם שהמיר ר"ל. איזו יקפו לבעלי תפלות של ימים הנוראים:

ב) **נראה** לי שיקנו אותם שקולם ערב. דאף דודאי תפלת מריק בן מריק נשמעת יותר. אבל מקום בזה שישמע בפרייסין יש ללמד זכות עליו. כי ידוע מנין השחות שבכינים תשובה מדינה אחת מתבדפה והסכינים אשר מדינה ליעה משתמשים בהם. אמנו לא הייתי מכשירים אותם לכתחילה. ובמדינת פרייסין שמעתי גם כן ששומש בסכינים עבים. ואפשר שבפרייסין הי' סכיני חוב. ומלאת דלדין הוי מומא לדידהו לא הוה מומא. ואין להרחיק את בנו בשביל זה:

ג) **והשני** שיש לו אח מר. הנה אף שהרמב"ם כתב גבי תפניות שלא יהי' בקרוביו בעל מביה, ובכל הכלים אלו. ודאי כוונתו באלו אשר הי' יכול להוכיחם ולהחזירם בתשובה כמו בגמרא פרק קמא דיומא באחיו הכהנים לא איכא מאן דאית בי מילתא מידע ידע לי' ומהדר לי' בתשובה. דאם לא כן מה שעם בכל הכלים אלו. כן פי' בני מהר"ש ל"י. ושוד יש לפרש קרובים במחפה עליהם בהא דשבועות (דף ל"ט) בתשפחה דשבע לשקר. ודומין מרבו למולך. אך בדרון דידן שבתנאים שהם ידאי שמים אלילה לו לחפות על בתומר. ואם מחפה אינו ידא שמים. זולת אם עשה מחילה בזה שלא הוכיחו. ואפשר כי' מחר בתשובה לחוטא ולא עשה תשובה ע"ז אין לקבלו לבעל תפלה. אך אם אינו כן אין להרחיק בשביל אחיו. ואפילו בזה תובה המרובה אין זכות רק מאב לבנו לא לאחיו כמ"ש מהר"ל בג"ת בראשית י"ט פסוק כ"ט וזה לשונו דאי מטוס קרובין לא מליט במדת הדין רק שזוכר חסדי אבות על בנו שילא ממנו אבל לעם בן אחיו לא שייך בזה זכות. ואם אין זכות בשביל אחיו. כל שכן שאין תובה בשביל אחיו. על כן מראה לי שאם בתורה וכיראת שמים שקולים [ולא עשה בהמרות אחיו] יקבלו בשביל שקולם ערב ושלום על ישראל:

סק' אברהם.

סימן לא.

הלכות נשיאת כפים.

ב"ה ב' תבא ששון לפ"ק.

שיכ"ם לכבוד אחוי הרב הארוך הנקי המפורסם מו"ה משה נתן נטע הכהן נ"י האב"ד קשונג.

א) **דבר** כהן אשר נקעם כף ידו השמאלית אם אינו מעכבו בברכת כהנים. והנה חקר בזה ג' חקירות. א) אם נשיאת כפים מעכבת את הברכה. ב) אולי די ביד אחד. ג) כיון דבקרא לא כתיב כף רק יד גם הקנה והזרוע תשובים יד כמו לענין תפילין:

ב) **ונשיב** על ראשון ראשון. הא ודאי נשיאת כפים מעכב שהרי דרשו כה תברכו בנשיאת כפים. וכה משמע עיטוכא. ודאי' זה מתחיתין (סוטה (דף ל"ב.) מצות חלילה דבלשון הקודש נוהגה שזה מה לבון בלשון הקודש. אף כאן בלשון הקודש. ר' יהודה אומר ואמרה ככה עד שתאמר כסדר הזה. גמרא ורבנן הא ככה מה עבדי לי' לדבר שהוא משמה מעכב. ור"י מכה ככה. ורבנן כה ככה לא משמע להו. ואיתא דסבירא להו דאי אפשר לדרוש מכה לשון הקודש ומכה לעיכוב. דכה וככה הכל אחד. ואי אמרת בשלמא שנים כה משמע עיכוב כמו ככה שפיר דכה וככה הכל אחד. וכיון דצריך כה משום לשון הקודש. שוב לא מכל לדרוש מיני' לעיכוב. אבל אי אמרת דוקא ככה משמע עיכובא. אם כן שפיר מכל לדרוש מדלא כתיב כה דלא משמע עיכובא. וכתיב לשון דמשמע עיכוב. שמע מינה לעכב. אך בתוס' (שם ל"ח.) ד"ה ור' כתבו אבל לרבנן לא משמע לעיכובא כה אבל ככה עד כאן לשונם. לפי זה יש לומר לכאורה דאין נשיאת כפים מעכב:

ג) **אך** נראה דמסברא מעכב כיון שנשיאת כפים מן התורה. דלא בעינן שיהא מליו הכתוב לעכב אבל בקדשים. וכן משמע ברמב"ן סוכה (דף ל"ח.) בשם הרמב"ן במ"ש שם דלרבנן דסבירא להו טלב אין צריך אגד ליכא בל תוסיף בטלב רק מדרבנן. ואפי' אגיד לי' כיון דאין צריך אגד אמריק אלא לחודי' קאי ואלא לחודי' קאי. והוקשה להרמב"ן דאם כן למה איכא בל תוסיף בברכת כהנים ליכא בל ברכה לחודי' קאי. ותירץ

ז"ל

הרה"ג ר' רפאל גילאדי שליט"א
אב"ד ברייסאון

ויעתר לו ה'. פרש"י לו ולא לה שאין דומה תפלת צדיק בן צדיק להתפלת צדיק בן רשע. וצ"ב מ"מ מדוע לו ולא לה. וי"ל לפי מ"ש בבעל הטורים דיצחק אבינו לא כי' עקר כדכתיב לעיל (כ"א י"ב) כי ביצחק יקרא לך זרע, וידוע מש"ס ריש ברכות (כ' ע"ב) דאין חבוש מתיר עצמו מבית האסורים, ועיין בדרשות החתם סופר כשברח בשנת תקס"ט בשנות המלחמה דמייתי פלוגתא בזה אי עדיף להתפלל על עצמו מי שהוא בצרה או עדיף כשאינו בצרה, ומכ"פ י"ל דלפיכך לו ולא לה משום שהוא לא כי' בצרה לכך צד של בעל הטורים, ועיין בתפארת שלמה בהא דברכות (ז' ע"א) וחנותי את אשר אחון (שמות ל"ג י"ט) אעפ"י שאינו "הגון" ורחמתי וכו' אעפ"י שאינו "הגון", דמבאר הענין שם דאם מתפלל על חבירו אעפ"י שאין זה הגון שיתקבל תפלתו וכן חבירו אעפ"י שאינו כדאי בזכות עצמו להוושע. מ"מ בהך מלתא גופא שמתפלל על חבירו נעשה צדיק ומקובל תפלתו, ועיי"ש.

ויעתר לו ה'. פירש"י לו ולא לה שאין דומה תפלת צדיק בן צדיק להתפלת צדיק בן רשע לפיכך לו ולא לה, והוא מש"ס יבמות (ס"ד ע"א). וכתב בעל הטוריס לדקדק דהול"ל דתפלת צדיק בן צדיק מתקבלת יותר, דממה דאינו דומה לא ידענו החילוק, גם מה שמסיים רש"י לפיכך לו ולא לה נראה כמיותר. ונראה בעז"ה דבעור אור"ח (סי' נ"ג) כתב בשם תשובות הרא"ש דאין מעלה לש"ץ שיהי' מיחוסי משפחה דאם א' ממשפחה בזוי' הוה צדיק ובעל מעשים טובים ראוי להקדימו לבן צדיק ולקרב את הרחוקים, והקשו עליו מדברי הש"ס אלה דצדיק בן צדיק עדיף, ותירץ הרש"ל בתשובותיו (סי' כ') דלענין תפלה על עצמו צדיק בן צדיק עדיף דמהני זכות אבות, משא"כ לענין תפלה על אחרים עדיף זכות עצמו של בן הרשע עיי"ש, הביאו האלי' רבה שם, והביא קצת ראי' מהא דתענית (י' ע"א) כל העולם כולו ניזון בשביל חנינא בני וכו', דזכות עצמו לא מהני לעצמו רק לאחרים עיי"ש, וי"ל הא דלעצמו מהני זכות אבות משום דהאבות מצטערין בצער בניהם בעולם העליון כדאיתא בברכות (י"ח ע"ב), וברש"י עה"ת פ' חקת (כ"א ל"ד), ועי"כ מהני זכות אבות לפכח לערן, ונמצינו למדין דודאי גם תפלת צדיק בן רשע לאו דבר ריק היא רק דפעולתה מהני רק לאחרים, והשתא מדוייק לשון רש"י "שאין דומה" תפלת צדיק בן צדיק להתפלת צדיק בן רשע, דפעולתם מתחלקת כנ"ל, ולזה מסיים רש"י לפיכך לו ולא לה, להורות דכאן שהתפללו על עצמם בעל זכותה לגבי זכות אבות של יצחק ולא נחשבה תפלתה לפעול שתוליד.

והנה בישמח משה כאן תירץ על קושיא הנ"ל ב' תירוצים, א) דצדקת צדיק בן רשע מעצמו בא משא"כ בבן צדיק מסייע לו תכונת אביו, ורק ביצחק שכי' צדיק מעצמו בלא אביו וגם כי' בן צדיק לפיכך אינו דומה כו' שהוא יותר, ב) דבן רשע מסתמא עניו מפי, אבל בן צדיק שהוא עניו הוא יותר, לפיכך לו ולא לה, עכ"ד. והנה דבריו מפורשין בש"ס תענית (כ"ה ע"ב) ופלא שלא הזכירו כלל, דאיתא התם ר"א ירד לפני התיבה ואמר כ"ד ברכות (על גשמים) ולא נענה ירד ר' עקיבא אחריו ואמר אבינו מלכנו וכו' וירדו גשמים ונענה, הוו מרגני רבנן (על ר"א), יאתה ב"ק ואמרה לא מפני שזה גדול מזה אלא מפני שזה מעביר על מדותיו וזה אינו מעביר על מדותיו, ופשטות מעביר על מדותיו היינו עניוות שהוא ראש כל המדות, ור"ע כי' בן גריס כנודע והיינו כתי' הב', אמנם הרמ"ע מפאנו פירש (הובא בא"ר שם) דמעביר על

מדותיו היינו שהי' בן גריס ופפ"י רוב מקבלין המדות מהאב ואיהו העביר עליהם ונקט דרך לדיקים, והיינו כתי' הא'.

וגודל ענוותנותו של ר"ע מבואר בירושלמי (תענית פ"ג ה"ד, הובא בדברי תורה מ"ב אות ק"ך) דאיתא שם עובדא כעין זה, ומסיים דאמר להמתמיהים אמשול משל למלך שהי' לו ב' בנות א' כשירה וא' חלופה, כשבאת החלופה לבקש דבר נתנו לה תיכף שלא רצה לראותה ולהשהותה וכשבאת הכשירה עכבה הרבה מליתן בקשתה לפי שהי' מתאוה לשמוע קולה, ופריך שם וכי אפשר לומר כן לפני ליבור לבזות את עצמו ומשני שלא להלל ש"ש בי ר"א, הרי דנהג ענוות יתירה מה שנראה קלת נגד התורה. ולענ"ד הא דברכות (ל"ד ע"ב) דאמר ריב"ז ר' חנינא בן דוסא דומה כעבד לפני המלך ואני דומה כשר לפני המלך, נראה דנכלל בזה הא מילתא, דר' חנינא התנהג במדת עבד בענוות ושברון לב יתירה וזה הי' מועיל לקבלת התפלה, ור"א וריב"ז נהגו גשיאותן ברמה לש"ש, אבל לסגולת קבלת תפלה מהני טפי ענוות, [ועיין בסוטה ה' ע"א אין תפלתו של אדם נשמעת אלא אם משים עצמו כבשר], ואפשר לפרש בזה הא דערכין (ט"ז ע"ב) דמיבעיא שם תוכחה לשמה ועונה שלא לשמה הי מינייהו עדיפי, ופירש מהרש"א בחא"ג שאינו מוכיח כדי שלא יביים את חבירו, ומסיק שם דענוה שלא לשמה עדיף, וי"ל דשלא לשמה היינו דנראה כמנגד לדברי תורה לבטל מצות תוכחה, מ"מ כיון דעביד מחמת ענוות יתירה דאית בי' הר"ז משובח.

ויתרוצצו הבנים. פירש"י מתרוצצים זה עם זה ומריבים בנחלת ב' עולמות. ופירשו המפרשים דודאי עוה"ב בבחירה תליא מלתא, ויעקב בחר לו עוה"ב ועשו בחר בעוה"ז, ויתר ע"כ כי יעקב בחר לו י"ה (תהלים קל"ה ד'), וכתב החתם סופר בכמה מקומות דרצון הקדוש הי' שיעקב יעסוק רק בתורה ומושכלות ועבדות ה', ועשו יהי' משמשו, כעין יששכר וזבולן רק שעשו קלקל דרכיו ורולה בתענוגי ותאות עוה"ז בדרך תועבה ואיסור, וריבתם היתה רק בהא דישראל נהנים מעוב עוה"ז בברחבה ועתנת עשו וכת דילי' כיון דעוה"ז שייך לעשו אין לכם לישראל להנות מעוה"ז רק כדי להחיות נפשם ע"כ. ובאמת קשה האיך זכו ישראל לכך להנות מעוה"ז יותר מגרכם, וכבר תירץ מהר"ם פרימו הביאה החיד"א כמה פעמים וכן בבני יששכר מובא כמה פעמים לפמד"א בשבת (פ"ח ע"א) דאמר ר"ל כו' יוס הששי ה' יתירה ל"ל מלמד שהתנה הקב"ה עם מעשה בראשית ואמר להם אם ישראל מקבלים התורה אתם מתקיימין ואם לאו אני מחזיר אתכם לתוהו ובוהו, וכיון שכן הרי ישראל הלילו כל עוב עוה"ז מאבדון, וקיי"ל בב"מ (כ"ד ע"א) המליל כו' מן זוטו של יס הרי אלו שלו. והיסמה משה (בפ' בלק ד"ה ונקדים) כתב דרך אחרת האיך אנו זוכים בזה העולם, דאיתא בב"ב (ס"ד) מכר בית ושייר חצר א"ל הלוקח לקנות לו דרך דמוכר בעין יפה מוכר, ומסתמא מכר עם הדרך, מכר חצר ושייר בית צריך המוכר לקנות לו דרך דמוכר בעין יפה מוכר ולא שייר לעצמו דרך, והנה העוה"ז דומה לפרוזדור והעוה"ב לטרקלין, וכיון שנתן הקב"ה ליעקב וישראל העוה"ב הרי נותן לכו"ע בעין יפה נותן, ומכר גם הדרך לבוא לעוה"ב, והוא העוה"ז בהרחבה שהרי אמרו בעירובין (מ"א ע"ב) דקדוקי ענוות מעביר את האדם על דעת קונו (ולריך גם הרחבת הדעת ושמחת הלב כדי לעסוק בעניני עוה"ב בשלימות כידוע), ושפיר יצא

ג"כ השראת השכינה. וכשתהיה כן, אז יעבדוך עמים, שיהיה מלאכתך נעשית על ידי אחרים.

וזהו שאמר לעשו (בראשית כ מ) והיה כאשר תריד ופרקת עלו מעל צוארך, היינו כשיהיה לישראל ת"ר[מ] בחינת ירידה, ולא יעלו בחינת גשמיות בחינת עשו, אז לא יתקיים בישראל יעבדוך עמים, ע"כ ופרקת עלו מעל צוארך.

והנה שני מיני עבודות הנ"ל המתיחסים אל בחי' שמים וארץ, הם מכונים ג"כ בשם בחי' יו"ד ה"א, יו"ד הוא בחינת רוחניות, ה"א הוא בחינת גשמיות, וזהו בחינת שב"ת בגימטריא שמ"ים וא"רץ יו"ד ה"א, וזהו ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת לד"רתם (שמות לא טז), חסר כתיב[מא], היינו שיעשה מבחינת ריש המדומז לאל אחר ח"ו, שהוא מרמז על הגשמיות, בחינת דלת המרומז אל הקדושה ד' אחר. וזשאחז"ל (תרומות פ"ד מ"ג) בינוני תורם אחד מחמשים, פירוש שעושה מבחינת רי"ש בחינת דל"ת שהוא אחד מתמשים[מב].

וזהו ויעתר יצחק לה' לנוכח אשתו כי עקרה הוא (בראשית כה כא), ששני בחינות עבודות הנ"ל נקראים בשם איש ואשה, איש הוא בחינת רוחניות בחינת יו"ד, אשה הוא בחינת גשמיות בחינת ה"א (ע' זח"ל קכט.), וזהו ויעתר יצחק לה' לנוכח אשתו, פירוש שאפילו לנוכח אשתו היינו בדברים גשמיים שמכונים בשם אשה, גם בהם היה מכוון לה', לא כרצון הגוף למלאות תאוותו, ואינו רואה את הנולד כי עקרה הוא, כי בחינת גשמיות בלבד אינו מוליד כלל, כי בתחלה צריך האדם להתחזק בעבודת ה' בתורה ותפילה ועי"ז יוכל לבא למדריגה זו לעבוד את ה' אפילו בדברים גשמיים.

ושני בחינות עבדות הנ"ל מכונים ג"כ בשם אברהם ויצחק, אברהם בחינת החסד יצחק בחינת הגבורה (זח"ג קפט:), וזהו ואלה תולדת יצחק בן אברהם, יעקב ועשו האמורים בפרשה (רש"י בראשית כה יט), היינו ג"כ שני בחינות הנ"ל. אברהם הוליד את יצחק, היינו שעל ידי בחינת עבודה ברוחניות בא ג"כ לבחינת עבודה בגשמיות, הש"י יזכנו לבא למדריגה זו אמן:

בפירוש רש"י, יעקב ועשו האמורים בפרשה כו', ר"א על ידי שאמר הבתוב יצחק בן אברהם חזקק לומר אברהם הוליד את יצחק, לפי שהיו ליצני הדור אומרים מאבימלך נתעברה שרה שהרי כו', מה עשה הקב"ה צר קלסתר פניו של כו'. רי"ל מהיכן דייקו ליצני הדור שמאבימלך נתעברה, וכי אברהם לא היה מוליד, הלא הוא כבר הוליד את ישמעאל, ועכוב ההולדה היה משרה ומה הועיל אבימלך.

ולהבין זה, הנה ידוע, טעות הכופרים בה' אחד הוא שאומרים מי שברא טוב לא ברא רע, כי אין דעת שלהם נותנת שיהיה הבורא ב"ה עושה שני הפכים טוב ורע, כי הטוב דרכו להטיב ולא להרע, לכן גם אברהם בעבור שדרכו היה תמיד להטיב במדת החסד עם כל הברואים, וכשהוליד את יצחק שמדתו הוא מדת פחד וגבורה

כא. נדל"ל ח"ו. כב. הכוונה לבאורה, שהד' והר' ממוכים בלא הפסק ו'. כג. ד' הוא אחד מתמישים מר'.

היפך מדת אברהם, לכן היה להם קשה להאמין שיהיה אברהם מוליד היפך מדתו, לכן אמרו ליצני הדור, היינו הכופרים הנ"ל, שמאבימלך נתעברה. רק אחר שהוליד יצחק יעקב ועשו בפעם אחד, שהם שני הפכים לגמרי, וראו בעיניהם שאפשר שיוליד אדם היפך מדתו לגמרי, וגם להוליד שני הפכים בנושא אחד, אז הודו בכל, גם היה דאיה מוכחת שגם אברהם הוליד היפך מדתו שהיא מדת יצחק, ואז נתאמת אצלם גם מה שהיה קלסתר פניו של יצחק דומה לאברהם.

וזה מרמז פירוש רש"י במתק לשונו, ואלה תולדת יצחק, יעקב ועשו האמורים בפרשה. פידש, שזהו הוא הראיה ליצחק שהוא בן אברהם במה שהוליד יעקב ועשו ביחד. ועוד רמז באמרו האמורים בפרשה, לרמז לבחי' שני הפכים בנושא אחד, כי מלת פר"שה מרמז לבחי' חסד וגבורה ביחד, כי פ"ר מרמז לבחינת פ"ר דינים כידוע (ע' ע"ח שע"ע פ"ו, שו"ת פ"ה מ"מ), וש"ה מרמז לבחינת רחמים כידוע (ע' פרדס שכ"ג ערך שה, מל"מ מע' הש' סי' יב, מל"מ מע' הש' סי'), ותיבת פר"שה מחבר לשני הבחינות ביחד, כמו יעקב וע"שו שנולדו יחד שני הפכים.

ומרומז בתיבת וא"לה, כידוע מאמר חז"ל (שמ"ר ל ג) וא"ל"ה מוסיף על הראשונים, פירוש אל"ה מרמז לבחינת גבורות, מלשון א"ל קשה (יבמות כא.). ואות וא"ו מורה על מדת הרחמים (זח"ג רמ:). וזהו וא"לה מוסיף על הראשונים, פירוש כל מקום שנאמר אות וא"ו הוא מודה על מדת הרחמים שנתוסף על בחינת אלה בחינת דין, ונתחברו שני הבחינות ביחד כנ"ל:

ז ויעתר יצחק לה' לנכח אשתו כי עקדה הוא ויעתר לו ה' (כה כא). פירש רש"י, לו ולא לה, לפי שאינו דומה תפלת צדיק בן צדיק לתפלת צדיק בן רשע.

ונוכל לומר על זה, דהנה שמעתי מהצדיק הקדוש רבי זאב מזיטאמיר פירוש הבוחר בשירי זמרה (תפילת יחזקאל), היינו שבורא כל עולמים ב"ה בוחר בשיריים של זמרה, היינו למי שמשים עצמו כשידיים בשעת זמרה ותפלה ודפח"ח. ולהבין זה, דהנה עיקר העבדות הוא בחינת ענוה ושפלות באמת, היינו שיתבונן בשכלו כשעומד להתפלל לפני בורא כל עולמים ב"ה, שמצד מעשי איני ראוי לדבר דבר לפניו ית' ולבקש ממנו גדולה או קטנה, ואפילו פתחון פה לעמוד ולבקש מלפניו איני ראוי מצד מעשי, רק אני מבקש מהשי"ת שיעזור לי בזכות אבותי.

ובחינת תפלה זו מקובלת לפניו ית', כמאמר הכתוב (תהלים קמה יח) קרוב ה' לכל קוראיו לכל אשר יקראוהו באמת, היינו שקרוב ה' לקוראיו לקבל תפלתם, כשיקראוהו באמת, היינו מצד זכות אבות, אמת הוא בחינת אבות, ראש תוך סוף[מג].

אך זהו כשהוא צדיק בן צדיק, אז יוכל לבקש מהש"י מצד זכות אבות, אבל

מ. נא מלאמי מקומו מפורש, והנה בס' שערי גן עדן, אורח לדיקים, פתח ד' דרך א', כתב דג' יסודות אמ"ש הם בסוד רמש תוך סוף, והם עלמס בסוד מג"מ כמ"ש שם בדרך ה' ע"ש, וגם אמת הוא ענין רמש תוך סוף של האומיות כמובא בגמ' שבת ק"ד ע"א וברש"י שם ד"ה מרחקן מילים, וע' במל"מ מע' הא' סי' נג.

כשהוא צדיק בן רשע אינו יכול לבקש מצד זכות אבות, רק עיקר הבקשה מוכרח להיות מצד מעשיו, ולתפלה כזו אין הקב"ה פונה כל כך לקבלה, שאינו בוחר רק בשירי זמרה, זה העושה עצמו כשיריים.

והנה יצחק היה צדיק בן צדיק על כן היה תפלתו דק מצד זכות אבות, ורבקה היתה צדקת בת רשע ותפלתה היתה מצד זכותה. וזהו ויעתר יצחק לה' לנכח אשתו, היינו שעתירתו ותפלתו של יצחק היה בבחינת לנכח אשתו, היינו בבחינת התנגדות נגד תפלתה, ומפני מה היה תפלתו בבחינת התנגדות, לזה נתן טעם כי עקרה הוא, היינו מחמת שבתפלתה היתה הוא בעצמה העיקרית, מחמת שלא היתה יכולה לבקש מצד זכות אכות כנ"ל. לכך ויעתר לו ה', שבורא עולמים ב"ה פנה רק לתפלתו, מחמת שתפלתו היה רק בבחי' שיריים, והקב"ה אינו בוחר רק במי שמשים עצמו כשיריים בשעת הזמרה והתפלה.

וזהו שפירש רש"י, אינו דומה תפלת צדיק בן צדיק לתפלת צדיק בן רשע, היינו מחמת שזה יכול לבקש מצד זכות אבות ומשים עצמו כשיריים, הבורא ב"ה פונה לתפלתו, וזה אינו יכול לבקש מצד זכות אבות והוא עיקר בתפלתו, והבורא ב"ה בוחר רק בשירי זמרה כנ"ל בבחינת ענוה, יהי רצון שנזכה לזה:

ויתרצצו הבנים בקרבה ותאמר אם כן למה זה אנכי (כה כב). ונוכל לומר עד"ז, דהנה הבורא ב"ה הבטיח לאברהם אבינו ע"ה ואמר לו (בראשית טו ו) אנכי מגן לך שכרך וגו', מגן בלשון תרגום הוא חנם (בראשית כט טו), שהבורא ב"ה הבטיח לאברהם אבינו ע"ה שיעשה לו ולזרעו תמיד חסד חנם, ולא ישלם להם כמעשם וכגמולם.

והנה רבקה כשהיה לה צער הריון, היה מוחלט בדעתה שבודאי השי"ת משלם לה לפי מעשיה, והיה זה לפלא בעיניה מחמת שהקב"ה הבטיח לאברהם אבינו ע"ה שיעשה תמיד חסד מגן ולא לפי מעשיה, ותאמר אם כן כשיש לי צער הריון מסתמא הש"י משלם לי כפי מעשי, למה ז"ה אנ"כי, היינו למה הבטיח הקב"ה לאברהם בחינת ז"ה אנ"כי, גימטריא מגן, היינו שיעשה תמיד חסד חנם עם זרעו, יהי רצון שנזכה לזה אמן:

מה זה מהרת למצא בני וגו' כי הקרה ה' אלהיך לפני וגו' (מ כ). וקשה, איך הזכיר יעקב שם שמים ואמר הקרה, ובאמת היה לו הגדיים מזומנים לא במקרה. וי"ל שאמר יצחק לעשו (בראשית מ ג) צא השדה וגו', פירוש לשדה של תפלה, כמאמר הכתוב (בראשית מד סג) לשוח בשדה, כדי להמשיך בחינת קדושה במאכל, וזה ועשה לי מטעמים כאשר אהבתי (בראשית מ ד), פירוש טעם של בחינת קדושה, שזהו נחמד לו.

וזהו גם כן כוונת רבקה ואעשה אתם כו' כאשר אהב, פירוש טעם הנ"ל, שהיא היתה יכולה להמשיך בחינת קדושה.

וזהו ששאל יצחק את יעקב מה זה מהרת וגו', ר"ל שעדיין לא היה שהות להתפלל ולעשות, וא"כ איך יהיה בו בחינת קדושה. וע"ז השיב כי הקרה ה' אלהיך לפני, ר"ל על דרך הכתוב (ישעיה סה מד) טרם יקראו ואני אענה, שלא הייתי צריך להתפלל. גם רמז כי הקרה ה', שזהו עצמו

בחינת המשכת הקדושה במה שמתבונן במאכל איך שהוא רק רצון ה' ולא כוחו ועוצם ידו של אדם.

גם היה צריך לב' בחינות קדושה, אחד נגד פסח וא' נגד חגיגה, ורבקה היתה יודעת ב"ז, ולקחה שני גדיי עזים נגד ב' בחינות הנ"ל. אלא שקשה, אם היה צריך יצחק לגדיים לפי טעם הנ"ל, א"כ למה צוה לצוד ציד, משמע שאר חיות. אלא אמר להמשיך בחי' קדושה משני הבחינות הנ"ל.

וזהו שאמר (בראשית מ ה) ראה דיח בני כריח שדה כו', פירוש שהמשיך בחינת קדושה בלי תפלה כמו המשכת הקדושה שהמשכתי על ידי שוח בשדה:

פרשת ויצא

ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה וגו' ויקח מאבני המקום וגו' ויחלם והנה סלם וגו' (כח י - יח). להבין זה על דרך המוסר, הנה אית יראה ואית יראה (מ"ר הקדמה ה:), פירוש שיש ב' מיני יראה, וכמאמר (מ"ר הקדמה יג.) בראשית ברא, בשביל ב' ראשית, שיש ב' בחינות יראה שנקראים ראשית, בשבילם נברא העולם, שזה היה נקודת רצון הבורא ב"ה בבריאת העולם שיראו מלפניו בשני בחינות יראה, היינו יראה תתאה ויראה עילאה, היינו יראה תתאה הוא שמתירא מחמת עונש בעולם הזה או בעולם הבא, זה נקרא בחינת יראה תתאה. והמתירא מהבורא ב"ה בגין דאיהו רב ושליט עקרא ושרשא דכל עלמין (זח"ל יל:), זהו נקרא בחינת יראה עלאה.

והנה בחינת יראה נקרא בחינת נקודה, כי היא היתה נקודת הרצון של הבורא ב"ה בבריאת העולם כנ"ל. והשני בחינות יראה נקראים שני בחי' נקודות, שיש בחי' נקודות למטה מהאותיות, היינו תחת האותיות כגון קמץ פתח וכדומה, ויש בחי' נקודות למעלה על האותיות כגון חולם. וגם בבחי' יראה יש ב' בחינות הנ"ל, היינו כי כל העולמות נבראים בבחי' אותיות של התורה כמאמר (זח"ל ה.) באורייתא ברא קודשא בריך הוא עלמא, היינו באותיות התורה כידוע (זח"ל רד., קפ"ו ס"ב, רס"ו ס"ויק כח כג), לכן היראה הנמשך על האדם מבחי' בריאות העולמות והנהגת העולמות בשכר ועונש בעולם הזה ועולם הבא, זהו נקרא בחינת יראה בחינת נקודה שתחת האותיות, היינו תחת בריאת העולמות שנבראו באותיות התורה. אבל הבחינת יראה שנמשך מלמעלה מן העולמות, היינו בגין דאיהו רב ושליט עקרא ושרשא דכל עלמין, קודם שנברא העולם, וכלא קמיה כלא חשיב, זהו נקרא בחינת יראה בחינת נקודה למעלה מן האותיות, היינו למעלה מבריאת העולמות שנבראו באותיות התורה כנ"ל.

ושתי הבחינות יראה נקראים בשם רחל ולאה, בחי' ה"א תתאה ה"א עלאה

מה. פירוש, אין ב' בחינות הקדושה הללו מחייבים להתלבש בפועל בב' הגדיים, אלא הם יכולים להימשך גם בפחות מזה.

אבי אבא שרחה את הוריכל. אמרה: שנגנו ספר דוראות. מי שיקבלו דמיהם: בידיר שצעצעות אבין. לבי שהיה דקם כאלו לא הסה כו כבר
מקרבתו לשולחו כהנון בתנות חכל וכסף: סתם מי בחיון. מי שלוה בדבר הימים (ב גא) ולמה מי מקבר מקבר ותקלה מיה לבמות.
ולא זכו לחיון מהסר הגדול לסכנות לו כמ"ש מה אלא מעון קנון מה מתוך לירוחלים מלמה מלמה לחיון מל נתון (מ"ש ה) ומתרגמינן
ומתמנון עמוס לשלומה: עבר ינון בנינון. קמ"ר המתמקבים המים לסם ינון נמלך לעבר לה הסנה ומעמד מדבר כמנה הימים
ומתמנינן מיכו שוקק בתמלמת מלוה הודה אור

הודה אור

נדרוך מסכת קלים בנעמה יוחר מסוסק בעורה. מיהם לפני: מלמה מה דסל המלכים מל מלה. מלה: מלה מלה מלה

מיך ירחמיאל ישראל יצחק בנ"ל מאלכסנדר

רוח בחמת ותמיד יהי' בעיניו כאין בטל ומבוטל כעפר ממש, ועי"ז מתשבותיו המה טהורים, וחוכה לחכמה כד"א (איוב כ"ח, י"ב) והחכמה מאין תמצא, וחכמה איהו מוחא (תקו"ז בפתח אלי') ולכך שניהם הי' שפלים בעיני עצמם, אברהם תלה רק בזכות יצחק ויצחק תלה רק בזכות אברהם, ולמה הי' כ"ז בשפלות כזאת, יען שיעקב ועשו אמורים בפרשה, נוסף על הראשונים יצחק וישמעאל, לא הי' עוד מבוטם שלימה, לזאת היתה עיקר עבודתם רק בשפלות והכנעה יתירה לקדש ולטהר א"ע, למען יעמידו מטה שלימה זרע קודש עדת עם סגולה. (כתי"ק):

[ג] **ברש"י** הק' (כ"ה, כ"א, והוא מהגמ' יבמות ס"ד.) ויעתר לו ולא לה לפי שאינו דומה תפילת צדיק בן צדיק לתפילת צדיק בן רשע לפיכך לו ולא לה. ומדקדקים המפרשים על הסיום ברש"י ז"ל לפיכך לו ולא לה, שנראה כמיותר, שמבואר כבר בריש"א, ובאמת לא נזכר שם בגמ' הנ"ל מיבות הללו.

והנראה עפ"י דברי קדושת אאמו"ר זצללה"ה זי"ע בפי' זה הפ' (כ"ה, י"ט) ואלה תולדות יצחק בן אברהם אברהם הוליד את יצחק, היינו שאברהם הלך תמיד במחשבה שהוא מלד עצמו אין לו שום זכות במה לתלות, רק זה הזכות שיש לו בן הגון יצחק, ויצחק תלה הכל רק בזכות אביו אברהם, וזה הי' הלוכם ודרכם בקודש תמיד.

ופי' לדבריו הוא עפ"י הגמ' (ברכות י':) כל המולה בזכות עצמו תולין לו בזכות אחרים וכל המולה בזכות אחרים תולין לו בזכות עצמו, וכאן שניהם תלו בזכות אחרים, אברהם בזכות יצחק ויצחק בזכות אברהם. ואולי זה כוונת רש"י ז"ל שאינו דומה תפילת צדיק בן צדיק לתפילת צדיק בן רשע, כי הצדיק בן צדיק תולה הכל בזכות אבותיו, כי הוא נולד בקדושה ובטהרה וכך המזג, ובזה רואה תמיד חסרונות עצמו ויודע שאינו כדאי להתפלל, ותולה הכל בזכות אבותיו, אבל הצדיק בן רשע אין לו לתלות בזכות אבות, וגם לידתו לא הי' בקדושה כ"כ, ורואה א"ע טוב מאבותיו כאשר כן הוא האמת, ולזאת תולה הכל בזכות עצמו, לבד אברהם אבינו שכל עבודתו הי' בחי' אנכי עפר ואפר, ולפ"ז תפילת יצחק ורבקה לא הי' שויס, רק להיפך זה מזז, כי זה בזכות אבותיו וזו בזכות עצמה, ולא ידמו תפילתם זה לזו, וזה ויעתר יצחק לנוכח אשתו, היינו כנגדה ממש שהיא תלתה בזכותה, ואיהו בזכות אמע"ה, ויען כי תביב בעיני הקב"ה מדת השפלות וההכנעה ושוכן את דכא, לפיכך תביב בעיניו תפילת צדיק בן צדיק התולה בזכות אחרים, וזה פי' לו ולא לה:

ואולי הי' כוונת רש"י הק' ז"ל כי כל מעשי אבות סימן לבנים, וכל תפילותיהם הי' רק לבניהם אחריהם שיוכלו להתפלל ג"כ בעת צרתם, ותפילות אבות תקנום (ברכות כ"ו:) שתיקנו דרך למעבר תפילתנו ג"כ בהתכללותינו בתפילתם, וכמבואר בזוה"ק (קל"ז.) וז"ל הק' הנתון לעיינו, ד"א ויעתר יצחק דלי גלותא ותתר חתירה לעילא לגבי מזלא על בנין כו' ע"ש, ובא"ד בגין דיתרבי ויתוסף רבות קודשא לכל מאן דאצטריך בגלותהון דצדיקיא, עכ"ל הק', והיינו כי תפילתם עשה דרך לכל הבא להתפלל אח"כ, ואף שלא יהי' ראוי לתפילה הזאת, יתוסף בו רבות קודשא שיפעול בתפילתו כ"ט, ע"י זכות תפילת הצדיקים שהתפללו על הדבר הזה, ואף על בני חיי ומזוני דלאו בזכותא תלי' מילתא אלא במזלא עילאה (מו"ק כ"ח. ע"ש), וכמבואר בזוה"ק שם, וכדברינו הנ"ל אשר רבקה תלתה בזכות עצמה שהיתה צדקת בחמת, ואם שמע הקב"ה

16

אז לתפילתה, ממילא הי׳ נשאר זכר הנפלאות האלה ע״י תפילותי׳ ג״כ על בחי׳ זאת, ממילא זה שלא הי׳ לו לתלות בזכות עצמו, לא הי׳ יכול להתפלל ולעורר תפלת רבקה, שאין תפילתו דומה לתפילתה, שהיא היתה צדקת והי׳ לה זכות עצמה, משא״כ המתפלל הזה, ולכן הקב״ה הצופה ומביט עד סוף כל הדורות, בחסדו הגדול למען לעשות זכר לנפלאותיו במדת חנון ורחום ה׳, הקשיב ונענתר לתפילת יצחק שתלה הכל בזכות אביו, אף שלפי האמת הי׳ לו זכות עצמו, אך הוא תלה הכל רק בזכות אבותיו, ולזאת נתעורר זכות תפילה בזאת בזכות אבות, ממילא גם אנחנו אף שאין לנו זכות עצמינו, אעפ״כ אנו מתפללים הכל כמו יצחק אבינו רק בזכות אבות, וזכותם ותפילתם נתעורר שנוכל גם אנחנו להושע בכל תפילותינו, ולהתוסף בנו רוח קודשא ע״י התפילות, שנהי׳ ראוים גם בזכות עצמינו שיוכל הקב״ה לתלות בזכות עצמינו לפיכך לו ולא לה:

ואולי זה הפי׳ ואלה תולדות יצחק בן אברהם אברהם הוליד את יצחק. היינו שיצחק תלה הכל רק בזכות אברהם ולא בזכות עצמו כלל, ונעשה בעיניו בטל כאין ממש, ולפיכך לו ולא לה, כי הוא בכח הביטול העצום עורר אין העליון הנקרא מזל עליון, וכמבואר בלקוטי תורה (פ׳ זו) עי״ש, וכאשר ראה אע״ה את כח הביטול מיצחק, אז הבין יקרת ערך בנו ביתר שאת, ונחשב בעיניו לידה חדשה מה שלא ידע עד עתה, וכש״נ (תהלים ב׳, ז׳) בני אתה אני היום ילדתיך. וזה גיל יגיל אבי צדיק (משלי כ״ג, כ״ד), גילה אחר גילה (ב״ר ס״ג, א׳), כאשר נתעלה ממדריגה למדריגה.

אולי נוכל להעמיס עוד, לפי המבואר בזוה״ק (ח״א קי״ט: ע״ש, וע׳ ס׳ הליקוטים פר׳ חיי שרה ד״ה ויען) ובסה״ק דיצחק קודם העקידה נשמתו הי׳ מעלמא דנוקבא, וע״י העקידה פרחה ממנו נשמתו וגולד בו נשמה מעלמא דדכורא, והנשמה הקודמת פרחה בהאיל הנשחט תמור יצחק, ולזה יצחק ממש נשחט, כי נשמתו הי׳ בהאיל הנשחט, וכשהי׳ לו נשמה מעלמא דנוקבא לא הי׳ בחפצי להוליד תולדות, רק אח״כ כשהי׳ לו נשמה מעלמא דדכורא נעשה ראוי להוליד תולדות, ויצחק אע״ה תלה הנסיון מהעקידה הכל באביו אברהם אע״ה, ואאע״ה תלה הכל בבנו יצחק. וזה הוא פי׳ הפסוק ואלה תולדות יצחק בן אברהם אברהם הוליד את יצחק, וכפירש״י ז״ל יעקב ועשו האמורים בפרשה, היינו שיצחק אע״ה תלה כל תולדותיו, שהי׳ לו מחמת הנשמה החדשה שבא לו ע״י העקידה, תלה הכל באביו, שהוא הי׳ כל הגורם לזה, וזה הוא פי׳ הכתוב ואלה תולדות יצחק, יעקב ועשו האמורים בפרשה, הכל הוא בכח בן אברהם, ודעת אביו אברהם, שיפה כח הבן מכח אביו, ויצחק פשט לוותרו לעקידה והוא הי׳ גורם לכל התולדות. וזה הוא פי׳ הפסוק שדרש המד״ר על יצחק גיל יגיל אבי צדיק ויולד חכם ישמח בו גילה אחר גילה, היינו גילה הראשונה הי׳ בלידתו, ואח״כ כשראה אאע״ה גודל קדושתו שפשט לוותרו לשחיטה, ואז נאמר עליו בני אתה אני היום ילדתיך, שנוסף לו גילה חדשה שזכה לבן צדיק כזה, ואחר העקידה כשראה שאינו חולה המעלה בעצמו ורק הכל באביו כנ״ל, וזה הוא חכם, חכמה ״כח ״מה, אז ויולד חכם ישמח בו, שנולד עוד בדבר יתיר בחכמה יתירה. (כתי״ק):

ליל ש״ק

[ד] **מד״ר** (ס״ג, ה׳) ויעתר יצחק לה׳ לנוכח אשתו (כ״ה, כ״א), ר׳ יוחנן וריש לקיש ר״י אמר ששפך תפלות בעושר ר״ל אמר שהיפך את הגזירה ולפוס כן קריין לי׳ עתרא דאפיך אידרא לנוכח אשתו מלמד שהי׳ יצחק שטוח כאן והיא שטוחה כאן ואמר רבש״ע

כל

ר׳ לוי אמר משל לבן מלכים זה חותר מבפנים וזה מבחוץ, היינו ר׳ לוי סובר כרש״י הנ״ל והביא ראי׳ לדבריו, דלר״י לא בעי שיתחור מחירה לקבל תפילת הצדיקים, שתפילתם הם בבחי׳ חרוע באו עדיך ומלאות רצון הקב״ה, וכל תפילה שאינה לצרכי עצמו רק לצורך גבוה ממש אינה צריכה שמירה, אך לר״ל שסובר שהתפילות הם לצורך עצמו להפוך מדת הרוגז למדה״ר, ואם ישים כסדר המסודר, נגעי בנ״א לא יניחו תפילותיו לבוא ולעלות לפני כסה״כ, אז הקב״ה ברוב רחמיו מסתירו תחת כנפיו, וחותר לו חתירה לשמרה מהמקטרגים, וההכנעה היתירה שקודם התפילה ולאחר התפילה היא השמירה המעולה, וזה הוא ענין חותר חתירה מבפנים. ולזכות להתפלל ולהיות נענה בתפילתו ובהתעוררות רחמים רבים בענין חתירה הזאת, לבקש רחמים על בני חיי ומזוני דלאו בזכותא תליא אלא במזלא תליא, הורונו חז״ל במאמרם (שבת קנ״ו.) אין מזל לישראל, היינו ע״י הביטול כאין וכאפס ממש יוכלו לעורר מזל העליון שנקרא ״אין כמוכא בסה״ק, וכמוש״כ בזוה״ק (ח״א קל״ז.) ויעתר יצחק דצלי צלותא וחתר חתירה לעילא לגבי מזלא על בנין דהא בהאי אתר תליין בנין דכתיב (ש״א א׳, י׳) ותתפלל על ה׳, וכמ״ש חז״ל (מו״ק כ״ח. ע״ש) בני חיי ומזוני לאו בזכותא תלי׳ מילתא אלא במזלא תלי׳, והיינו משלם הראשונות הנקראים על ה׳, וכמוש״כ בזוה״ק (ח״ג ע״ט:) תניינא כ׳ בחנה ותתפלל על ה׳ על דייקא בנין דבנין במזלא קדישא תליין, ואף שיצחק אביו לא הי׳ ירא מפני המקטרגים שיצטרך שיתחור לו חתירה, שכל המלאכים ושרפים היו נכספים לתפילתו הקדושה, והי׳ בטוח בתפילתו שמוכל לעלות מעלה מעלה בלא מעכב אותה, אך תפילתו הי׳ לדורות, וכמוש״כ בזוה״ק (ח״א קל״ז.) בגין דקב״ה אתרעי בצלותהון דצדיקיא בשעתא דבעאן קמי׳ צלותהון ע״מ דאצטריכו מ״ט בגין דיתרבי ויתוסף רבות קודשא לכל מאן דאצטרך בצלותהון דצדיקיא, ופי׳ הזוה״ק הוא לכל מאן דאצטרך לעתיד הישועה, יכלול את תפילתו בתפילתם ובשערי רחמים שפתחו עבורינו ולדורות הבאים אנשים עניים ודלים מדעת, שהצרות ותשכת הגלות מטרפין דעתו של אדם, ומצדם לא יהיו כדאים ורצוים שיהיו נענים ונושעים בתפילתם, יעורר זכות אבות ותפילתם הק׳, ויחתר להם חחירה מתחת כסה״כ לקבל תפילתם, ע״ד מאחז״ל (ויק״ר ל׳, ג׳, וע׳ סנהדרין ק״ג.) במנשה שהעמיד צלם בהיכל עכ״ז ויתפלל אליו ויעתר לו (דה״ב ל״ג, י״ג) מהו ויעתר לו א״ר אלעזר בר״ש בערביא לוותין לחתירתא עתירתא, שחתר לו חתירה מתחת כ״כ לקבל תשובתו. וז״ש חז״ל (ברכות כ״ו:) תפילות אבות תקנום, היינו בתפלתם שהתפללו אז מתקנים תפלתינו שמתפללים עתה. וחש״כ רש״י ז״ל ויעתר לו ולא לה שאין דומה תפלת צדיק בן רשע לתפלת צדיק בן צדיק לפיכך לו ולא לה, והיינו שתפלת צד״צ הוא תפלה בהכנעה יתירה ובביטול גמור, כי בזכרו איך אבותיו הי׳ קדושים וטהורים ועובדים את ד׳ בקדושה ובטהרה, והבדל ומרחק רב אשר בינו ובין אבותיו, וכל עבודתו היא בלא חיות, בודאי יבוש ויכלם, ורואה תמיד חסרונות עצמו, וז״ש דהע״ה (תהלים קט״ז, ט״ז) אני עבדך בן אמתך, שבבע העבד הוא להתגאות, אך אם הוא בן אמה הוא מורגל בהכנעה, וצדיק בן צדיק הוא מורגל בהכנעה, וממילא הוא מבקש רק בזכות אביו הצדיק, וז״ש דהע״ה (שם ל״ט, י״ג) כי גר אנכי עמך תושב ככל אבותי, אף כי גר אנכי, וכמבואר במדרש שוח״ט (תהלים קי״ט) כמו הגר שאינו יודע כלום בתורה ובגדלות הבוד״ה, אולם תפלתי הוא בזכות אבותי, וזה הוא תושב ככל אבותי, זכות אבות יש לי, שאבי הי׳ צדיק ועובד ד׳, אבל צדיק בן רשע רואה א״ע טוב מאבותיו, ולזאת תולה הכל במעשים הטובים, ויצחק אביו בקדושת צדקתו

משב בדעתו שאינו נמשב כלל נגד קדושת אברהם, והי' תולה הכל בזכות אביו, ונודע מאחז"ל (ברכות י':) כל המולה בזכות עצמו תולין לו בזכות אחרים וכל המולה בזכות אחרים תולין לו בזכות עצמו, וממילא הי' הכל בזכותו, וזה שמסיים רש"י ז"ל לפיכך לו ולא לה, היינו אף שבאמת רבקה אמנו כדאית ורחוי' היתה להיות נענית בתפלתה בזכותה, אך מאת ד' היתה זאת, כי כל מעשה אבות סימן לבנים, והיינו שיהי' נענים ונושעים אף דורות הבאים בזמן התשבות, שאין לנו זכות מצד עצמינו שיתקבלו תפלותינו, עכ"ז אם יזעקו אל ד' בזכות אבותם הוא יענם וישמע לתפלתם, כמו יצחק אביו הי' מתפלל רק בזכות אביו ונענה, וז"ש רש"י ז"ל לפיכך, היינו שבמכוון לא נתקבל תפלתה, כי אם שמע הקב"ה אז לתפילתה ממילא הי' נשאר זכר הנפלאות האלה ג"כ על בחי' זאת, ממילא זה שלא הי' לו לתלות בזכות עצמו לא הי' יכול להתפלל ולעורר תפלת רבקה, שאין תפלתו דומה לתפלתה, לכן הקב"ה במדת חנון ורחום הקשיב ונענה לקול תפלת יצחק שהלה הכל בזכות אביו, וממילא גם אמתו אף שאין לנו מעשה, ואור עיני הצדיקים שיודעים לכוון תפלתם גם הם אין אמי, נוכל להתפלל הכל בזכות האבות. וזה הוא הכוונה שכ' יצחק מסטרא דתשך, היינו להאיר את החשך. ובאמת אם מתבונן האדם ומצייר גדולת קדושת אבותינו הק' אברהם יצחק יעקב, וכמאה"כ (ישעי' נ"א, א') הביטו אל צור חוצבתם ואל מקבת בור נוקרתם וגו', איך יעוז ויתלוף להתפלל בזכותם, אולם ע"י הכנעה הבאה מכח ההתבוננות שהוא מזרע האבות הק' ומצבו השפל נגד האבות, בזה עצמו הוא מעורר זכות אבותינו הק', שיעלה תפלתינו לרצון לפני אדון כל:

[ו] **במד"ר** (פ"ג, ב') ואלה תולדות יצחק וגו' (כ"ה, י"ט) עטרת זקנים בני בנים וגו' (משלי י"ז, ו') ר' שמואל בר יצחק אמר אברהם לא מילל מכבשן האש אלא בזכותו של יעקב משל לאחד שהי' לו דין לפני השלטון וילא דינו לישרף ולפה באסטרליגי' שלו שהוא עתיד להוליד בת והיא נשאת למלך אמר כדאי הוא להגלל בזכות בתו וכו' כך אברהם יצא דינו מלפני נמרוד להשרף ולפה הקב"ה שיעקב עתיד לעמוד ממנו אמר כדאי הוא אברהם להגלל בזכותו של יעקב הה"ד (ישעי' כ"ט, כ"ב) לכן כה אמר ה' אל בית יעקב אשר פדה את אברהם.

לבאר דברי המדרש. הנה כתיב (תהלים פ"ט, ט"ו) לדק ומשפט מכון כסאך, ונודע דלדק ומשפט הוא ת"ת ומלכות, כמש"כ בתקו"ז (במאמר פתח אלי') משפט עמודא דאמצעיתא לדק מלכותא קדישא, ות"ת היא מדתו של יעקב, ומדתו הי' אמת כמאה"כ (מיכה ז', כ') תתן אמת ליעקב, ואמת הוא הממוצע בלי נטי' לאחת הקצוות, כמו ת"ת שהיא הממוצע בין חסד וגבורה, כנודע חסד הוא בחי' התפשטות יותר מדאי, וגבורה היא למצוס יותר מדאי, ות"ת היא הממוצע, ונודע מאחז"ל (שבת ק"ד.) קושטא קאי, שע"י האמת יוכל להתקיים לעד ולדורות, שהוא בלי נטי' להקצוות, ומי שזוכה לקדושת אור אמת, הוא מאמין בד' שהוא יחיד ומיוחד, וזוכה להיות דבוק בהקב"ה בהמקור האמת, כמו שנא' (ירמי' י', י') וה' אלקים אמת, ואמת ואמונה הוא בחי' דבר ונוקבא, וכמו"ש בזוה"ק (ח"ג ר"ל.) איהו אמת ואיהי אמונה, וע"י אמת ואמונה זוכה להיות מתובר ומקושר בחבל נחלת ד', ומעורר זכות אבות, וז"ש המדרש שעתיד להוליד בת והיא נשאת למלך, שע"י אמת ואמונה זוכה להיות מקורב ודבוק בד', ונעשה יחוד אשה נעורים עם דודה, שהוא כנס"י וקוב"ה ביחודא שלים, וע"י אמונה זוכה להשפעת פרנסה, כי מדת מלכות היא המקבלת השפע, ומשפעת ומחלקת טרף, כמ"ש הזוה"ק (ועי' ליקוטי תורה סוף משלי) עה"פ (משלי ל"א, ט"ו) ותתן טרף לביתה וחוק לנערותי', היינו השפעת פרנסה,

יהמיון יצבר ולא־ידע מי־אספם: ח ועתה מה־קויתי אדני תוחלתי לך היא: ט ממכל־
פשעי הצילני חרפת נבל אל־תשימני: י נאלמתי לא אפתח־פי כי אתה עשית: יא הסר מעלי נגעך מתגרת ידך אני כלית:

פמי מטול די אנתּ עבדתּ: יא אעדי מעלי מכתשך מכחת גבורת ידך אנא שציתי:

רש"י

יצבור. מצוה בשדה כל ימות הקציר: **ולא ידע מי אוספם.** אינו יודע מי מוספס לבית, שמא לפני האסיף ימות: (ח) **ועתה מה קויתי.** מה היא השאלה אשר אני שואל ומייחל ממך, אינו אלא שמפשעי הצילני: (ט) **חרפת נבל.** חרפת הנבל אל תשימני, הבא גם עליו נגעים ומכאובים, שלא יוכל לומר לי אתם לוקים ואנו אין אנו לוקים. והתפלה הזאת גרמה להביא יסורי חלאים על האומות של עכו"ם: (י) **כי אתה עשית.** שהשאת עלינו זה יומר מכל האומות: (יא) **מתגרת ידך.** ממולת

מצודת דוד

צובר ואינו יודע מי יאספם הבית, כי פן ימות ואיש אחר יאספנו: (ח) **ועתה.** הואיל וקניני העולם הבל המה, מה יהיה אם כן תקותי אל ה', ומה הוא הדבר אשר אהיה מיחל לך עליה: (ט) **מכל פשעי.** רוצה לומר על כן תקותי שתצילני מן העונש הבא על (י) **נאלמתי.** הלא בבוא עלי העונש הייתי כאלם ולא במשפט: (יא) **הסר.** לזה הסר מעלי הנגעים הבאים ממך עלי, כי כבר כליתי ממלחמות ידך ודי בזה:

מצודת ציון

יהמיון. ענין קברן הממון. כמו ומי אהב בהמון (מש ה ט): **יצבור.** מלשון צבור וחל: **אוספם.** יכניסם לביתו: (ח) **תוחלתי.** תקותי: (יא) **מתגרת.** מלשון תגר ומלחמה. כמו אל תתגרו בם (דברים ב ה):

פשעי, ואל תשים אותי להיות לחרפה בעיני הנבל: החרעמתי, כי אמרתי הלא אתה עשית ולא תעשה עול

אבן עזרא

כי ישתנה בצלמו מיום אל יום ומעת אל עת, כדמות הנהר המתהלך וצלמו עומד. וי"א כי בצלם כמו צלמות (לעיל כג ד), והנכון בעיני כי האדם הומה לצלם, ובאשר ישתנה הצלם כן ישתנה הוא, וטעם הצלם, מערכות המשרתים וכוכבי עליון שלא יעמדו רגע אחד על מתכונת אחת, וחכמי המזלות יודעים זה. ויהמיון קבוץ ממון, כמו ומי אוהב כהמון (קהלת ה ט): **יצבור.** מעט מעט, **ולא ידע מי אוספם** כולם, רגע אחד במותו: (ח) **ועתה.** הנה בא קצי, מה תקוה יש לי, רק תוחלתי לך היא והיא: (ט) **מכל.** כי בעבור פשעי חליתי: (י) **נאלמתי.** בעבור שהזכיר חרפת נבל, אמר הבט כי נאלמתי לענות לו: (יא) **הסר, מתגרת ידך.** מפחד ידך, שטעמו מכתך, כמו ויגר מואב (במדבר כב ג),

רד"ק

והוא **יצבור** הממון מעט **ולא ידע מי יאסף** אותו, כלומר כמותו בשיוציאוהו מביתו: (ח) **ועתה.** שאני בחולי מה קויתי. אין תקותי ותוחלתי אלא לך הוא ולא לרופאים: (ט) **מכל.** כי הם סיבת חוליי ומכאובי, הצילני מהם שתכפרה לי: **חרפת נבל.** כי הנבל יחרפני בלבו בבואו לבקרני, ובחוץ יחרפני בפיו, לפי שאני איש מכאובים והוא בריא ושליו: (י) **נאלמתי.** אין לי על מי שאצעק חמס, כי לא באו לי המכאובים מבני אדם אלא מידך לפיכך נאלמתי, כי גם עליך אין לי לצעוק חמס. כי הכל הוא סיבת פשעי: (יא) **הסר.** הנגע אשר אתה מביא עלי. כי אותיות הכנוי יבואו על הפועל ועל הפעול: **מתגרת.**

מדרשי חז"ל

שמועה בשם אומרה יראה בעל שמועה כאילו עומד לנגדו, שנאמר: אך **בצלם** יתהלך איש. (שקלים ז:).

ט) **חרפת נבל אל תשימני.** דבי חמא אמר: לא היו אומות העולם ראוין שיהיו בהם דודים וסחופים, אלא שלא יהיו מגנין את ישראל ואומרים להם אומה של דודים אחם, הוי וחרפת נבל אל תשימני. דבי שמואל בר נחמני אמר: לא היו אומות העולם ראוין שיהיו בהם בעלי חטטין ולמה יש בהן, שלא יהיו מגנין את ישראל ואומרים להם

יב בתוכחות על־עון יסרת כמעש חמודו אך הבל כל־אדם סלה:
יג שמעה תפלתי יהוה ושועתי האזינה אל־דמעתי אל־תחרש כי גר אנכי עמך

כליתי: יב בתוכחות על־עון יסרתי כמעש חמודו אך הבל כל־אדם סלה:
יג שמעה תפלתי יהוה ושועתי האזינה אל־דמעתי אל־תחרש כי גר אנכי עמך

רש"י

מכותיך. מגרת לשון ויגר מואב (במדבר כב ג), והמי"ו יקוד נופל במיבה, כמו מטובה תלונה מקומה מכונה, כן פירש מנחם. ואני אומר שאין מגרת לשון מגור, שהיה לו לומר מגורה כאשר יאמר מן ויבש משורה, ויקש וירש ולן מקומה מרומה תלונה, כן יאמר מן ויגר מגורה או מגורה כמו מגור מסביב (ירמיה כ ג), ומגורתם אביא להם (יחזקאל פו ד), הא למדת שאין מגרה אלא למה תמגרה ברעה (דברי"ב כה יט) אל תמגרו בם (דברים ב ה), שהפועל שלו גרה כמו קוה אוה לוה, שפעולתם מקוה מאוה מלוה, כן יאמר מן גרה מגרה. וכן פירושו ממכות ידך אשר אתה מגרה עלי אני כליתי: (יב) **בתוכחות.** הכתובות בתורה על עוונו שהעווהו לפניך ויסרתנו בהם: **ותמס כעש חמודו.** הרקבת בסרינו כנגד שאכלו עש: **חמודו.** בשרו שהוא ממדתו:

מצודת ציון

כליתי. מלשון כליון: (יב) **בתוכחות.** ענין פורענויות ויסורים. כמו והוכח במכאוב (איוב לג יט): **ותמס.** מלשון המסה והמגה: **כעש.** שם התולעת המכלה הבגד: (יג) **עמך.** למולך. וכן אל יעצר עמך אנוש (דברי הימים ב יד ז):

החוטאים כולם נלקים לעולם בגופם ובחמדת עשרם אם לא ישובו לה': (יג) **שמעה תפילתי.** להצילני מן העונשים האלה: **כי גר אנכי עמך.** למול שנותיך אני כגר על פני האדמה כי מעט ימי, וכן יכלו בתוכחות האלה:

אבן עזרא

ובמשקלו לכל תכלה, שהוא מגזרת וכל בשליש (ישעיה מ יב) כאשר אפרש: (יב) **בתוכחות.** על דרך והוכח במכאוב (איוב לג יט), ידענו כי תיסר אדם בעבור עונו, במכאובים: **חמודו.** חמדת גופו, והנה חמדתו היתה הבל: (יג) **שמעה תפילתי.** הנה תפילתו ודמעתו כמשקה הרופאים: **כי גר אנכי עמך.** ככתוב

רד"ק

פירוש ממלחמת ידיך: (יב) **בתוכחות.** כן דדכיך לייסר בני אדם בתוכחות על עונם כמו שעשית לי, והחלאים הם דברי התוכחות כאילו הם מליצים בין האל ובין האדם: **ותמס כעש חמודו.** המסת חמודו שהוא שומן בשרו וחוזק גופו, כמו העש שמכלה מהרה הבגד: **אך הבל כל אדם.** כי חמודו ילך כאין: (יג) **שמעה.** אחרי שקבלתי תוכחתך וסבלתי יסורין, שמעה תפלתי ונקני מפשעי ותרפאני: **כי גר אנכי עמך.** כי האדם בעולם כמו הגר בארץ לא לו, כי נוסע תמיד ממקום למקום, כי האדם בעולם אין לו מעמד, ויקדא גם כן חושב לפי שהוא מחיישב בעולם באילו הוא בו לאורך ימים. ובאמרו **עמך** רוצה לומר לפניך, להודיע כי ביד האל יחברך הישיבה בעולם והנסיעה ממנו:

מדרשי חז"ל

יג) **שמעה תפלתי ה' וגו'.** אמר רבי אלעזר: אף על פי שנעלו שערי תפילה שערי דמעות לא נעלו שנאמר: אל דמעתי אל תחרש. אמר רבי אלעזר: מיום שחרב בית המקדש נעלו שערי תפילה שנאמר: גם כי אזעק ואשוע שתם תפילתי. (ברכות לב:).

תּוֹשָׁב כְּכָל־אֲבוֹתָי: יד הָשַׁע מִמֶּנִּי וְאַבְלִיגָה
בְּטֶרֶם אֵלֵךְ וְאֵינֶנִּי: פ מ א לַמְנַצֵּחַ לְדָוִד
מִזְמוֹר: ב קַוֹּה קִוִּיתִי יְהוָה וַיֵּט אֵלַי
וַיִּשְׁמַע שַׁוְעָתִי: ג וַיַּעֲלֵנִי | מִבּוֹר שָׁאוֹן
וִלְדִמְעָתִי לָא תִשְׁתּוֹק
אֲרוּם הֵיךְ גִּיּוֹרָא אֲנָא
נְבָךְ תּוֹתָבָא הֵיךְ כָּלְהוֹן
אֲבָהָתִי: יד אֲשְׁלֵי מִנִּי
וְאֶזֵּיל עַד לָא אֶהֱךְ וְלָא
אִיתָי: א לְשַׁבְּחָא לְדָוִד
תֵּשְׁבַּחְתָּא: ב מְסַבְּרָא
סַבְּרֵית יְיָ וְצַלֵּא לְוָתִי וְקַבֵּל בְּעוּתִי: ג וְאַסְקַנִּי מִגּוֹב אִתְרַגּוּשְׁתָּא מִסְיַין טִשְׁטוּשָׁא וְאָקִים עַל

רש"י

(יד) **הָשַׁע מִמֶּנִּי.** הרף ידך מלהלקותי: **וְאַבְלִיגָה.** ומתמזקה: (ב) **קַוֹּה קִוִּיתִי ה'.** כמלריס. ומומור זה גם הוא כנגד כל ישראל: **וַיֵּט אֵלַי.** לאזנו: (ג) **מִבּוֹר שָׁאוֹן.** מאסיריס של מלריס, ומשאון המיית יס:

מצודת דוד

תּוֹשָׁב. חוא הסוף הגר: יד) **הָשַׁע.** פנה. כמו שעו מני (ישעיה כב ד): **וְאַבְלִיגָה.** ואתחזק. כמו המבליג שד (שמות ה ט): ג) **שָׁאוֹן.** חושך. כמו תכסה שנאה במשאון (משלי ט ט):

מצודת ציון

תּוֹשָׁב. חוא הסוף הגר: יד) **הָשַׁע.** פנה. כמו שעו מני (ישעיה כב ד): **וְאַבְלִיגָה.** ואתחזק. כמו המבליג שד (שמות ה ט): ג) **שָׁאוֹן.** חושך. כמו תכסה שנאה במשאון (משלי ט ט):

כאשר יוסרו היסורים המונעים והטורדים: **בְּטֶרֶם אֵלֵךְ.** עד לא אלך בדרך כל הארץ ואינני עוד בזה העולם, כי

אבן עזרא

בתורה: (יד) **הָשַׁע.** הדף ממני, כמו שעו מני (ישעיה כב ד), והשתנתה התנועה בעבור אות הגרון. **וְאַבְלִיגָה.** ואתחזק, והוא פועל יוצא, והנה טעמו (ואחזיק עצמי, כמו מבליגיתי (ירמיה ח יח): (א) **לַמְנַצֵּחַ:** (ב) **קַוֹּה קִוִּיתִי.** קוה מלת זרה על דרך

רד"ק

ובאמרו **כְּכָל אֲבוֹתָי.** ככל אבותינו, להודיע כי הדורות האחרונים כראשונים דרך אחת להם אין ביניהם שנוי: וטעם מלת כי. אמר שמעה תפלתי לחיותי מחוליי כמו הגר שנחשב לפנין: (יד) **הָשַׁע.** הרפה ממני שלא תיסרני עוד בחליים. **וְאַבְלִיגָה.** כלומר אתחזק מהחולי ואשובה עוד לעשות רצונך: **בְּטֶרֶם אֵלֵךְ.** אל הקבר: **וְאֵינֶנִּי.** כלומר אינני עוד שאוכל לעשות רצונך, כי העולם הבא הוא עולם השכר אבל לא עולם המעשה: (א) **קוה.** גם זה המזמור כענין שני מזמורים הקודמים לו. יאמר אוחו המדוכה אחרי הרפאו יתן תהלה לה' יתברך. ואמר (ב) **קוה קויתי ה'.** כמו שקויתי אליו שיטה אזנו לתפלתי וישמע שועתי, כן עשה: **וַיֵּט אֵלַי.** לומר היה קרוב לי: (ג) **וַיַּעֲלֵנִי.** הבור הוא משל לחליים, כמו הנופל בבור שיפחד שיטבע במימיו או בטיט אשר בו, כן החולה יפחד שימות מחליו: **מִבּוֹר**

מדרשי חז"ל

ב) **קוה קויתי ה' ויט אלי.** זה שאמר הכתוב ואמר ביום ההוא הנה אלהינו זה קוינו לו וישועינו, אין כיר ישראל אלא הקוה, כדאין הן לגאולה בשכר הקוי. דור שקיוה לי עניתיו, אמר דוד מתוך הקווי ויט אלי וישמע שועתי. (ילקו"ש)

ג) **ויעלני מבור שאון מטיט היון.** אמר ר' יהושע בן

נושאי הפרק

(א־ג) פירוט הישועות שעשה עמו ה'.
(ד־ו) תהילה ושיר חדש להודות לה'.
(ז־ט) הדרך הנכונה להבעת תודה לה'.
(י־יא) פרסום ישועות וחסדי ה'.
(יב־יד) תחינה לישועה מהצרות האופפות אותו.
(טו־יח) תוצאות הישועה - צער לרשעים ושמחה לצדיקים.

וַיַּעֲלֵנִי מִבּוֹר שָׁאוֹן מִטִּיט הַיָّוֹן וַיָּקֶם עַל־סֶלַע רַגְלַי כּוֹנֵן
אֲשֻׁרָי: ד וַיִּתֵּן בְּפִי | שִׁיר חָדָשׁ תְּהִלָּה
לֵאלֹהֵינוּ יִרְאוּ רַבִּים וְיִירָאוּ וְיִבְטְחוּ
בַּיהוָה: ה אַשְׁרֵי־הַגֶּבֶר אֲשֶׁר־שָׂם יְהוָה
מִבְטַחוֹ וְלֹא־פָנָה אֶל־רְהָבִים וְשָׂטֵי כָזָב:

רש"י

מִטִּיט הַיָّוֹן. מן היס. היון לשון רפש, פייל"ש בלע"ז: **כּוֹנֵן.** סכין מגזרי ועדי: (ד) **שִׁיר חָדָשׁ.** שירת היס: (ה) **רְהָבִים.** לשון גסות, כמו ירהבו

מצודת ציון

מִטִּיט הַיָّוֹן. מן הרפש אשר בקרקעית המים. וכן טבעתי ביון מצולה (לקמן סט ג) וכפל הדבר בשמות נרדפים כמו אדמת עפר (שמואל יז ט): **אֲשֻׁרָי.** רגלי: ה) **רְהָבִים.** ענין גאוה ותתחזקות. כמו ירהבו הנער בזקן (ישעיה ג ה): **וְשָׂטֵי.** ענין נטיה. כמו אל ישט אל דרכיה לבך (משלי ז כה):

(ה) **אַשְׁרֵי.** ויאמרו אשרי וכו': **וְלֹא פָנָה.** לבטוח בהם: **וְשָׂטֵי כָזָב.** הנוטים אחר הרהודי הבל וכזב:

אבן עזרא

מִטִּיט. וה"א היון ישרת אחרנית, כדרך את יום השביעי (בראשית ב ג), ואין לו חבר, רק ביון מצולה (לקמן סט ג), מים עכורים וטיט עב. והזכיר **סֶלַע** בור, **וְכוֹנֵן אֲשֻׁרָי** לעלות אל הסלע: (ד) **וַיִּתֵּן.**

רד"ק

וְאוֹן. בור שיש בו מים רבים כמו כשאון מים רבים: **מִטִּיט הַיָّוֹן.** בור שיש בו טיט רב, וסמיכת [illegible] אל יון רוצה לומר שיש בו מכל מיני טיט עב [illegible]: **וַיָּקֶם עַל סֶלַע רַגְלַי.** כנגד בור שאון: **כּוֹנֵן אֲשֻׁרָי.** כשעליתי מהבור לא מעדו קרסולי, כלומר [illegible] נפלתי מחולי אל חולי: (ד) **וַיִּתֵּן.** בהצילו אותי [illegible] לי שיר, והוא נתנו בפי שעשה עמי חסד שאני חייב להודות לו. וטעם **חָדָשׁ** להודיע כי חייב אדם לחדש שיר ותהלה על כל נס ונס שעושה עמו: **יִרְאוּ רַבִּים.** מאשר לא היו יראי האל יתברך עד היום, כשיראו מה שעשה עמי ישובו להיות יריאים ממנו ובוטחים בו, ויאמרו: (ה) **אַשְׁרֵי.** כי בה' שם מבטחו לבדו: **וְלֹא פָנָה אֶל רְהָבִים** וגו'. ולא פנה אל אנשי בעלי כח וגאוה לעזרה, ולא אל אנשים שהם

מדרשי חז"ל

[illegible] שבעה שמות יש לו לגיהנם ואלו הן, שאול ואבדון [illegible] שחת וכור שאון וטיט היון וצלמות וארץ חתחתית. [illegible] שאון וטיט היון, דכתיב ויעלני מבור שאון מטיט [illegible] (עיוסין יט.). אלו חוצצין באדם, טיט היון. איזהו [illegible] היון זה טיט הבורות, שנאמר: ויעלני מבור שאון [illegible] היון. (מקואות ט ב). למה נקרא טיט היון, על שם [illegible] שצוחין ורו באש וכשלג הם צוחין יה. (ילקו"ש).

[illegible] מבור שאון מטיט היון. מטיט של לבנים. ויקם [illegible] רגלי, שנתן לי בזת מלכים כמצרים וכזת הים. [illegible] בפי שיר חדש, אז ישיר משה. דבר אחר, וכי דוד [illegible] בור אלא אמר כבר הייתי בדרך שהולכת לבור ולא הנער (ישעיה ג ה). שהם הרהיטוני (שה"ש ז ה): **וְשָׂטֵי כָזָב.** השטים מדרך הישר אחרי הכזב [של עכו"ם]. שטי מיטורנא"ן בלע"ז:

מצודת דוד

אחר המיתה נעשה האדם חפשי מן התורה והמצוות: (ג) **מִטִּיט הַיָّוֹן.** אשר העומד בה הוא שוקע ויורד: **סֶלַע.** במקום מגולה וקשה: **כּוֹנֵן אֲשֻׁרָי.** הכין רגלי לעמוד על עמדי ולא לשקוע עוד: (ד) **יִרְאוּ רַבִּים.** כאשר יראו בהשגחת ה' יפחדו ממנו ויבטחו בו:

אבן עזרא

מִטִּיט הַיָّוֹן בלשון רבים, בעבור **יִרְאוּ רַבִּים** טעם **לֵאלֹהֵינוּ** בעלי הכח לעזרו, כמו המחצבת רהב (ישעיה נא ט): **וְשָׂטֵי.** תרגום, נוטה:

רד"ק

וַיָּקֶם עַל סֶלַע רַגְלַי. כנגד בור שאון: **כּוֹנֵן אֲשֻׁרָי.** כשעליתי מהבור לא מעדו קרסולי, כלומר [illegible] נפלתי מחולי אל חולי: (ד) **וַיִּתֵּן.** בהצילו אותי [illegible] לי שיר, והוא נתנו בפי שעשה עמי חסד שאני חייב להודות לו. וטעם **חָדָשׁ** להודיע כי חייב אדם לחדש שיר ותהלה על כל נס ונס שעושה עמו: **יִרְאוּ רַבִּים.** מאשר לא היו יראי האל יתברך עד היום, כשיראו מה שעשה עמי ישובו להיות יריאים ממנו ובוטחים בו, ויאמרו: (ה) **אַשְׁרֵי.** כי בה' שם מבטחו לבדו: **וְלֹא פָנָה אֶל רְהָבִים** וגו'. ולא פנה אל אנשי בעלי כח וגאוה לעזרה, ולא אל אנשים שהם

מדרשי חז"ל

היגיחני, וכן הוא אומר כי לא תעזוב נפשי לשאול. ולא עור אלא שהוריעני באיזה דרך אלך, ולא עור אלא העלני למרום וכן הוא אומר ויקם על סלע רגלי ואין סלע אלא בית המקדש. אמרו לו מנין אנו יודעין שעושה עמך כך, אמר להם השירה שאני אומר שנאמר: אתן בפי שיר חדש, וכי כל השירות ישנות אלא שנטלה הימנו רוח הקודש והשיבה לו שנאמר: השיבה לי ששון ישעך. (ילקו"ש).

ה) **אַשְׁרֵי הַגֶּבֶר אֲשֶׁר שָׂם ה' מִבְטַחוֹ.** זה יוסף. ולא פנה אל הרבים, על ידי שאמר לשר המשקים זכרתני והזכרתני נתוסף לו שתי שנים בכית הסוהר. (ב"ר פט).

לֹא אֶשְׁכַּח דְּבָרֶךָ: פ יז גְּמֹל עַל־עַבְדְּךָ אֶחְיֶה
וְאֶשְׁמְרָה דְבָרֶךָ: יח גַּל־עֵינַי וְאַבִּיטָה נִפְלָאוֹת
מִתּוֹרָתֶךָ: יט גֵּר אָנֹכִי בָאָרֶץ אַל־תַּסְתֵּר
מִמֶּנִּי מִצְוֹתֶיךָ: כ גָּרְסָה נַפְשִׁי לְתַאֲבָה אֶל־
מִשְׁפָּטֶיךָ בְכָל־עֵת: כא גָּעַרְתָּ זֵדִים אֲרוּרִים

תרגום

אֶתְנְשֵׁי דְּבוּרָךְ: יז שְׁלֵם טַב עַל עַבְדָּךְ אֶחֱי
וְאֶטַּר דְּבוּרָךְ: יח גַּלֵּי עֵינַי וְאִסְתַּכַּל פְּרִישָׁן
מֵאוֹרַיְתָךְ: יט דַּיָּר אֲנָא בְּאַרְעָא לָא תְסַלֵּק מִנִּי
פִּקּוּדָיְךָ: כ רְגֵנַת נַפְשִׁי לְרַגְיָנוּתָא לְפִקּוּדָיְךָ בְּכָל

עִדָּן: כא גְּעַרְתָּא זְדוֹנִין לִיטִין דְּאִשְׁתְּלִיוּ מִפִּקּוּדָיְךָ:

רש"י

(יז) גמול על עבדך. דבר שאמיה בו בגמול חסדך: (יח) נפלאות מתורתך. דברים המכוסים בה, שאינם מפורסים בה: מתורתך. נפלאים מפירושי תורתך, שאינם מפורסים בה. (מנחמי): (יט) גר אנכי בארץ. ימיס מועטים: אל תסתר ממני. מצותיך הנעלמות שאוכל לקיימם, שאם לא עכשיו אימתי: (כ) גרסה. מתאנגת נפשי מתמת תאוה, כמו גרס כרמל (ויקרא ב יד), ומנחס תיבר גתאנה עם מתאנ אנכי את גאון יעקב (עמוס ו ח), ושניהם לשון שבר:

מצודת דוד

(יז) גמול. רוצה לומר גמול חסד על עבדך שאחיה למען אשמור דבריך, ולא בעבור הנאות עולם הזה: (יח) גל עיני. האר עיני להבין מתורתך דברים נפלאים ומכוסים: (יט) גר. הלא אני בארץ כגר הזה, שמעט זמן יושב במקום גרותו ושואף הוא אל מקום מולדתו, כן שני חיי מעטים ושואף אני לשוב למקור נשמתי, ולזה אל תסתר ממני פלאי מצותיך מלהבינם במעט ימי: (כ) גרסה נפשי. נשברה מרוב תאותה בכל עת אל משפטיך: (כא) גערת. רוצה לומר כי ראיתי אשר מעולם

מצודת ציון

יח) גל. מלשון גלוי: כ) גרסה. ענין שבירה. כמו ויגרס בחצץ שני (מיכה ג טו): לתאבה. כמו לתאוה:

אבן עזרא

(יז) גמול. בעבור שהזכיר למעלה לא אשכח דבריך, אמר גמול על עבדך אחיה. ואשמרה כמו לא אשכח: (יח) נפלאות מתורתך. איננו דבק כי אם ואביטה כמו ולא כחדו מאבותם, וכן הוא גל עיני ואביטה מחורתך נפלאות ממני: (יט) גר. בעבור היות הגר כמו תועה ושוגה בדרכים, על כן אמר כן: (כ) גרסה. מן גרש כרמל (ויקרא ב יד) במו נצדבה ונשרפה לעשות משפטיך בחייהם, ומלת לתאוה מרוב אהבתי כמו תאבתי: (כא) גערת. כמו שעשית אתה:

רד"ק

(יז) גמול על עבדך. גמילות חסד זה עשה עמי שאחיה, ולא אשאל החיים לתענוגי העולם אלא כדי שאשמרה דברך: (יח) גל עיני. עיני לבבי גלה שארע להביט ולראות הנפלאות שהם מחורתך, כמו חוקים שלא נגלה טעמם, וכמו מעשה בראשית והדומים להם מדברים שהם סתרי תורה: (יט) גר אנכי. כי האדם דומה בזה העולם בגר שאין לו מעמד במקום, כן האדם יסע מזה העולם כי אין לו מעמד וקיום בו. לפיכך צריך שלא תסתר ממני מצותיך כי לא אדע יום נסעי: (כ) גרסה. נשברה נפשי מרוב תאוה אל משפטיך ללמדם, אפילו בעת שאני עסוק בעולם לבי הומה עליהם: גרסה. מענין גרש כדמל: לתאבה. מקור, עניין תאוה וחשק: (כא) גערת. עבר במקום עתיד, והגערה שאינה קשורה עם ב"ת היא לשון

מדרשי חז"ל

כ) גרסה נפשי לתאוה וגו'. אמר רבא, לעולם ליגרס איניש ואע"ג דמשכח ואע"ג דלא ידע מאי קאמר, שנאמר: גרסה נפשי לתאוה, גרסה כתיב ולא כתיב טחנה. (ע"ז יט.).

נושאי הפרק

(יז־יט) בקשה לידיעת סודות ונפלאות התורה.
(כ־כד) לימוד התורה כנגד הלועגים ומחרפים.

הַשֹּׁגִים מִמִּצְוֹתֶיךָ: כב גַּל מֵעָלַי חֶרְפָּה וָבוּז
כִּי עֵדְתֶּיךָ נָצָרְתִּי: כג גַּם יָשְׁבוּ שָׂרִים בִּי
נִדְבָּרוּ עַבְדְּךָ יָשִׂיחַ בְּחֻקֶּיךָ: כד גַּם־עֵדְתֶּיךָ
שַׁעֲשֻׁעַי אַנְשֵׁי עֲצָתִי: פ כה דָּבְקָה לֶעָפָר
נַפְשִׁי חַיֵּנִי כִּדְבָרֶךָ: כו דְּרָכַי סִפַּרְתִּי וַתַּעֲנֵנִי

כב אַעְדֵּי מֵעָלַי קְלָנָא
וּבוּזְתָא אֲרוּם סָהַדְוָתָךְ
נְטַרִית: כג אֲרוּם יָתְבִין
רַבְרְבִין מִנִּי מְמַלְלִין
עַבְדָּךְ עָסֵק בְּאָחֲוַיָּת
גְּזֵרָתָךְ: כד לְחוֹד סָהַדְוָתָךְ
פַּרְנוּקִי מָרֵי עֲצָתִי:
כה אִדְבַּקַת לְעַפְרָא נַפְשִׁי

אַסֵּי יָתִי כְּדִבְרָךְ: כו אוֹרְחִי מַנְּיתִי וְקַבֵּלְתָּא צְלוֹתִי אַלֵּף יָתִי גְּזֵרָתָךְ:

רש"י

(כב) גל מעלי. לשון גלגול, כמו ויגל את האבן (בראשית כט ג): (כג) בי נדברו. אף על פי שמלכי אומות העולם מתלוצצים עלי שאני עוסק בתורה: (כד) שעשועי. עסקי: (כה) חיני כדברך. כמו שהבטחתני על ידי נתן הנביא טובה: (כו) ספרתי. לך את דרכי ואת חטאתי, ואתה עניתני:

מצודת דוד

כא) השונים. מלשון שוגג ומשגה: כב) גל. גלגל וסבב: ובוז. בזיון:

מצודת ציון

כי שמרתי התורה, ואינו בדין להתבזות למען יגדל כבוד התורה: (כג) גם ישבו. לא לבד באקראי ידברו בי כי גם ישבו דרך קבע, אבל אני לא אדבר בם כי אם אשיח בחוקיך: (כד) גם עדותיך. לא לבד אשיח בהם דרך ערעי כי גם שעשועי המה בכל עת, ויחשבו לאנשי עצתי לדבר בהם בתמידות כאדם עם יועציו: (כה) דבקה. שחה נפשי ודבקה עד לעפר, ואשאל ממך חייני מהצרה בדברך עלי על ידי נתן הנביא: (כו) דרכי. ענייני הייתי מספר לפניך לשאול לך עצה עליהם, כמו שנאמר (ש"ב ה כג) וישאל דוד בה': ותענני. ענית לי על

אבן עזרא

(כב) גל. הטעם כי הזדים יחרפוני בעבור ששמרתי עדותיך: (כג) גם. כן עשו שרים רבים: בי נדברו. כמו ותדבר מרים, בעבור כי עבדך ישיח בתקיך: (כד) גם. אנשי. חסר כ"ף כמו ועיר פרא, וכן הוא כאנשי עצתי: (כה) דבקה, נפשי. כמו עצמי, כמו נשבע ה' צבאות בנפשו, והטעם כאילו הוא מת על כן חייני, כדברך אני אמית ואחיה: (כו) דרכי. כמו יחשב דרכו חפצי וצרכי שתלמדני חקיך:

רד"ק

השחתה. אמר הגער הזדים הארורים שהם שוגים ממצותיך. וקראם שוגים כי הם זדים בביטול הלימוד, ושוגים מן המצות מפני שאינם יודעים. ולפי שזכר כי בכל עת הוא תאב אל המשפטים אמר כן אני תאב והם אינם תאבים, אלא בטלים ומתעסקים בהבלי העולם או יושבי קרנות ואין להם תפץ בלימוד, לפיכך לא ידעו משפט האל והם שוגים בהם ועוברים עליהם. ואמר ממצותיך ולא אמר במצותיך. כי בשגגתם הם יוצאים מן המצות: (כב) גל מעלי. אותם הזדים מחרפים ומבזים אותי לפי שנצרתי עדותיך, ואתה גלה אותה חרפה מעלי והעבר אותה שיבושו מהרה דאשמח אני: (כג) גם ישבו שרים. וגדולים שאינם חפצים בתורה יושבים בקרנות ומדברים בי דרך גנאי, ואני אינני חושש להם ואשיח בחוקיך, כי אני עבדך ועושה מצותיך כעבד מצות אדוניו. ואמר בלשון נפעל נדברו לפי שהדיבור בלשון נפעל, רוצה לומר התמדת הדיבור: (כד) גם עדותיך הם שעשועי. האנשי עצתי וחבירי, לא השרים: (כה) דבקה. כשהייתי בורח מפני אבשלום כאילו נפשי דבקה לעפר, על כן היה מתחנן לאל יחברך ואומר חייני כדבריך שהבטחתני על ידי נתן הנביא: (כו) דרכי. כלומר חפצי ועניני, ודרכי שהייתי רוצה לעשות כמה פעמים הייתי מספר אותם לפניך, כמו שנאמר וישאל דוד בה': ותענני. כמה פעמים עניתני במה שהייתי שואל

נושאי הפרק

(כה־כח) תחינה לזכות לתורה ולצאת מהיסורין.
(כט־לב) להתרחק מדרך השקר ולזכות בדרך התורה.

ולא נוגע בו . וכה"א (משלי ה) אני חבבה שבגתי ערבה . ובבקום ששבגתי סביבותי ערבה . ובעדמה אין יצה"ר שולט . וכה"א (תהלים לז) תורת אלהיו בלבו לא המעד אשוריו . וכן משה אומר (דברים יח) ושמחם את דברי אלה על לבבכם ועל נפשכם לכך נאמר בלבי צפנתי אמרתך :

גמול על עברך אחיה ואשמרה דבריך . אמר ישעיה (ישעיה נט) כעל גמולות כעל ישלם וגו'

כך הקב"ה משלם לרשעים לפי שהם נוכלים ולצדיקים משלם להם כמעשיהם . משלם לרשעים (ישעיה נט) חמה לצדיו גמול לאויביו . ומשלם גמול לצדיקים וכה"א (תהלים לג) אך טוב לישראל אלהים לבדי לבב . וכה"א (ישעיה סג) אשר גמלם כרחמיו וכרוב חסדיו . אין הקב"ה משלם כלום על חנם לא לרשעים ולא לצדיקים . הרעה הבאה על הרשעים לא הקב"ה מביאה עליהם . וכה"א (מיכה ג) מפי עליון לא תצא הרעות והטוב . אלא הם נוטלים לנפשם . וכה"א (ישעיה ג) הכרת פניהם ענתה בם ומהו גומל לצדיקים חיים חנם . וכה"א (תהלים קג) ברכי נפשי את ה' ואל תשכחי כל גמוליו . הסולח לכל עוניכי הגואל משחת חייכי ולא אלה בלבד אלא הרבה צדקות הוא עושה שנא' (שם יד) עושה צדקות ה' ומשפטים לכל עשוקים . וכה"א (שם קטו) שובי נפשי למנוחיכי וגו' ומה גמל לי כי חלצת נפשי ממות וגו' וכן אמר דוד להקב"ה חיים את גומל לי גמול על עברך אחיה וגו' ומפני מה את גומל חיים לי מפני שאשמרה דברך . חיים היא התורה . וכה"א (משלי ד) נצרה כי היא חייך לכך נאמר גמול על עברך אחיה . א"ל דוד רבש"ע רצונך שאשמוד דבריך גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך ואם אין אתה גולה את עיני מגן אני יודע . לכך נאמר גל עיני ואביטה וגו' . ואע"פ שעיני פתוחות איני יודע כלום בוא וראה אע"פ שהיה שמואל נביא לא היה יודע כלום עד שגלה הקב"ה את אזנו שנא' (ש"א ט) וה' גלה אזן שמואל וגו' . וכן נבוכדנצר אמר (דניאל ב) מן קשוט די אלהכון הוא אלה אלהין ומרי מלכין וגלי רזין וגו' . וכן דניאל אמר (שם) ואנא לא בחכמה די איתי בי מן כל חיא רזא דנא גלי לי ואומר והוא גלה עמיקתא וסמתרתא . וכן דוד אמר גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך . ולמה (תהלים קלט) פליאה דעת ממני פליאה זו התורה . וכן הכתוב אומר פלאות עדותיך לכך נאמר נפלאות מתורתך . אוצרות היא התורה . וכן הכתוב אומר (משלי כא) אוצר נחמד וגו' . טמונות היא התורה . וכן אמר הכתוב (שם ג) אם תבקשנה כבסף וכמטמונים וגו' . חרבה דלתות יש בה הרבה פתחים יש לה וכה"א (שם ח) אשרי אדם שומע לי לשקוד על דלתותי יום יום וכן אמר דוד פלאות היא התורה . אמר משה אינה נפלאות שנא' (דברים ל) לא נפלאת היא ממך וגו' לא נפלאת אלא כמך שלא עמלת בה . לכך נאמר נפלאות מתורתך . גר אנכי בארץ אל תסתר ממני מצותיך . וכי גר היה דוד אלא א"ל כשם שהמתגייר היום אינו יודע כלום בתורה . כך עיניו של אדם פתוחות ואינו יודע בין ימינו לשמאלו כלום בתורה . ומה אם דוד שאמר כל השירות וכל המזמורים הללו אמר גר אנכי בארץ ואיני יודע כלום אנו עאכ"ו שאין אנו יודעים כלום בתורה לכך נאמר גר אנכי בארץ . ובה"א (דה"א כט) כי גרים אנחנו לפניך ותושבים ככל אבותינו כצל ימינו על ארץ . עכר הצל הזה כן הארם ואיסתי ימינו הם כצל אם אינם לומדים ועוסקים בתורה וכן שנו רבותינו חיום קצר והמלאכה מרובה והפועלים עצלים והשכר הרבה ובעל הבית דוחק . לכך נאמר גר אנכי בארץ אל תסתר ממני מצותיך . גרסה נפשי לתאבה אל משפטיך בכל עת . מהו גרסה נפשי א"ל (לא היה להרחיק פרשה א') הייתי פותח את הפרשה והייתי רואה היפה הימנה לא היה לי פנאי להרחיק (ובשביל כן הייתי גורם) אלא מי יוכל להרחיק שכבר נאמר (יחזקאל יח) ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים בשביל כן הייתי גורם אותה לכך נאמר גרסה וגו' :

דבקה לעפר נפשי חיני כדבריך . אמר ישעיהו (ישעיה ח) יבש חציר נבל ציץ ודבר אלהינו יקום לעולם קיימים הם דברים שאמר הקב"ה ליעקב אבינו שנאמר (בראשית כח) והיה זרעך כעפר הארץ כשם שעפר הארץ מרושה לכל כך יהיו בניך מרושים לכל ומה עפר הארץ מכלה בלי מהכות והוא מתקיים לעולם כך בניך מכלים כל העכו"ם והם קיימים לעולם . (שם) ופרצת ימה וקדמה וצפונה ונגבה . וכן ישעיהו אמר (ישעיה נב) התנערי מעפר קומי שבי

שבי

פירוש מהר"י כהן

ענתה כם וגו'] . פי' וכיפת דקרא לוי לנפשם כי גמלי לנפש כעם (ישעיה ג) :[נפלאות מתורתך] . פי' כפיפת דגל עיני לאויבה : [שיח מתורה] פי' מכל הכנויים שלנו לה מפני שהיא נעלמת ונסתרה כמו שנקראת בשביל זה פלאה כמלך : [לאור נגמר וכו'] . פי' משלי כ"ח כאיר לאור נתמד ונמן בגוף הכם שפירושו שמתורה היא דבריהם של חכם אלנו : [מגלה אמלה כה] . פי' בדאיתא בגלגים ובכם אמר הקב"ה לא נפלאת היא . ואם נפלאת ממך הוא שאין אתה עוסק בה ומגמו של ספר בזה כאן לומר כי מה שנקראת לוי ומעמין הכל הוא על דבר זה אם אינו עוסק בה . וגרמה לי לבגיה כאן בלבבך נאמר אמתר זה . לכך נאמר ואביטה נפלאות מתורתך לומר כי יוכל להביטן אם רוצה ובו סדבר תלוי : [פותח] . פי' מתמיד : [גורם אותה] . פי' פותח היפה וזהו גרסה נפשי לתאבה שפיותי גורם שהיפה עלי : [ישעיה אמר] . פי' גם הוא אמר שני פעמים

שבי ירושלם . וכן בני קרח אמרו (תהלים מד) למה פניך תסתיר תשכח עניגו ולחצנו כי שחה לעפר נפשנו דבקה לארץ בטננו מיר קומה עזרתה לנו . וכן (ש"א ב) חנה אומרת מקים מעפר דל הגיעו הם לארץ וקמומתה אותם . ע"כ דור אמר לו רבקה לעפר נפשי וגו' . דרכי ספרתי ותענני מהו ספרתי התודיתי ואמרתי כל מה שחטאתי ולמה הכיתני אלא בשביל שחטאתי . וכה"א (דניאל ט) חטאנו ושינו והרשענו ומרדנו וסור ממצותיך ומשפטיך . ולא שמענו בקול ה' אלהינו ללכת בתורותיו אשר נתן לעינינו ביר עבדיו הנביאים ובשביל שלא שמענו (נחמיה ט) הנה אנחנו היום עברים והארץ אשר נתת לאבותינו לאכול את פריה ואת טובה הנה אנחנו עברים עליה ואע"פ שאנחנו עבדים בה בורתים אנו לך אמנה . וכה"א (שם י) ובכל זאת אנחנו כורתים אמנה ועל החתום שרינו וכהגינו לוינו (שם ט) ואתה צדיק על כל הבא עלינו . לכך נאמר ודכי ספרתי ותענני . ואע"פ שחטאתי התודיתי לך לכך למדני חקיך . דרך פקודיך הבינני מהו הבינני א"ל רוד רבוני אל תאמר לי הרי הם לפניך התבונן אתה לעצמך אם אין אתה מבינני איני יורע כלום . לכך נאמר דרך פקודיך הבינני ואשיחה בנפלאותיך . רלפה נפשי מתונה מהו מתונה מן השברים שבא עלי אין שנה שאין בה שבר . אין חדש שאין בו שמועה . אין יום שאין בו צרה (יחזקאל ז) הוה על הוה תבוא ושמועה על שמועה תהיה . לפיכך רלפה נפשי מתונה קיימני כדבריך . מהו כדבריך כשם שאמר משה (דברים כט) למען הקים אותך היום לו לעם וגו' . לפיכך רלפה נפשי מתונה טפת היום טפת לסתר עד שהיא מתאמצת

ויתאה לכך נאמר רלפה נפשי מתונה וגו' :

הורני ה' דרך חקיך וגו' אמר שלמה (משלי ג) אשרי אדם מצא חכמה ואדם יפיק תבונה . (שם) כי טוב סחרה וגו' (שם) יקרה היא וגו' . ג' בני אדם שאלו חכמה מהקב"ה דוד ושלמה מלך המשיח . דוד אמר הורני ה' דרך חקיך . שלמה אמר (דה"ב א) חכמה ומדע תן לי וגו' . א"ל החכמה והמדע נתון לך . מלך המשיח שנאמר (תהלים עב) לשלמה אלהים משפטיך למלך תן וגו' . לכך נאמר הורני ה' דרך חקיך מהו הורני אמר דוד אל תאמר לי הרי הם לפניך למוד מעצמך . אלא אתה הורני שנאמר הבינני ואצרה תורתך . לכך נאמר הורני ה' דרך חקיך . מהו דרך עשה אותה לפני דרך . ואצרנה עקב מהו עקב שתהיה בידי התורה עקב בארם שהוא עסוק בתורה כל ימיו ומניחה מה בידו כאלו לא עסק בה וכן לכל דבר . למה"ד למי שהיה עושה עששית למלך והביאה לו ונשברה מה בידו כאלו לא עסק בה וכן שהיה עושה כלי נאה ונשבר בידו מה בידו כאלו לא עשאו כך אדם שהיה עוסק בתורה כל ימיו וינע כה . ואחר כך הניחה מה בידו . דואג שהיה עוסק בתורה ואחר כך הניחה וכן אחיתופל מה הועילו אלא אמר דוד הורני ה' דרך חקיך ואצרנה עקב . וכה"א (תהלים יט) הנחמדים מזהב ומפז רב גם עבדך נזהר בהם בשמרם עקב רב . וכה"א (שם קכב) שלום רב לאוהבי תורתך וגו' :

ויבאני חסדיך ה' תשועתך באמרתך אותן החסדים שאמרת לאבותינו . וכה"א (מיכה ז) תתן אמת ליעקב חסד וגו' וכן משה אמר (שמות טו) נחית בחסדך עם זו גאלת . כך אמר דוד ויבואוני חסדיך ה' ומהו תחסר שאתה עושה עמנו שאתה מושיענו . ואם אתה מושיענו יש לי פה לומר ונענות למחרפים אוחי אע"פ שעכשיו איני משיב להם שנאמר (תהלים לט) נאלמתי לא אפתח פי כי אתה עשית . רצונך שאענה אותן (שם) חסר מעלי נגעך מתגרת ידך אני כליתי לכך נאמר ואענה חורפי דבר ומה הם מחרפים עליך שנאמר (שם סט) כי עליך נשאתי חרפה כסתה כלמה פני . וכה"א (שם) כי קנאת ביתך אכלתני . ואבכה בצום נפשי . ומה הם מחרפים אותי אומרים לי (תהלים מב) איה אלהיך . א"ל הקב"ה בשבילי אתם מתחרפין אני מסיר חרפתכם . וכה"א (ישעיה כה) בלע המות לנצח ומחה ה' אלהים דמעה מעל כל פנים וחרפת עמו יסיר מעל כל הארץ כי ה' דבר . ומה כתיב אחריו (שם) ואמר ביום ההוא וגו' והרשעים שהיו אומרים איה אלהיך יורו ויאמרו זה ה' קיונו לו גגילה ונשמחה בישועתו :

זכר דבר לעבדך על אשר יחלתני . אמר ירמיה (ירמיה ה) ה' עיניך הלא לאמונה הכית אותם ולא חלו מהו ולא חלו לא חזרו בתשובה א"ל ומה אתה אומר אמר ה' עיניך הלא לאמונה

פירוש מהר"י הכהן

[מענים כם גדושים ומדרסים כעבר ומתחר כך קיימים כעבר : [פקד] . פי' עד פוסי עד יום מוסי מטיס כידי : [ומעיתם] פי' כפוף סוכם ממנה : [עקב רב] . פי' כיון שתמרס עד סוף לכן סמרו רב ועי' מביא לתיס וכה"ת פנוס רב וגו' : [מושיענו] . פי' זהו המושיעו : [למחרפים אותי] . פי' זהו דכתיב בחרפים ואמנה חורפי דבר : [אני כליתי] . פי' פסוק זה כתוב מאמור ל"ע אחר נאלמתי : [אלמתי] . פי' וכתיב בחרפים חרפת מורסיך נפלה עלי וכן ואכבה בצום נפשי כתיב בחרפים ומקי נחרפות לי סרי שמחרפין עלינו ומכוה ממרסין גם אותי . ומהו שאומרים לי איס אלסיך : [ומה אתם אומרים] . פי' הקב"ה סביב

מסורת המדרש

יא. למה"ד. ילקו"ש ירמיה שיא **כבלים** של ק' ראה: **ספרי"כ** פי"ז קלא.; ילקו"ש וילך תתקמ"א **כיון שעמד** ירמיה ע"ע תנחומא ראה"ד.

יא. (תהלים כ, ב) יַעַנְךָ ה' בְּיוֹם צָרָה רַבָּנָן אָמְרִי לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה לְבֶן מֶלֶךְ שֶׁיָּצָא לְתַרְבּוּת רָעָה וְהָיוּ לוֹ שְׁלֹשָׁה פְּדָגוֹגִין הָרִאשׁוֹן אָמַר יֶעֱשֶׂה לוֹ כְּבָלִים שֶׁל מֵאָה לִיטְרִין וְהַשֵּׁנִי אָמַר אֵינוֹ יָכוֹל לַעֲמֹד בִּכְבָלִים שֶׁל ק' לִיטְרִין אֶלָּא יֵעָשֶׂה לוֹ כְּבָלִים שֶׁל שְׁנַיִם עָשָׂר לִיטְרִין בָּא הַשְּׁלִישִׁי וְאָמַר הֵיאַךְ הוּא יָכוֹל לַעֲמֹד בִּכְבָלִים שֶׁל י"ב לִיטְרִין יֵעָשֶׂה לוֹ כְּבָלִים שֶׁל לִיטְרָא אַחַת כָּךְ אָמַר מֹשֶׁה יֵעָשׂוּ לוֹ כְּבָלִים שֶׁל מֵאָה לִיטְרִין שֶׁנֶּאֱמַר (דברים לא, יז) וּמְצָאֻהוּ רָעוֹת רַבּוֹת וְצָרוֹת דָּוִיד אָמַר יֵעָשֶׂה לוֹ כְּבָלִים שֶׁל שְׁנַיִם עָשָׂר לִיטְרִין שֶׁנֶּאֱמַר יַעַנְךָ ה' בְּיוֹם צָרָה כְּשֵׁם שֶׁהַיּוֹם י"ב שָׁעוֹת כֵּיוָן שֶׁעָמַד יִרְמְיָה אָמַר לְפָנָיו רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם אֵין בָּהֶם כֹּחַ לִסְבֹּל כְּשֵׁם שֶׁאָמַר דָּוִיד בְּיוֹם צָרָה אֶלָּא יֵעָשֶׂה לָהֶם

יא. כי מי גרי גדול וגו' כה' אלהינו בכל קראנו אליו (חסר וצ"ל: זש"ה) **"יענך ה' ביום צרה"** שהקב"ה הוא העונה לישראל בצרתם, וכיון שהביא פסוק זה הריהו דורשו תחילה, (והקשרו לפסוק לפנינו יבואר בסוף הפסקא) — **רבנן אמרי** דורשים פסוק זה עפ"י משל: **למה הדבר דומה? לבן־מלך שיצא לתרבות דעה, והיו לו שלשה פדגוגין** — אומנים, המגדלים ומחנכים אותו — בתקופות שונות — וכל אחד מטכס עצה איך ליסרו ולהיטיבו, **הראשון אמר: יעשה לו כבלים של מאה ליטרין** — ליסרו, **והשני אמר: אינו יכול לעמוד** — לסבול יסורי — **בכבלים של מאה ליטרין, אלא, יעשה לו כבלים של שנים־עשר ליטרין, בא השלישי ואמר: היאך הוא יכול לעמוד בכבלים של שנים־עשר ליטרין?! יעשה לו כבלים של ליטרא אחת. כך** — הוא נמשל לכאן: **אמר משה** — מנהיגו ואומנו הראשון של עם־ישראל — בניו של ממ"ה הקב"ה — כשרצה ליסרם על עוונותיהם: **יעשו לו כבלים של מאה ליטרות, שנא': "ומצאוהו רעות רבות וצרות"** — כך אמר שיקדה לישראל באחרית־הימים הוא יום הדין הקשה הירוע, כמו שנאמר בתחילת המקרא; וחדה אפי ביום ההוא — הידוע, שיתקיימו בהם אז צ"ח קללות שבתוכחה, ועוד: **"גם כל חלי וכל מכה אשר לא כתובה בספר"** וגו' הדי מאה, ואלו "כבלים של מאה ליטדות" ואמר זאת כיון שראה את ישראל מונהגין מאת ה' בהשגחה ניסיית גלויה, שיער שיש בכוחם לסבול כשיעור הגדול הזה. **דוד** — שראה את ישדאל בדרגה שפלה מזו שבימי משה, כשהלביש ה' הנהגתו בדרך טבע, ע"י מלחמות בכלי קרב, ושיעד שאינם יכולים לסבול יסורים קשים ולעמוד באמונתם וצדקם — **אמר: יעשה לו כבלים של י"ב ליטרין, שנא': "יענך ה' ביום צרה"** — "ביום הצרה" הידוע, וכמו שנדרש במדרש תהילים (פ"כ): **"יענך ה' ביום צרה"** — **באיזה יום? יום שהכל מודים בו שהוא צרה לעליונים ותחתונים, שאפילו מלאכי השרת יראין ממנו"**, והדי "כבלים של י"ב ליטרות" — **כשם שהיום י"ב שעות,** שיפחית ה' ממנין הצדות שאמר משה לבא על ישראל, ויעמידם על פתות מאלו. **כיון שעמד ירמיה** — ודאה בצרתם של ישדאל בחורבן ובגלות, ובשפלותם וקוצד דעתם — **אמר לפניו: "רבש"ע! אין בהם כח לסבול** — אפילו — **כשם שאמר דוד: "ביום צרה"** — ולעמוד באמונתם

מסורת המדרש

לאשה שישבה על המשבר שו"ט פ"כ ילקו"ש תהלים תר"פ וראה: כ"ד פע"ה"יג, ע"ע זוהר: ח"כ קיט:, ת"ג רמא:, רמט:, שז:.

כְּבָלִים שֶׁל לִיטְרָא אַחַת שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיה ל, ז) וְעֵת צָרָה הִיא לְיַעֲקֹב וּמִמֶּנָּה יִוָּשֵׁעַ. דָּבָר אַחֵר יַעַנְךָ ה' בְּיוֹם צָרָה' מַהוּ בְּיוֹם צָרָה' אָמַר רֵישׁ לָקִישׁ לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה לְאִשָּׁה שֶׁיָּשְׁבָה עַל הַמִּשְׁבֵּר לֵילֵד וְהָיְתָה מִצְטַעֶרֶת לֵילֵד אָמְרוּ מִי שֶׁעָנָה אֶת אִמֵּךְ הוּא יַעֲנֶה אוֹתָךְ כָּךְ אָמַר דָּוִיד לְיִשְׂרָאֵל מִי שֶׁעָנָה לְיַעֲקֹב הוּא יַעֲנֶה אֶתְכֶם מַה הִתְפַּלֵּל יַעֲקֹב (בראשית לה, ג) וְאֶעֱשֶׂה שָׁם מִזְבֵּחַ לָאֵל הָעֹנֶה אֹתִי בְּיוֹם צָרָתִי' אַף אַתָּה יַעַנְךָ ה' בְּיוֹם צָרָה יְשַׂגֶּבְךָ שֵׁם אֱלֹהֵי יַעֲקֹב' אָמַר מֹשֶׁה לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם כְּשֶׁתְּהֵא רוֹאֶה בָּנֶיךָ בְּצַעַר וְאֵין מִי שֶׁיְּבַקֵּשׁ רַחֲמִים עֲלֵיהֶם מִיָּד עֲנֵה אוֹתָן אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מֹשֶׁה חַיֶּיךָ בְּכָל שָׁעָה שֶׁיִּקְרְאוּ אוֹתִי

וצדקתם — **אלא, יעשה להם כבלים של ליטרא אחת, שנא': "ועת צרה היא ליעקב, וממנה יושע"** — "יעקב" — מכונים ישראל בעת שפלותם ועניים, "וממנה יושע" — שזו צרה אחרונה ואחריה יגאלו, הרי גם על עת הצרה האחרונה דיבר, ואמר "עת" — שעה אחת בלבד, שאין בכחם לסבול יותר, "וממנה" — מתוך הצרה יענם ה' כשיקראו אליו ויגאלם, שהוא העונה להם בעת צרה, בכל קראם אליו.

ד"א: "יענך ה' ביום צרה ישגבך שם אלהי יעקב" **מהו "ביום צרה"?** — דהולי"ל "בצרה" ומהו "ביום" [ובמדרש תהלים — וילקו"ש הגי': **"ישגבך אלהי יעקב, אלהי אברהם אלהי יצחק אין כתיב כאן אלא אלהי יעקב"**] **אמר ריש לקיש: למה הדבר דומה? לאשה שישבה על המשבר** — על מקום המיוחד ליולדת **לילד, והיתה מצטערת לילד, אמרו** לה — הנשים העומדות אצלה לעודרה: **מי שענה את אמך — הוא יענה אותך.** — הקב"ה, שהושיע את אמך כשילדה אותך הוא ישיע גם אותך עתה, לילד. **כך** — נמשל הוא לכאן: **אמר דוד לישראל: מי שענה ליעקב הוא יענה אתכם.** — הקב"ה, שענה ליעקב אבינו בעת צרתו כשברח מעשו. ועי"ז היתה "לידת" עם ישראל, וענה אותו ה' והרשיעו להקים י"ב שבטים — הוא יענה את ישראל בעת הגאולה — הנקראת "לידה", מתוך הצרה שלפניה — הנקראים "חבלי לידה" בכתובים. כמו (מ"ב יט, ג. ישעי' לז, ג) **"כי באו בנים עד משבר וכח אין ללדה".** וכיון שעודדם בעזרת ה' ליעקב, נקט גם לשון תפלתו של יעקב — **מה התפלל יעקב** — מה אמר יעקב בהודאתו להקב"ה? **ואעשה שם מזבח לאל העונה אותי "ביום צרתי" — אף אתה,** ישראל: **"יענך ה' ביום צרה, ישגבך שם אלוהי יעקב"** — כשם שענה ליעקב "ביום צרתו" יענך ישראל "ביום צרתך".

ועתה חוזר לדרוש הפסוק שלפנינו: כה' אלהינו בכל קראינו אליו. **אמר משה לפני הקב"ה: "רבש"ע! כשתהא רואה בניך בצער, ואין מי שיבקש רחמים עליהם** — שיהא דוד עני מן הצדיקים — **מיד ענה אותן,** במדת רחמיך ובזכות אבות, **א"ל הקב"ה: משה, חייך** — מבטיח אני לך! **בכל שעה שיקראו אותי** — ואף בעת שאין מי שיבקש כראוי — **אני אענה אותם,**

אֲנִי אֶעֱנֶה אוֹתָם דִּכְתִיב (דברים ד, ז) 'כַּה' אֱלֹהֵינוּ בְּכָל קָרְאֵנוּ אֵלָיו'.

יב. דָּבָר אַחֵר כַּה' אֱלֹהֵינוּ זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (תהלים סט, יד) 'וַאֲנִי תְפִלָּתִי לְךָ ה' עֵת רָצוֹן' רַ' חֲנִינָא בַּר פַּפָּא שָׁאַל לְרַ' שְׁמוּאֵל בַּר נַחְמָן מַהוּ דִּכְתִיב 'וַאֲנִי תְפִלָּתִי לְךָ ה' עֵת רָצוֹן' אָמַר לוֹ שַׁעֲרֵי תְפִלָּה פְּעָמִים פְּתוּחִים פְּעָמִים נְעוּלִים אֲבָל שַׁעֲרֵי תְשׁוּבָה לְעוֹלָם פְּתוּחִים אָמַר לוֹ מִנַּיִן דִּכְתִיב (שם סה, ו) 'נוֹרָאוֹת בְּצֶדֶק תַּעֲנֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ מִבְטַח כָּל קַצְוֵי אֶרֶץ וְיָם רְחֹקִים' מַה הַמְּקוָה הַזֶּה פְּעָמִים פָּתוּחַ פְּעָמִים נָעוּל אַף שַׁעֲרֵי תְפִלָּה פְּעָמִים פְּתוּחִים פְּעָמִים נְעוּלִים אֲבָל הַיָּם הַזֶּה לְעוֹלָם פָּתוּחַ כָּךְ יָדוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְעוֹלָם

מפורת המדרש

יב. שערי תפלה פעמים איכ"ר פ"ג אות ס (כה"ע), שו"ט: פ"ד. פס"ר, פסדר"כ פכ"ה קנז.. זוהר ח"ג נח. ילקו"ש תהלים תשפ"ט, חת"א, וראה: ברכות לב:, כ"מ נט. ירושלמי מכות פ"ב ה"ו, קה"ר פ"ט-י"א. ע"ע: ריק"ר פ"י"ה, פסי"ר פמ"ח (אחרי) א זוהר ח"כ קסה. **אבל הים הזה** שו"ט פס"ה. ילקו"ש תהלים תשפט.

דכתיב: "כה' אלוהינו, בכל קראנו אליו". — העונה בכל קריאה של תפלה הבאה אליו. ולכן אמר דוד: "יענך ה' ביום צרה". שע"י תפילה משה מובטחים הם ישראל להענות בתפלתם בכל עת צרה.

יב. ד"א: כה' אלוהינו בכל קראנו אליו — **זה שאמר הכתוב: "ואני תפלתי לך ה' עת רצון"** — הלוואי שתהא תפילתי שאני מתפלל לך ה' — בעת רצון, לקבלה — **ר' חנינא בר פפא שאל לר' שמואל בר נחמן: מהו דכתיב: "ואני תפלתי לך ה' עת רצון"** — וכי יש לפניו שינוי בזמנים, ברצונו לשמוע תפילה? ! **א"ל: שערי תפילה — פעמים פתוחים, פעמים נעולים,** לא שיש עתים ברצון ה', אלא כי העוונות מבדילים, וסוגרים את שערי התפילה וכמ"ש: (ישעי' נט, ב) **"כי אם עונותיכם היו מבדילים ביניכם ובין אלוהיכם, וחטאתיכם הסתירו פנים מכם משמוע"** — רק העוונות שעשיתם, הם המבדילים ביניכם לבין אלוהיכם — ולכן לא יפנה אליכם, וחטאים שעשיתם, הם גרמו להסתיר פני מכם לבל אשמע צעקתכם (מצו"ד שם), ולכן פעמים שעדי תפילה פחוחים — שאין מחיצה מבדלת, ופעמים נעולים, **אבל שערי תשובה — לעולם פתוחים,** שהתשובה מן העוונות — מסירה את המחיצה המבדלת בין ישראל לבין אביהם שבשמים. **א"ל: מנין** — אתה לומד דבר זה? — **דכתיב: — "נוראות בצדק תענו אלהי ישענו, מבטח כל קצוי ארץ וים רחוקים"** — בצדקתך תענו ותראה לנו נוראות, שאתה האלהים המושיענו, ובך בוטחים יושבי כל קצות הארץ, ואפי' הרחוקים מעבר לים, שבכל מקום — ממשלתך, ועזרתך, ונמשלה תפלה כמקוה ותשובה כים (איכ"ר ג, ס) **מה המקוה הזה** — שהוא עשוי בידי אדם, ותלוי במעשיו להיות כשר או פסול — **פעמים** — בעת כשרותו — **פתוח, פעמים** — בעת פסילתו — **נעול — אף שערי תפלה** — המשולה למקוה, כמ"ש: (ירמיה יד, ח) **"מקוה ישראל, מושיעו בעת צרה"** — ה' הוא תקותם של ישראל, המושיע אותם בעת צרתם — ע"י תפילה — (רז"ו), ו"מקוה ישראל" דורשים חכמים מלשון "מקוה" מים, כמ"ש ר' עקיבא במשנה: (יומא פה:) **ואומר "מקוה ישראל" וגו' — מה מקוה מטהר את הטמאים, אף הקב"ה מטהר את ישראל — פעמים פתוחים, פעמים נעולים,** שאף זה תלוי בידי האדם שלא יהיו עוונותיהם מבדילים, ונועלים שערי התפילה, **אבל הים הזה** — שהוא עשוי בידי ה', ואינה תלויה כשרותו בשום מעשה ארם — **לעולם פתוח, "וכל מי שמבקש לרחוץ בו — רוחץ בו בכל שעה שהוא רוצה"** (מדי' תהילים פי' ס"ה)

פְּתוּחָה לְקַבֵּל שָׁבִים אָמַר רַב עָנָן אַף שַׁעֲרֵי תְפִלָּה אֵינָן נִנְעָלִים לְעוֹלָם דִּכְתִיב 'כַּה' אֱלֹהֵינוּ בְּכָל קָרְאֵנוּ אֵלָיו' וְאֵין קְרִיאָה אֶלָּא תְּפִלָּה כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה סה, כד) 'וְהָיָה טֶרֶם יִקְרָאוּ וַאֲנִי אֶעֱנֶה' אָמַר רַ' חִיָּא רַבָּה כְּתִיב (תהלים כז, יד) 'קַוֵּה אֶל ה' חֲזַק וְיַאֲמֵץ לִבֶּךָ וְקַוֵּה אֶל ה'' הֱוֵי מִתְפַּלֵּל וְחוֹזֵר וּמִתְפַּלֵּל וְיֵשׁ שָׁעָה שֶׁיִּתְּנוּ לָךְ. דָּבָר אַחֵר 'וַאֲנִי תְפִלָּתִי וְגוֹ'' דָּוִיד בִּשְׁבִיל שֶׁהָיָה יְחִידִי אָמַר 'עֵת רָצוֹן' אֲבָל תְּפִלָּתָן שֶׁל צִבּוּר אֵינָהּ חוֹזֶרֶת לְעוֹלָם רֵיקָם הֱוֵי 'כַּה' אֱלֹהֵינוּ בְּכָל קָרְאֵנוּ אֵלָיו'.

יג. כִּי מִי גוֹי גָּדוֹל אֲשֶׁר לוֹ אֱלֹהִים קְרֹבִים אֵלָיו שָׁאֲלוּ הַמִּינִים אֶת רַ' שַׁמְלַאי כַּמָּה רָשֻׁיּוֹת בָּרְאוּ אֶת הָעוֹלָם אָמַר

מסורת המדרש

אף שערי תפלה שו"ט. פסדר"כ שם. **הוי מתפלל וחוזר** ברכות לכ: ילקו"ש תהלים תש"ז. וראה: חנ"י בשלח יב. ילקו"ש בשלח רמא, תהלים תשלום **תפלת צבור אינה חוזרת** זוהר ח"א קה:, ח"ב קנו. ילקו"ש תהלים תחא, ראה: ספרי פנחס פקל"ה, ברכות ח. תענית ח. ר"ה יז:. ירושלמי ברכות פ"ה ה"א. תנחומא מקץ-ט חנ"י שם-יא, זוהר ח"א קסו:. דלר. ח"ב רמה: ילקו"ש: תהלים תחב. תשעב. איוב תתקב איכה תחרמב.

יג. שאלו המינים ירושלמי ברכות פ"ט ה"א, ב"ד פ"ח-ט, שמו"ר פכ"ט-א. חנ"י כראשיה"ז. תנחומא וחנ"י קרושים-ר. ילקו"ש בראשית יר. וראה סנהדרין לח:.

— **כך ידו של הקב"ה לעולם פתוחה לקבל שבים,** שהתשובה נמשלה לים, וזהו: "וים רתוקים" — שהקב"ה מקבל הרחוקים השבים אליו בכל שעה, כמו שהים מקבל בכל שעה הבאים לרחוץ ולהטהר בו. **אמר רב ענן: אף שערי־תפילה — אינן ננעלים לעולם, דכתיב: "כה' אלוהינו בכל קראנו אליו"** — בכל עת שאנחנו קוראים אליו — תמיד הוא קרוב אלינו לקבל תפילתנו, וכן תרגם אונקלוס: **"די ליה אלקא קריב ליה לקבלה צלותיה בעדן עקתיה כה' אלקנא בכל עדן דאנחנא מצלין קדמוהי"** — אשר לו אלהים קרוב לו, לקבל תפילתו, בעת צרתו, כה' אלוהינו בכל עת שאנחנו מתפללים לפניו, **ואין "קריאה" אלא תפילה, כענין שנאמר: "והיה טרם יקראו ואני אענה",** הדי: "בכל קראנו" — בכל עת שאנו מתפללים הוא קרוב אלינו לקבל תפילתנו. — פסוק זה הוא ראיה גמורה ששערי תפילה תמיד פחוחים, וקשה למ"ד ששערי תפלה לפעמים נעלים, וזה בא ר' חייא לתרץ — **א"ר חייא רבה: כתיב: "קוה אל ה', חזק, ויאמץ לבך, וקוה אל ה'" — הוי — הֱוֵה — מתפלל וחוזר ומתפלל** — החחזק לקות אל ה' בתפילתך, ואמץ לבך שלא תחיאש מלהתפלל, וחזור עוד לקוות ולהתפלל אל ה', **ויש שעה שיתנו לך** — את מבוקשך, מכל הפעמים שתתפלל, שהרי פעמים שערי־תפילה פתוחים, אף שפעמים הם נעולים, וזהו: "בכל קראינו אליו" — מכל הקריאות שאנו קוראים אליו תהיה אחת שיהא קרובה אלינו לקבל תפילתנו.

ד"א: — תירוץ אחר ליישב שני המקראות הנ"ל **"ואני תפלתי לך ה' עת רצון" — דוד, בשביל שהיה יחידי, אמר: "עת רצון"** — הלואי שתהא תפילתי בעת רצון, כי ליחיד — פעמים השערים נעולים, ופעמים פתוחים, **אבל תפילתן של ציבור — אינה חוזרת לעולם דיקם, הוי** אומר: **"כה' אלוהינו בכל קראנו אליו"** — "קראנו" — ברכים, כולנו, ואז הוא קרוב אלינו תמיד לקבל תפילתנו, (וראה ברכות ח., בענין תפילת רבים).

יג. כי מי גוי גדול אשר לו אלוהים קרובים אליו — "אלהים" — לשון דבים — **שאלו המינים** — הכופרים ביחוד ה', וטועים שיש כמה רשויות בבריאת והנהגת העולם — **את ר' שמלאי: כמה רשויות בראו את העולם?** — נכנסו עמו בדברי וכוח כדי "להוכיח" לו, כביכול,

מוהר"ר צבי אלימלך בן מ"ר עפשיטץ

גם לא סבבר וסגידין וסדם ישמור ונרחם לפרם סטוא מלכין סגיטו עלמוחיכ"ס שפירוטו מעוחיכם וכן מצא בלשון חז"ל שנים שנחעלמ"ו בדי"ן. וחס יחפרם נ"כ בכאן רבוח רעו"ח לדיק סייטו המקטרגים עליו ובפרע ביום סדי"ן. ומכולם ילילנו י"י שומר כל עלמוחי"ו סייטו מעוחיו מס שטוא ממלין וטוטן בעדו ובעד ישרחל. לחח מסנס לא נשברס שלא ישברו

בדמיים שוס מעה מעוחיו. ודי בזה:

ס) ויתפרש עוד שומר כל עלמוחיו וכו' דסנס אמרז"ל משל לקרח וקוון שסיו עומדין בשטח הגורן וגפל עליסס סמון הקרח אע"פ שגפל עליו סמון מעביר ידיו על פניו ורלשו ונשאר נקי. אבל סקוון כל מס שיעבור ידיו על רלשו ביוחר מסחבך סמון בשערותיו כך יעקב אים חס אים חלק אע"פ שמחלבלכין בעוונות כל ימות סשנה כשמגיע יוס"כ. כי ביום סזס יכפר עליכם וכו' אבל עשו אים שעיר (כשמגיע יוס"כ מסחבך ביוחר) ונשא סשעיר עליו לח כל עוונחס וכו' ולכסיון הענין נקדים לך מ"ש שרב סגדול בעל גו"ח בענין מה דקו"ל בישרחל שקב"ס מלרף מחשבה טובה למעשה אבל לא מחשבה רעה. ובאוה"ע סוא לסיפך. וכשה כחיב אל אמונה ואין עול צדיק ויש"ר סוא. ופירש דשנה יש חילוק בין עשה למקר"ס כי שעשה יחמיד משא"כ שמקרים סוא לפי שעה. וכשה ישרא"ל שם בעלים כי במחנה שקודש חולבו. וכשה שם בעלים מוכנים בחמידות לחורה ולמצות ואינם מוכנים בעל"ס אל שרע ושרע אלא רק במקרי שאינו מחמיד. ובאוה"ע סוא לסיפך שברע אלא בעלים משורש שקליפות ואם יחרע לשם מעשה הטוב סיא במקרה ע"כ בישרחל בשמחשב לעשות מלוס ביון שסוא על"ס לו אין שסדי שסי' רוצה לגמרם במעשה רק שסי' לו מקר' שמוגעת אותו ובשמחשב דברי רע אין מלרפין לו למעשה כי שרע אלו מקרה ולא יחמיד שדבר ואין שהדי כי לא יחפוץ לגמרי במעשה. ובאוה"ע סוא מן שסיפוך אל שסיפוך וסוא ענין שמשל במדרש בקרח וקוון יעקב שעלמיות שלו מוכן אל שמוב ואפי' גפל עליו שמון אינו מדובק בו ומעביר ידיו ומסירו. משא"כ עשו שיא קוון מוכן אל שרע וגפל עליו שמון ומסחבך ביוחר וכשה מס שבקב"ס מלרף למעשה מחשבתן של ישרחל לטובה מחמת ששם מוכנים בעל"ס אל שמו"ב וע"כ חשב אדם למעשה מלוס וגאנים ולא עשאה מעלין עליו כאלו עשאה שנה ודאי לאו כל אפין שוין דשנה שהעל"ס של כ"א מישרחל מוכנים אל שמוב עכ"ז שנה יש לך שעוא מוכן עשות שחורה ומצות בשמחות ויש לך אדם שבהכנתו ובעלמיותו סוא מוכן לעשותן ע"ד שסור ויש שעוא מוכן ליחודים וביולא ח"ש אבל צדיק שומר כל עלמוחיו (הש"י שומר כל שעלמיות של שלדיק) אחח מסנס לא נשברס (והחורס ומצות שלא זכס לגמרן בעשיה שנס שש"י משלם לו כאילו עשאן ולא די שמשלם לו כאילו עשאן ע"ד שפשוט אלא גם זאח שמשלם לו כאילו עשאן בפועל בכוונות ויחודים ע"ד שסוד כיון שעלמיות"ו של

צדיק מוכן לכך הנס שש"י שומר כל עלמוחיו:

ז) במדרש אמר משה לפני שקב"ס. רבש"ע כשחסא רואה בניך בצער ואין מי שיבקש עליהם רחמים. מיד ענה אותם. א"ל שקב"ס משה חייך בכל שעה שיקראו אותי אני אענה אותם. דכחיב כי"י אלקיהו בכל קראנו אליו עכ"ל. שדקדוקים רבו (עיין בס' ביום לעתים) א' הרי משה ביקש בשלא יסיס מי שיבקש עליהם רחמים אע"פ שיענה אותם שקב"ס וסש"י שסיטו כשיקראו אותי אני אענה. ובזולה קריאה לא. ב' מהו שלשון הזה שאמר משה מי"ד ענה אותם. ג' למה אמר שש"י אל"י אענה אותם חיבה אל"י מיותר. וכ"ל עפ"י מה שקבלנו בשהאדם מחיילת להחפלל מחמת שהוטש בן בבואו להחפלל יבואו שמקטרגים לקטרג על חפלתו אם ראוי זה שאים שהקובל חפלתו. ומ"ו טו"ש יבוקר שנקטו אזי יותר טוב לספר שבחו של מקום בגידון שמלמרך. דסיינו אם יעמרך להחפלל על רשותה לא יחפלל דרך חפלה חיכף רק יבחר דרך שבח לבנור עולם שסוא רוצה חולים. ובמחשבתו יכוין להמשיך רפואה לשכינה וגבורת עולם שיודע חעלומות לב (משא"כ שמלאכים) שהם הוא יעשה בקשתו וסמעם סוא כיון דמזכיר שבח גבורת שסוא שוטל שיטוטה שאתה מי הוא שיקטרג על הדבר הזה שהם כל שמלאכים מסכימים וסקב"ס עושה כפי מחשבתו של שמשבח להמשיך ישועה לבניה ולדמתי זה שחקנו חז"ל (למדוסו מן שמקרא) לעולם יסדר אדם שבחו של מקום תחילה ואח"כ יחפלל דכיון שמסדר שבחו של מקום למשל כשמשבח את הגורא שסוא רוצה חולים הנס על שמלאכים עוגים אמן ומסכימים לשבח שלם. הנס הנס כשאח"כ יבא שמבקש לבקש ברחמים על הרפואה במו פיו שוב לא יקטרגו שמלאכים דסוס ח"ו כנוגע בכבוד שמלך ובשבחו כאשר ירלו ח"ו למוע הרפואה אשר זה כרגע שבשוסו שסוא רוצה חולים. וכנה לסיות שש"י יודע אשר שוב לא יקטרגו שמלאכים. גם בעת שבקשה הנס סוא יח"ש עושה עוסו גם בעוד יקרא בחפלה ובקשה. רק עוסו מקודם ובעוד יקרא סייטו בעת שידור בשבח. חס שביקש משה רבש"ע כשחסא רואה בניך בצער ואין מי שמבקש עליהם רחמים (דסיינו שאין מי ראוי לבקש עליהם רחמים אלא יחירא מן שמקטרגים) מי"ד ענה אותם (הייטו מיד בשידור שבח קודם החפלה ומזה ידוקדק נמי לשון ענ"ש אות"ם דקשה

במקום

צ. לגמרה ק. ברכות לב.

במקום שאין קריאה לא חלדק עני' אבל סיא קריאה נעלמה בסידור שבבא) וזה שסשיב לו שש"י בכל שעה שיקראו אותי" (סייטו אותי בלבד סייטו בעת שידור שבבא קודם שבקשה. וכוונה שמספר בבבא ג"כ במחשבה על המבוקש. וזה אינו מכיר בקריאה שזאת רק שבורא יח"ש) אני אענה אותם בו אני סוא שידע חעלומות שהנרלה סוא שמסדר שבבא להיות נשמרים

בדבר שמלרך לשם והכן:

ז) ויש לפרש עוד מ"ש מ"ש שמפרשים בגוי מלחמה מדין שנה אמר שש"י למשה נקום נקמת בני"י ישרא"ל מאח וכו' ומשה אמר לביי שחלנו מאחכם שנים לגבא וכו' לאח נקמת י"י במדין. וסטעין סוא כי כך סיא מוכחינו וכך יפה לנו מ"ו בסגיע איזה צער לשראלי ישרא"ל. שנה יחוייב עיקר מגמוחינו בשחאמלוח שחפלה ובמעשה יהי' בעבור בבוד שש"י. כי בשים מ"ו איזה צער וכו' שביכה מה אומרה וכו' שש"י מניח אח שלו ושוטה ושומל שיטוטה. בשביל ישרא"ל (וכבר דברנו מזה בחריכות במקומות שונים) ע"כ שש"י אמר נקום נקמת בני" ישרא"ל ומשה אמר לישרא"ל לאח נקמת י"י וכו' (וכביכול כמים שפנים לפנים) עמ"ש בדרושי קי"ש. ולדעתי זה שיש לפרש ג"כ במדרש שלזה אמר משה לפני שקב"ס בשאח' רוצה בניך בצער ואין מי שמבק' עליה"ס (דייקא) רחמים (כי חגדל לדקה שלדיקים שבדור שיבקשו רק עבור צער שבכיכה כביכול) מיד עכ"ס אות"ם (רל"ל אחה חענה אות"ם וחודיע לבני עולם שעשיח שיטוע' לטעמם כמו שסי' אבל שיש ויושע י"י ביום שסוא אח ישרא"ל וכו' (שסודיע שסיח' שיטוע' לטען ישרא"ל) וירא ישרא"ל אח מצרים מח על שפח שיש (כי אלו שיח' שיטוע' רק לטען שמו יח' למה שולרך שיש לשולמן על שפח שיש לטיני ב"י אלא ע"כ בכדי שיראו ישרא"ל במו שיטשה שעשה שש"י לטעמם) וזה שסשיב שש"י למשה חייך (רל"ל כמו שני' בחייך אבל שיש) בכל שעה שיקראו אות"י (דיי"קא שייטו שיקראו בדבר הנוגע אותי יקרא דשכיכה) אני אענה אות"ם דייקא הייטו אעשה שיטוע' לטעמם ויחוודע שדבר לבני עולם כי שעלחי שיטוטה לטעמם ולחיבחם. ודי בזה:

ח) נצב לריב י"י ועמד לדין עמים. לסבין שחילוק בין נצ"ב לעומ"ד (במשפט לש"ק בכחבי שקודש) כ"ל נצ"ב שוא שחיילב מחדש הייטו אם אחד יושב ומחדש רוצה לעמוד נק' נצ"ב בענין שחילבו ורלו אח יעוטה י"י וכו' שייטו שחילבו ממדש. ועומ"ד הייטו כשבבר עומ"ד מבבר בענין ואברשם עודנו עומ"ד לפני י"י (וסב' יש שחירוח לזה שבלל ונכחב אלייטו בדרושי מנוכה ע"ש) וכנה לפי שקדמ' שלזו מוכן פי' שפשוק ע"פ מה שסיפרו לנו חז"ל במעשה דשמעון בן שמח אלא עבדא דיבאי מלכא דקטלי גברא ודייטוטו בסנהדרין ולא"ל שמעון בן שמח ליבאי מלכא עמוד על רגליך ויעידו בך (כי עבדו כממונו שייטו כשורו וחמורו) וסשיב לא כמו שחאמר אחח אלא כמו שיאמרו חבירך וכבבו שנאיסס בקרקע. א"ל שמעון בן שמח בעלי מחשבות אחח יבא בעל מחשבות ויפרע מכם בא גבריאל וחבטן ע"ג קרקע. בואחח שמח אמרו שמלך לא דן ולא דיין אותו. לא מעיד ולא מעידין אותו שכם לפ"ז יש לפרש שפשוק שב"ל. אלא לריב י"י (סייטו כשבא לשפוט אח ישרא"ל בביכול יושב על שכסא ובא שמים וכו'. וסב' שב"ד של מעלי דיני. וסב' ישרא"ל שם עבדיו וכביכול צריך לשחיילב מחדש לשעיד בשניו אותן שמעידים וסכה לבעבור זה בעל שדין דבביכול. לריכין אלסיות לעמוד משא"כ לדין עמים סוא עומ"ד מחחילחו ומעידין המקטריגים (וחדע ידידי שכל זה סוא דרך דיברה תורה כלשון בני אדם ואין לסתריך):

ועפ"ז נ"ל לפרש טוסח שפיוט (וסוא מתנני כנס"ג)

סיום סר"ח עולם וכו' אם כבנים אם כעבדי'

אם כבנים רחמנו וכו' ואם כעבדים עיינינו לך חלויות וכו'. שנה ואם כעבדים עיינינו וכו' אין לו ביאור לבאורה ולפי שנ"ל יחפרש אם כעבדים עיינינו לך חלויות דנ"ל אם דין אותנו בבחי' עבדים אין לנו מליאות בש"ע לדין אותנו רק עיינינו לך חלויות שאחה אדונינו וסאדון צריך לעמוד לשעיד בו חס ח"ו לומר למלך שבבוד. וא"כ בעל דינא עד שהחנגו וחוליח וכו' כל אלה שדברים כחבתי מדעתי לסיותינו יודעים כי אמן אמר סוא ואומר לנו ע"י נביאו שפר אח'

למען תצדק ודי בזה:

מ) ואפרש לך עוד פירוש אחר בנוסח הפיוט שנ"ל

סיום הרח עולם וכו' ואם כעבדי"ם

עיינינו לך חלויות וכו' שאין לשחיילב אלא ביאור וכמש"ל ויתבאר שדבר ע"פ דברי שגמ' במלק ח"ר בשמ' שבשיל נ"ל לחנני' מו"ש לכבשן שאש א"ל הקב"ש ליחזקאל לך וסמי' מחים בבקעה דורא בלו עלמות ונפחו לו לאוחו רשע ע"פ אמר מה מובן א"ל חבריסס של אלו מחיה מחים בבקעה דורא שחח ואמר איחוסו כמה רבבין וכו' מלכותי' מלכות עול' וכו' עוד שם מאן ניגסו מחים שבחי' יחזקאל אמר שמואל אלו בני אדם שבארו בחח"ה כו' ר' ירמי' בר אבא אמר אלו בני אדם שאין בשם לחלוחים של מלו' וכו' עיין בס' שרשם דרכים דרך מרוכה למה שחי' שש"י דוקא אנשים רשעים באלה ופירש סוא ז"ל דשנה ישרא"ל בלו אז לפני יחזקאל וא"ל עבד שמכרו רבו וכו' יש לזה ע"ז כלום שביב לשם שש"י וסטולה על רוחכם וכו' מי אני נאום י"י וכו' וכנה בשם קידושין שליני ר"מ ור"י בני' אחם לי"י אלקיכם בזמן שאחם נוסגים

מנסג

ר. כ. ש. למסדר ת. סנהדרין יט. א. לעוות ב. ואם ג. סנהדרין לב: ד. לו.

שנשא את רבקה הי׳ ב׳ שנים בגן עדן, ולפי זה אתי שפיר כי אותן ב׳ שנים שהי׳ יצחק בגן עדן לא קחשיב, כי באמת הם אינם מן זה העולם רק מן העוה״ב, ולמה ימנה אותם תחת השמש והוא הי׳ למעלה מהשמש, והי׳ אז באמת בן ס״ב שנים כשנולד יעקב עיי״ש באריכות בזה בס׳ מגלה עמוקות הנ״ל.

ונמצא לפי״ז יתורץ שפיר דברי התרגום יונתן שאמר ששהתה אצלו כ״ב שנים עד שילדה, כי באמת הי׳ מעת שנשאה עד שילדה כ״ב שנים, כי כשנשאה הי׳ בן אדבעים שנה, וכאשר נולדו יעקב ועשו הי׳ בן ס״ב שנים כנ״ל במגלה עמוקות, ולפי זה מוכרחין אנו לומר כי מ״ש הכתוב ויהי יצחק בן ארבעים שנה בקחתו את רבקה אז קחשיב גם הב׳ שנים שהי׳ בגן עדן שעמהם הי׳ ארבעים, ומה שכתוב אח״כ ויצחק בן ששים שנה בלדת אתם, ר״ל מלבר הב׳ שנים שהי׳ בגן עדן הי׳ ששים שנה, אבל באמת הי׳ אז בן ס״ב שנים וכנ״ל במגלה עמוקות...

ועפי״ז נראה לתרץ ג״כ דקדוק אחר שיש לדקדק לפי מה שנודע שהאבות הקדושים קיימו כל התורה, וא״כ מצות פרי׳ ורבי׳ איך קיים יצחק לבית הלל, דבשלמא אברהם הי׳ לו בת כמאמר רז״ל (נ״ע טו:) בת היה לו לאברהם ובכל שמה, וכן יעקב הי׳ לו דינה, אכן יצחק לא מצינו שהי׳ לו בת רק ב׳ בנים יעקב ועשו, וא״כ לא קיים המצוה כהלכתו, כי מחלוקת בית שמאי ובית הלל בזה ביבמות (סה:) ב״ש אומרים שני זכרים, וב״ה אומרים זכר ונקבה, ואנו קיי״ל הלכה כבית הלל, ועוד יש לדקדק גם בגמ׳ שם שאמר מ״ט דב״ש ואמר שיליף ממשה עיי״ש, ולכאורה הי׳ יכול לומר רלמד מיצחק שהי׳ קודם משה, ולא הי׳ לו ג״כ בת, ולא השתדל כלל להתפלל או לישא אשה אחרת שיוליד בת לקיים המצוה, הגם שנוכל לתרץ דקדוק זה, מכל מקום טעמא בעי, כי איך יתכן שיצחק אבינו לא קיים מצוה ראשונה כהלכתו.

אכן לדרכינו יובן בטוב טעם, דנודע דסוד ב״ש וב״ה הוא סוד החסדים וגבורות, ב״ה מצד החסדים וב״ש מצד הגבורות, ולכן עתה להלכה כבית הלל, כי עולם חסד יבנה, ואנו צריכין להתנהג מצד החסדים, אמנם לעתיד לבוא נודע ד״היה הלכה כבית שמאי, שאז נוכל להתנהג גם בסוד הגבורות שיומתקו גם כן וכנודע מהאריז״ל, ונמצא לפי זה לעתיד לבוא יהי׳ ההלבה כבית שמאי, דאם הוליד ב׳ זכרים קיים המצוה, ולכאורה הטעם מובן היטב, כי סוד מצוה זו נודע מהאריז״ל כי איש ואשה הם רומזים בסוד או״א וצדיכין להוליד בן ובת שיהיו דוגמת זו״ן סוד ו״ה של שמו ית׳, ועל ידי זה יתייחד שם הוי״ה ב״ה, כי איש ואשה סוד י״ה שרויה ביניהם, ובן ובת הוא סוד ו״ה כנודע, ונודע כי הז״א בניינו מצד החסדים והנוק׳ מצד הגבורות, ולכן עתה פסקינן ההלכה כבית הלל דצריכין להוליד בן ובת שיהי׳ דוגמת זו״ן ו״ה של שמו ית׳, אכן לעתיד לבוא כאשר יומתקו הגבורות ותהי׳ אשת חיל עטרת בעלה, אז גם הנוק׳ מ״ל תהי׳ בבחי׳ דכר, וכמו שהבינה גם היום תכונה בשם דכר בסוד עלמא עלאה בדכורא אסתיים ונקראת ג״כ בשם דכורא, כן לעתיד לבוא כאשר יומתקו הגבורות ויהי׳ במעלה על החסדים כמעלת הזהב על הכסף כנודע מהאריז״ל, לכן אז תהי׳ הנוק׳ שבניינה מהגבורות ג״כ בסוד דכר, ולכן יהי׳ הלכה כב״ש שהם סוד הגבורות שאומרים ב׳ זכרים, כי גם הנוק׳ היא בחי׳ דכר, וכן על דרך זה הגבורות נמתקו ונעשה במעלה על החסדים כנ״ל, ולכן אם ילד ב׳ זכרים הם ג״כ דוגמת זו״ן ו״ה של שמו ית׳.

ונמצא לפי״ז יובן שפיר, כי יצחק נודע שהי׳ בסוד הגבורות, ואחד העקדה נמתקו הגבורות שבו כנודע, ולכן קיים המצוה

כב״ש שהם ג״כ סוד בחי׳ הגבורות והי׳ לו ב׳ זכרים ודי בזה לקיום המצוה בשרש נשמתו, והוא דוגמא לעתיר לבוא שיהי׳ הלכה כבית שמאי.

* * *

ויעתר יצחק לה׳ לנכח אשתו כי עקרה הוא ויעתר לו ה׳ ותהר רבקה אשתו. עיין באגרא דכלה (ד״ה ויעתר יצחק לה׳). ונ״ל לומר על פי דרכו וקצת באופן אחר, ומקודם אפרש דברי המדרש רבה פ׳ ואתחנן (דב״ר ב, יא) אמר משה לפני הקב״ה כשתהא רואה בניך בצער ואין מי שיבקש עליהם רחמים מיד ענה אותם, אמר לו הקב״ה משה חייך בכל שעה שיקראו אותי אני אענה אותם דכתיב (דברים ד, ז) כד׳ אלהינו בכל קראינו אליו עכ״ל המדרש. והוא תמוה דהרי משה בקש כשלא יהיה מי שיבקש עליהם רחמים אעפ״כ יענה אותם, והשי״ת השיבו כשיקראו אותו אני אענה, ובזולת הקריאה לא, עיין בס׳ בינה לעתים (דרוש פא) ובס׳ בני יששכר (מאמרי חדש מאמרי מאמר ג׳ אות ו׳ ז׳).

ולי נראה בפשוט, כי הנה כשאדם בצער חלילה ומבקש להשי״ת על ישועה, אזי מתבקר פנקסו אם אותו האיש ראוי לישועה ואם ראוי שיתקבל תפלתו, ויש מיימינים ומשמאילים כנודע, והתקנה לזה להתפלל עבור צער השכינה, כי כשאדם שרוי בצער שכינה מה אומרת קלני מראשי קלני מזרועי (תגיגה טו:), ואם כוונתו כך, מי הוא שיקטרג ח״ו למעלה על תפלתו שהשי״ת לא יעזור ח״ו, וממילא מתקבל תפלתו. וזהו כוונת המדרש אמר משה לפני הקב״ה כשתהא רואה בניך בצער ואין מי שיבקש רחמים עליהם, ר״ל שלא יהי׳ מי שראוי לבקש עליהם רחמים, כי אם יתבקר פנקסו יתעוררו המקטריגים ח״ו, ואין בדור ח״ו צדיק גמור שראוי שהקב״ה יקבל תפלתו, מיד ענה אותם, ר״ל מיד שיתפלל ענה ולא יתבקר פנקסו, א״ל הקב״ה חייך כל שעה שיקראו ׳אותי׳, ר״ל לכבודי כנ״ל, כדי להקל צער השכינה, או שלא יהי׳ חילול השם ח״ו, כמו שביקש משה (במדבר יד, יג) ושמעו מצרים וגו׳, ולכן אמר ה׳ ׳חייך׳, ר״ל כמו שעשית אתה בחייך, אני אענה אותם, דכתיב כד׳ אלהינו בכל קראינו ׳אליו׳, ר״ל שכל כוונתינו אליו לכבודו ית״ש.

וכן היה בכאן, כי באמת שניהם התפללו על בנים יצחק ורבקה, כמו שפירש״י ז״ל, זה עומד בזויות זו ומתפלל וזו עומדת בזויות זו ומתפללת, אכן רבקה התפללה כפשוטה שיתן לה ה׳ בנים, וכוונתה גם כן לשם שמים כדי שיהי׳ עובדי ה׳, אבל יצחק התפלל עבור צער השכינה, כיון שראה שהוא ואשתו מצטערים בעבור חסרון הבנים, אם כן ודאי יש צער בשכינה גם כן, כי בזמן שאדם שרוי בצער שכינה מה אומרת קלני מראשי קלני מזרועי, ובפרט כי נודע אשר הצדיקים אינון שלוחי דמטרנותא, ומחסרון שלהם יודעים שיש חסרון בשכינה כנודע.

וזה כוונת הפסוק, ויעתר יצחק לה׳, ר״ל שכוונת יצחק היה להוי״ה, ר״ל כל תפלתו הי׳ בעבור כבור שמים, לנכח אשתו כי עקרה היא, ור״ל והי׳ דעתו נגד דעת אשתו, שהתפללה לפי שהיתה עקרה בסתם, אבל יצחק התפלל עבור כבוד שמו ית״ש. ויעתר לו ה׳, לו ולא לה, לפי שהוא התפלל בעבור כבוד שמו ית׳, לכן תפלתו נתקבלה, ותהר רבקה אשתו, הנה מתחלה נאמר, ויעתר לו ה׳, ר״ל שנתקן מקודם למעלה, ואחר כך ותהר רבקה אשתו.

ויש להמליץ בעד רבקה הצדקת, שלא התפללה גם היא בעבור צעד השכינה, כי באמת צריך לזה שלא יהי׳ כוונתו רק לצער השכינה בלי שום פניה ח״ו, ולא יכוין לתועלתו כלל, ואם לאו הנה דובר שקרים לא יכון ח״ו, ומוטב להתפלל בסתם על צערו, כי באמת צריך האדם שלא ירגיש כלל צערו נגד צער השכינה, ולכן רבקה שהיתה בת רשע

היתה שפילה בעיניה, וסברה שמרגשת צערה יותר מצער השכינה, אף שבאמת לא הי׳ כך, כי בוודאי דבקה אמנו היתה מרגשת צער השכינה יותר, ולא הי׳ כוונתה בתפלתה באמת רק עבור השכינה, אכן היא בצדקתה לא האמינה לעצמה כדרך הצדיקים, לכן התפללה סתם. אמנם יצחק התפלל לצורך גבוה, לכן ויעתר לו ה׳ לו ולא לה, ולמדנו מזה דרך התפלה.

* * *

ויעתר יצחק לה׳ לנכח אשתו. כאשר תצרף שלש אלה יצח״ק רבק״ה הוי״ה אז מספרם ישרא״ל שהוא יעקב הנולר מהם, וזה שאמר הפסוק ויעתר יצחק, היינו רמיזת שם יצחק בעצמו שהוא המתפלל, להוי״ה, הרי רמיזת שם הוי״ה לצרפו לשם יצחק, לנכח אשתו, שהוא רבקה ולצרף גם שמה עם שם יצחק והוי״ה, הרי יצחק רבקה הוי״ה גימטריא שם ישראל שיצא מהם, ועיין בס׳ אגרא דכלה שכ׳ יצחק רבקה הוי״ה גי׳ תקנ״א והוא צ״ע דאינו כן.

ותתבונן עוד דהנה יעקב לאחר שנאבק עם המלאך אמר לו לא יעקב יאמר עוד שמך כי אם ישראל וגו׳, ואמרו רז״ל שרו של עשו הי׳ ויעקב נצחו, והנה אם תצרף יעק״ב שט״ן גימטריא ישרא״ל, לפיכך זכה יעקב לשם ישראל אחר שנצח שרו של עשו, ועי׳ בעץ חיים סוף פ״א משער הארת המוחין, וכן ״יעקב בן רבקה׳ גימטריא ישרא״ל, על כן קרא אותו הקב״ה ישראל, והשי״ת יכפר בעדי.

* * *

ויעתר יצחק לה׳ לנכח אשתו כי עקרה הוא ויעתר לו ה׳. ופירש״י ז״ל ויעתר לו ולא לה שאין דומה תפלת צדיק בן צדיק לתפלת צדיק בן רשע לפיכך לו ולא לה עכ״ל. והקשו המפורשים על דברי רש״י אלו, דהרי אדרבא הצדיק בן רשע עדיף טפי שהי׳ לו ממי ללמוד ולא למד, וכמו שהקשה במשכיל לדוד, ומתרץ דלעולם לענין תשיבות טפי חשוב צדיק בן רשע וגדול זכותו, מכל מקום לענין תפלה אינו דומה וכו׳, וצדיק בן צדיק מהני טפי לשתעשה בקשתו, ודומה למאי דאית׳ בגמרא (גיטין לד:) כשחלה בנו של ר׳ יוחנן בן זכאי שלח אצל ר׳ חנינא בן דוסא להתפלל עליו והנית ראשו בין בדכיו והתפלל וחיה, ואמר ר׳ יוחנן בן זכאי אלמלא הטיח בן זכאי וכו׳, וא״ל אשתו וכי הוא גדול ממך, אמר לה לאו, אלא הוא דומה כעבד לפני המלך (שהוא בן בית ורגיל אצלו) ואני דומה כשר לפני המלך ע״ש. אם כן הכי נמי הצדיק בן רשע הוא דומה כשר לפני המלך שהוא חשוב טפי מן העבד, ומיהו אפילו הכי אינו קרוב למלך ואינו רגיל אצלו, ולכך אינו קרוב שימלא שאלתו מיד, אבל הצדיק בן צדיק הוא קרוב טפי שבקדושתו קדומה מצד אבותיו, והרי הוא כבן בית עכ״ל המשכיל לדוד. נמצא דסברתו הוא דצריק בן צדיק תפלתו מתקבלת בנקל יותר, לפי שהוא אינו חשוב כמו הצדיק בן רשע, והוא כעבד לפני המלך.

ולפי זה ז״ש רש״י ויעתר לו ולא לה, לפי שהוא הי׳ צדיק בן צדיק לכן נתקבלה תפלתו יותר, אמנם לפי״ז יש לדקדק בלשון רש״י ז״ל שאמר שאינו דומה תפלת צדיק בן צדיק לתפלת צדיק בן רשע, משמע שתפלת צדיק בן רשע מתקבלת יותר, ולכאורה היל״ל לומר להיפך, שאינו דומה תפלת צדיק בן רשע לתפלת צדיק בן צדיק.

אמנם דבינו ז״ל בספרו בית ישראל מדקדק גם כן בתיבת לפיכך שכ׳ רש״י ז״ל, דלכאורה הוא שפת יתר, ולכן כ׳ שם ז״ל: ונראה שמרמז רש״י הפירוש הנכון לפי שאין דומה תפלת צדיק לפי מה שפרש״י מעיקרא ל׳ עתר הוא הרבה והפציר בתפלה, וקשה מה נאמר על קבלת תפלתו ויעתר לו ה׳, משמע ג״כ בקושי וכח גדול, ומה גם לדברי רבותינו

בב״ר לשון חתורה כו׳, אבל רש״י מרמז לזה לפי שאין רומה כו׳ יהיה הפירוש כההוא דאמרינן הוא דומה כעבד לפני המלך, לכן כתיב לשון ויעתר כי הוא ביר חזקה בכח גדול, לו ולא לה, כי לה נותנין בלא עתר ותיכף הי׳ תפלתה נשמעת כמו והי׳ טרם יקראו וכו׳, לכך מרמז רש״י ז״ל לפיכך לו ולא לה עכ״ל רבינו עיי״ש.

ונמצא דגם רבינו ז״ל מפרש דברי רש״י בהקדם הגמרא הנ״ל. אכן באופן אחר מהמשכיל לדוד וחלוקים מהיפך להיפך, כי לשיטת המשכיל לדור נמצא דהצדיק בן צדיק הוא העבד, ולכן תפלתו נשמעת יותר, וז״ש רש״י לפיכך לו ולא לה, דכיון שיצחק הי׳ צדיק בן צדיק לכן תפלתו נשמע תיכף, מה שאין כן תפלת רבקה שהיתה צדיק בן רשע ודומה כשר לפני המלך ואין תפלתה נשמעת כל כך כנ״ל, אמנם לשיטת רבינו ז״ל הצדיק בן צדיק הוא השר, והצדיק בן רשע נמשל כעבד לפני המלך, ותפלתו נשמעת יותר, ולפי זה יצחק הי׳ נחשב לשר ואין תפלתו נשמעת כל כך, אכן רבקה היתה צדיק בן רשע ונחשבה כעבד לפני מלך ותפלתה נשמעת תיכף, וז״ש ויעתר לו ולא לה, ר״ל מה שהוצרך לומר לשון ויעתר שרומז אשר בקושי וכח גדול נענה זה הי׳ רק לו שהי׳ צדיק בן צדיק, אבל לרבקה שהיתה צדיק בן רשע תיכף הי׳ נענה בלי עתר וכנ״ל בדבינו.

ועל פי זה נראה לפרש מחלוקת הטו״ז ורש״ל בענין הש״ץ שכ׳ הטור או״ח (סי׳ נ״ג) בשם הרא״ש שאין מעלת הש״ץ תלוי ביתוס משפחה, דאם הוא ממשפחה בזויה וצדיק טוב לקרב מזרע רחוקים שנאמר שלום לרחוק ולקרוב, וכ׳ רש״ל מכל מקום אם שניהם שוים בודאי מיוחס קודם לשאינו מיוחס, כי אינו דומה תפלת צדיק בן צדיק כו׳ עכ״ל, וכתב על זה הטו״ז (סס סק״ג) ז״ל: ולעד״נ מדכתב הרא״ש טוב לקרב מזרע רחוקים, ש״מ שיש כאן עוד אחר מזרע שאינם רחוקים דלשון טוב לקרב משמע שיש ברירה, ואפ״ה טוב לקרב זה שהוא אינו מיוחס, כדי לקרבו לאותו זרע לשכינה דרחמנא לבא בעי, ותהיה תפלתו נשמעת יותר מצדיק בן צדיק, וזה נלמד מפסוק לרחוק ולקרוב כנ״ל עכ״ל, ולפי הנ״ל יובן שפיר ההפרש בין הרש״ל וטו״ז, כי הרש״ל ס״ל כשיטת המשכיל לדוד הנ״ל, דתפלת צדיק בן צדיק יותר נשמעת, ולכן אמר שטוב לבחור את המיוחס לש״צ, כי תפלת צדיק בן צדיק יותר נשמעת, אמנם הטו״ז מפרש דבדי הטור והרא״ש כשיטת רבינו הנ״ל, דתפלת צדיק בן רשע יותר נשמעת כי הוא כעבד לפני המלך כנ״ל, ולכן אמר שטוב לקרב דייקא זה שאינו מיוחס וכנ״ל, והבן.

אכן באלי׳ רבה שם, מחלק בין המתפלל על עצמו ובין מי שמתפלל בעד הצבור, וכן הביא בשם הרש״ל עצמו שכאשר מתפלל על עצמו אז תפלת צדיק בן צדיק חשוב ומתקבל יותר, כי זכות אבותיו מסייעתו, אבל המתפלל בעד הצבור, אז תפלת צדיק בן רשע חשוב יותר ונענה קודם, עיי״ש שמביא ראי׳ עצומה מהא דפי׳ בעל עשרה מאמרות על הא דר״א אמר כ״ד רננות ולא נענה, ירד ר׳ עקיבא ונענה, לא שזה גדול מזה אלא שזה מעביר על מרותיו עיי״ש באריכות, ומסיים שם דלכן יצחק כיון שהתפלל על עצמו נענה תחלה שזכות אבותיו סייעו עיי״ש.

ועפי״ז נראה לבאר הגמרא יבמות (פד.) אמר ר״י יצחק אבינו עקור היה שנאמר ויעתר יצחק לה׳ לנכח אשתו, על אשתו לא נאמר אלא לנוכח, מלמד ששניהם עקורים היו, א״ה ויעתר לו ויעתר להם מבע״ל לפי שאינו דומה תפלת צדיק בן צדיק לתפלת צדיק בן רשע עכ״ל. וכ׳ במהרש״א ז״ל אמנם יש לדקדק כאן לפי מאי דס״ד מעיקרא דיצחק לא הי׳ עקר, ולנוכח אשתו פי׳ על אשתו, אמאי